

הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה
מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007
לכידות בחברה שסועה

אשר אריאן, ניר אטמור, יעל הדר

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים ('הספרייה לדמוקרטיה'), מחקרי מדיניות, פורום קיסריה, כתבי עת ודברי ימי עיון.

מרכז גוטמן הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 בידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.



המכון הישראלי
לדמוקרטיה

—
מרכז גוטמן

הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה

יוני 2007

מדד

הדמוקרטיה הישראלית

2007

לכידות בחברה שסועה

אשר אריאן, ניר אטמור, יעל הדר

Auditing Israeli Democracy 2007
Cohesion in a Divided Society
Asher Arian, Nir Atmor, Yael Hadar

עריכת לשון: יצחק טישלר, ענת ברנשטיין
עיצוב הסדרה: רון הרן
סדר והדפסה: ארט פלוס, ירושלים

מסת"ב 965-519-033-1 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה, תשס"ז

Copyright by The Israel Democracy Institute

Printed in Israel 2007

אשר אריאן הוא עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת ניו יורק.
ניר אטמור ו**יעל הדר** הם עוזרי מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טלפון: 02-5300800, 1-800-20-2222; פקס: 03-5488640

דוא"ל: orders@idi.org.il

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 91044

כל הפרסומים במסגרת מדד הדמוקרטיה הישראלית, מחקרי המדיניות ופרק נבחר מכל ספר נמצאים באתר האינטרנט וניתנים להורדה.

תוכן העניינים

| | |
|----|--------------------------|
| 7 | רשימת התרשימים והלוחות |
| 9 | תודות |
| 11 | תקציר מדד הדמוקרטיה 2007 |

חלק ראשון – מדד הדמוקרטיה 2007

| | |
|----|---|
| 15 | א. תיאור המחקר ומטרותיו |
| 19 | ב. מדדי הדמוקרטיה |
| 19 | 1. תמונת מצב מסכמת |
| 19 | 2. ישראל 2007 בראי המדדים |
| 23 | 3. ממצאים נבחרים |
| 33 | ג. סקר הדמוקרטיה 2007 |
| 33 | 1. תמונת מצב מסכמת |
| 33 | 2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי בשנת 2007 |
| 36 | 3. עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי בשנת 2007 |
| 36 | 4. ממצאים נבחרים |
| 43 | 5. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון |

חלק שני – לכידות בחברה שסועה

| | |
|----|---------------------------------|
| 49 | א. רקע: הלכידות בישראל |
| 51 | ב. אמון חברתי בישראל |
| 55 | ג. יחסים בין קבוצות בישראל 2007 |
| 56 | 1. השסע היהודי-ערבי |
| 60 | 2. השסע החברתי-כלכלי |
| 65 | 3. השסע הדתי-חילוני |
| 67 | 4. השסע בין עולים לבין ותיקים |
| 69 | 5. השסע העדתי |

| | |
|----|--------------------------------|
| 73 | ד. לכידות חברתית בישראל |
| 73 | 1. תפיסת המוכנות לפשרות |
| 76 | 2. זהות והגדרה עצמית |
| 78 | 3. תרומה לחברה: צה"ל והביטחון |
| 82 | 4. תחושת השייכות למדינה |

| | |
|----|------------------|
| 87 | אחרית דבר |
|----|------------------|

| | |
|-----|--|
| 89 | נספחים |
| 89 | 1. סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2007-2003 |
| 92 | 2. סקר מדד הדמוקרטיה 2007 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003-2006 |
| 97 | 3. התפלגות סקר הדמוקרטיה, פברואר 2007 |
| 105 | 4. לוח אירועים, ינואר 2006-מאי 2007 |

רשימת התרשימים והלוחות

| | | | |
|----|--|----|-------------------|
| 15 | | 1 | תרשים 1 מבנה המדד |
| 20 | מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות שבמדגם על פי 23 מדדים | 2 | תרשים 2 |
| 25 | שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית | 3 | תרשים 3 |
| 25 | טוהר המידות בישראל בראי שני מדדי השחיתות הפוליטית, 1996-2006 | 4 | תרשים 4 |
| 26 | ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית | 5 | תרשים 5 |
| 27 | ייצוגיות ואחריותיות בישראל, 1996-2005 | 6 | תרשים 6 |
| 27 | חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית | 7 | תרשים 7 |
| 28 | חופש כלכלי בישראל, 1995-2007 | 8 | תרשים 8 |
| 29 | מדד חוק וסדר בהשוואה בין-לאומית | 9 | תרשים 9 |
| 29 | שלטון החוק בהשוואה בין-לאומית | 10 | תרשים 10 |
| 30 | שלטון החוק בישראל, 1996-2005 | 11 | תרשים 11 |
| 31 | יציבות פוליטית בהשוואה בין-לאומית | 12 | תרשים 12 |
| 32 | יציבות פוליטית בישראל, 1996-2005 | 13 | תרשים 13 |
| 35 | תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי בשנים 2003 ו-2007 | 14 | תרשים 14 |
| 37 | עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי בשנים 2003 ו-2007 | 15 | תרשים 15 |
| 37 | תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי בקרב קבוצות בציבור הישראלי: | 16 | תרשים 16 |
| 38 | יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים | | |
| 39 | אחריותיות בישראל, 1969-2007 | 17 | תרשים 17 |
| 40 | תחושת השפעה פוליטית בישראל, 1973-2007 | 18 | תרשים 18 |
| 40 | תחושת השפעה בהשוואה בין-לאומית | 19 | תרשים 19 |
| 41 | אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, בית המשפט העליון והמשטרה, 2003-2007 | 20 | תרשים 20 |
| 42 | אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות, 2003-2007 | 21 | תרשים 21 |
| 43 | שמירה על הדמוקרטיה, 2003-2007 | 22 | תרשים 22 |
| 44 | תמיכה במנהיגים חזקים בישראל, 1969-2007 | 23 | תרשים 23 |
| 45 | תחושה אישית בהתחשב במצב הקיים, 1973-2007 | 24 | תרשים 24 |
| 45 | שביעות רצון ממצבה של ישראל, 1997-2007 | 25 | תרשים 25 |
| 46 | שביעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית, 1987-2007 | 26 | תרשים 26 |
| 52 | אמון חברתי בישראל, 1980-2007 | 27 | תרשים 27 |
| 52 | אמון חברתי בהשוואה בין-לאומית | 28 | תרשים 28 |
| 53 | אמון חברתי בישראל: מה חשוב לאזרחי המדינה?, 1981-2007 | 29 | תרשים 29 |
| 54 | אמון חברתי בקרב קבוצות בציבור הישראלי | 30 | תרשים 30 |
| 55 | יחסים בין קבוצות בישראל, 2007 | 31 | תרשים 31 |
| 57 | תבנית היחסים בין ערבים ליהודים על פי לאום, 2000-2007 | 32 | תרשים 32 |
| 58 | תמיכה בשוויון פוליטי למיעוט הערבי, 1993-2007 | 33 | תרשים 33 |
| 59 | תמיכה בשוויון למיעוט הערבי, 1985-2007 | 34 | תרשים 34 |
| 60 | התנגדות לעידוד הגירת ערבים מהארץ לאורך זמן, 1987-2007 | 35 | תרשים 35 |
| 62 | אישוויון בהשוואה בין-לאומית: מדד גיני להכנסות פנויות | 36 | תרשים 36 |
| 63 | אישוויון בהשוואה בין-לאומית: היחס בין הכנסות העשירון העליון להכנסות העשירון התחתון | 37 | תרשים 37 |
| 64 | יחסים בין עשירים לעניים, 2003-2007 | 38 | תרשים 38 |

| | | |
|----|----------|---|
| 64 | תרשים 39 | כלכלה קפיטליסטית לעומת כלכלה סוציאליסטית, 2007-1962 |
| 65 | תרשים 40 | שמירה על המסורת היהודית, 2007-1981 |
| 66 | תרשים 41 | חיים במדינה על פי המסורת הדתית היהודית, 2007-1981 |
| 67 | תרשים 42 | יחסים בין דתיים ללא דתיים, 2007-1972 |
| 69 | תרשים 43 | יחסים בין עולים חדשים לבין ותיקים, 2007-1975 |
| 70 | תרשים 44 | יחסים בין אשכנזים למזרחים, 2007-1972 |
| 71 | תרשים 45 | יחסים בין אשכנזים למזרחים על פי ארץ מוצא |
| 74 | תרשים 46 | מוכנות לפשרות |
| 74 | תרשים 47 | מוכנות לפשרות על פי לאום |
| 75 | תרשים 48 | מוכנות לפשרות על פי הגדרה עצמית על רצף ימין-שמאל |
| 76 | תרשים 49 | מוכנות לפשרות על פי מידת השמירה על המסורת |
| 77 | תרשים 50 | הגדרה עצמית של זהות |
| 77 | תרשים 51 | הגדרה עצמית (מקום ראשון בלבד) של זהות לפי שיוך עצמי לארם דתי |
| 78 | תרשים 52 | הגדרה עצמית (מקום שני בלבד) של זהות לפי שיוך עצמי לארם דתי |
| 79 | תרשים 53 | הגדרה עצמית – ערביי ישראל |
| 80 | תרשים 54 | שירות בצבא בהשוואה בין-לאומית |
| 81 | תרשים 55 | הערכת תכונות אצל בני הנוער |
| 82 | תרשים 56 | שייכות לקהילה בישראל, 2007-2003 |
| 83 | תרשים 57 | גאווה בישראליות על פי הגדרה עצמית של דתיות |
| 84 | תרשים 58 | שייכות לקהילה בישראל, 2007-2003 |
| 84 | תרשים 59 | תחושת שייכות לקהילה היהודית, 2007-1991 |
| 85 | תרשים 60 | 'האם את/ה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?', 2007-1986 |
| 86 | תרשים 61 | 'מהו הגורם העיקרי המעורר ספקות בקשר לרצון לחיות בארץ?', 2007-1986 |
| 22 | לוח 1 | ישראל 2007 בראי המדדים – שינויים בהשוואה למדד 2006 |

תודות

לד"ר יגיל לוי על עצותיו הנבונות והמועילות; למיכאל פיליפוב, על מאמציו ותרומתו למחקר;
לד"ר רפאל ונטורה, לאלי ספיר ולאילה הנדין על סיועם באיסוף הנתונים;
לכרמית גיא, על הסיוע בעריכת הספר;
לצוות ההוצאה לאור של המכון הישראלי לדמוקרטיה על עבודתו המסורה והקפדנית בהכנת הספר.

מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007 מוקדש לזכרו של סרן צור זרחי מנהלל, חבר אהוב, שהלך למלחמה ולא שב.
צור נפל במלחמת לבנון השנייה ביום 13 באוגוסט 2006, י"ט באב תשס"ו, והוא בן 27.



תקציר מדד הדמוקרטיה 2007

בסקר הצביעו על יחסים שאינם טובים, או אינם טובים כלל, בין היהודים לערבים בישראל; 79% אמרו שהיחסים בין עשירים לעניים במדינה אינם טובים; 66% גרסו כי היחסים בין דתיים לחילונים אינם טובים. מידת האמון שרוחשים האזרחים בישראל זה לזה נחלשה במידה ניכרת בשנים האחרונות; רק 31% מהציבור רוחשים אמון זה לזה. ועם זאת 65% מאמינים כי האנשים בארץ מוכנים לפרשות בנושאים החשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם כלשהו שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד.

כבכל שנה התבקשו המשתתפים בסקר הדמוקרטיה 2007 לחוות את דעתם על מוסדות המדינה. מידת האמון שרוחש האזרח בישראל לפוליטיקאים נחלשה במידה ניכרת בשנים האחרונות. הנתון הבולט ביותר במדד 2007 מצביע על ירידה של 22% במידת האמון שהציבור נותן בראש הממשלה (21%) ביחס לאשתקד (43%). מידת האמון בכנסת ובמפלגות נותרה כבשנת 2006 – נמוכה ביותר. 86% מהנשאלים מציינים כי הדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות המדינה אינה טובה; רק 30% סומכים על הצהרות הדרג המדיני בענייני ביטחון; 70% מסכימים שפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב. הירידה הניכרת בשיעורי ההשתתפות בבחירות 2006 (63.5%) בהשוואה למערכות בחירות קודמות היא עוד ביטוי לאכזבה ולמפח הנפש של הציבור מן הממסד. כל אלה מדגישים את הפגמים ואת הליקויים בתפקוד המערכת הפוליטית הישראלית.

ואף על פי כן בהשוואה בין-לאומית נרשם שיפור במצבה של ישראל ביחס להערכות קודמות ובהשוואה למדינות אחרות. מנתוני מדד הדמוקרטיה 2007 עולה כי מתוך 20 המדדים הכמותיים שעודכנו, ב-9 חל שיפור במצבה של ישראל, וב-6 נותר המצב כפי שהיה בשנה שעברה. במדדים שחלה בהם הרעה ראוי להדגיש את מדדי השחיתות הפוליטית, שבהם ניכרת מגמה של הרעה בהערכה של ישראל בחמש השנים האחרונות. גם יעילותו של הממשל נמצאה חלשה בהשוואה בין-לאומית, ולכך יש להוסיף את היבט היציבות השלטונית, הזוכה שנה אחר שנה להערכות נמוכות בהשוואה למדינות אחרות.

הלכידות החברתית הייתה מאז ומעולם ממאפייניה הבולטים של החברה הישראלית. בימים של שגרה, ובעיקר בתקופות של שבר, בלטו ערכים של הדדיות, סולידריות והתלכדות. אולם בשנים האחרונות, ובייחוד בחודשים שלאחר מלחמת לבנון השנייה, פשטו בישראל תחושות של עייפות, עלבון וסלידה מהתהליכים הפוליטיים בכלל ומהמערכת הפוליטית בפרט. הסיבות לשפל באווירה הכללית רבות ומגוונות. נוסף על הטרור והלוחמה המתמשכת עם הפלסטינים, תוצאות המלחמה בקיץ 2006 מדאיגות ישראלים רבים. עניין אחר, מעיק גם הוא, הוא הסלידה שהם חשים כלפי השחיתות הפושה, להרגשתם, בכל חלקה טובה. מידת שביעות הרצון משלטון החוק, מהשירות הציבורי ומההנהגה הפוליטית מצטמקת בהדרגה, שנה אחר שנה, והמתחים בתוך החברה מוסיפים להיות חריפים ורחוקים מאיחוי. די בנתון שעל פיו 80% מהנשאלים מודאגים, אפילו לפעמים, ממצבה הנוכחי של ישראל כדי לתאר את מצבה הרגיש של הדמוקרטיה הישראלית בשנת 2007. היא מצטיירת כנזילה ושבירה וכמבקשת חיזוק וטיפוח.

ובכל זאת אפשר למצוא גם נקודת אור בסקר הדמוקרטיה 2007. הסקר מראה שרוב האזרחים גאים מאוד בהיותם ישראלים, חרף התחושות הנוכחיות. יותר משהם גאים באזרחותם, הם משוכנעים בכוונתם להמשיך ולחיות במדינת ישראל בטווח הארוך. כאשר הם מטילים ספק בכך, 76% מהם תולים את הסיבות לספקנותם במצב הביטחוני ובמצב הכלכלי. רוב הציבור חש עצמו כחלק בלתי נפרד ממדינת ישראל ובעיניה ומוכן להילחם למען המדינה בעת הצורך. מרבית הנשאלים מגלים עניין בפוליטיקה ונוהגים לשוחח על עניינים פוליטיים עם חבריהם ובני משפחתם. בצד הגאווה והעניין במדינה, מצב הרוח של רובם טוב או טוב מאוד, והם מאמינים כי יוכלו להסתגל למצב הקיים. 74% נותנים אמון בצה"ל חרף תוצאות המלחמה בקיץ 2006, ורק 13% סוברים שיש להקטין את תקציב הביטחון. השאר מביעים דעה שיש להגדילו או להשאירו כפי שהוא.

ישראל מתאפיינת בשסעים חברתיים ואידאולוגיים עמוקים, וסוגיית היחסים בין הקבוצות באוכלוסייה נדונה בהרחבה בספר שלפנינו. 87% מהמשתתפים

בשיעור המרוצים מאופן תפקודה: 66% הצהירו שאינם מרוצים מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת – החמרה של 12% ביחס לאשתקד. ההשלכות של נתון זה ושל נתונים חמורים אחרים על המשטר הדמוקרטי בישראל צריכות לעורר תחושות של חוסר נחת בקרב העוסקים בפוליטיקה, אך לא רק בקרבם.

בספר **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה שסועה** מובא דיון באשכול סוגיות שבמרכז השיח הציבורי בישראל: היחסים בין קבוצות בחברה ושאלות של סולידריות ולכידות חברתית. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007 אף מבקש, ככל המדדים שלפניו, לבחון את מידת חוסנה של הדמוקרטיה בישראל ואת מידת התמיכה הציבורית בה. השנה נרשמה ירידה ניכרת

חלק ראשון

מדד הדמוקרטיה 2007

א. תיאור המחקר ומטרותיו

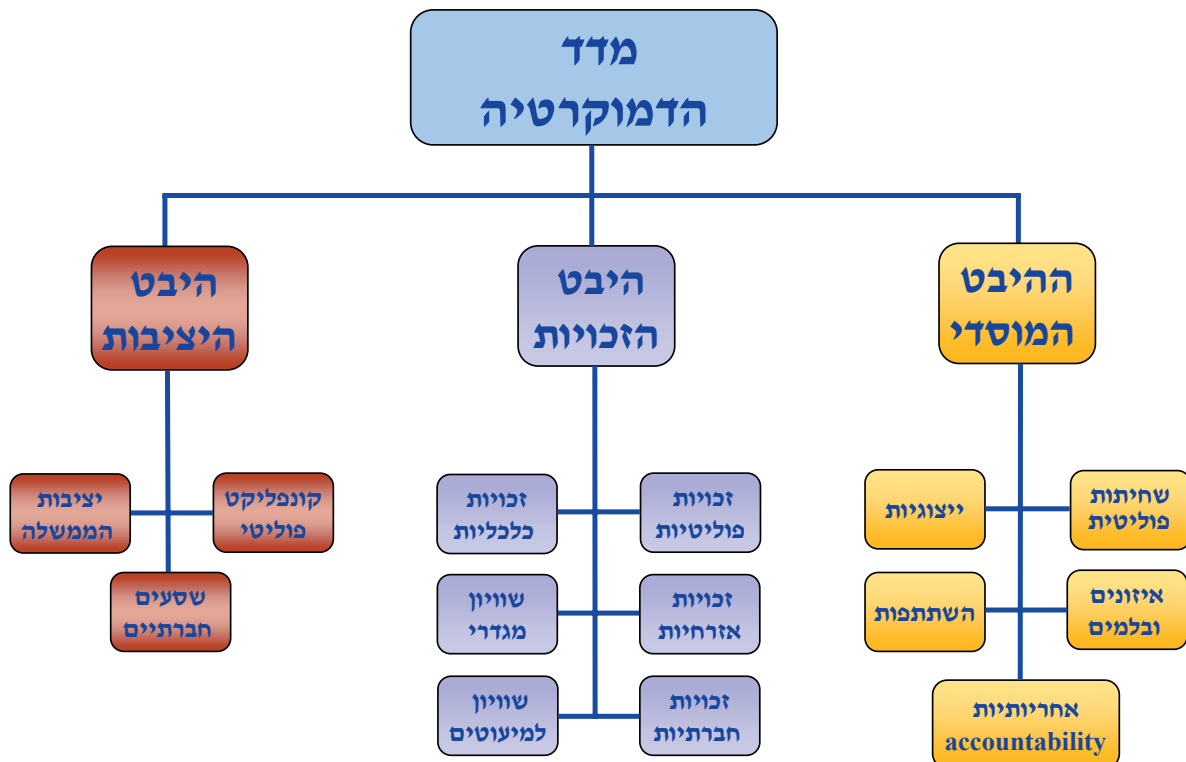
האשכול הראשון, ההיבט המוסדי, מתייחס למערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי, לחלוקת העצמה ביניהם וליחסי הגומלין בין הגורמים המהווים את המערכת הפוליטית – נבחרים, הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. היבט זה כולל חמש תכונות מרכזיות: ייצוגיות, השתתפות, אחריות (accountability) של השלטון, איזונים ובלמים, וכן טוהר המידות בממשל (או להפך: השחיתות הפוליטית).

האשכול השני, היבט הזכויות, מתייחס לעיקרון מהותי ופורמלי בדמוקרטיה – שמירה על כבוד האדם וחירותו, כיבוד זכויות היסוד והשמירה עליהן. מדובר בזכויות פוליטיות, בזכויות אזרח, בזכויות חברתיות, בזכויות כלכליות (חופש הקניין), בשוויון מגדרי ובשוויון למיעוטים.

כמדי שנה עומדת הדמוקרטיה הישראלית למבחן ולהערכה תקופתית במסגרת פרויקט מדד הדמוקרטיה. המחקר מבקש להגיש הערכה מקיפה על איכות הדמוקרטיה הישראלית, תפקודה וביצועיה. המטרה היא ליצור מאגר ידע רחב שיקדם את השיח והמודעות בנושא ולעמוד על הטעון שיפור וטיפול בדמוקרטיה הישראלית. מאחר שהמושג 'דמוקרטיה' מורכב, גבולותיו שנויים במחלוקת, והוא כולל הגדרות רבות, מדד הדמוקרטיה מתמקד בבחינתם של שלושה היבטים משמעותיים מובהקים המאפיינים כל דמוקרטיה וקובעים את טיבה: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט הייצוגיות. כל אחד משלושת ההיבטים (האשכולות) הללו נחלק לאוסף של תכונות יסוד שהן הבסיס להערכת איכות הדמוקרטיה בכל מדינה באשר היא (תרשים 1).

תרשים 1

מבנה המדד



מקורות ראשוניים ומשניים ועל אנשי מקצוע בארץ ומחוצה לה. כמדי שנה בשנה ריכזנו את הערכותיהם של מכוני המחקר העיקריים כדי להצביע על המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי במצבה של ישראל ובהשוואה למדינות אחרות. ב־2007 עדכנו 20 מדדים מתוך 37 המדדים הנכללים במדד הדמוקרטיה,² כך שכל אחד מ־20 המדדים נבחן מבחינת השינויים בהערכתה של ישראל בעשור האחרון וגם מבחינת מצבה בהשוואה לדמוקרטיות אחרות. את הפירוט המלא של ההערכות שקיבלה ישראל בכל 37 המדדים הבין־לאומיים שנכללו במדד הדמוקרטיה ושל מגמות השינוי מאז 2003 אפשר למצוא בנספח 1.

תת־הפרק השני הוא סקר הדמוקרטיה. זהו סקר דעת קהל ובו שאלות החוזרות מאז שנת 2003. השאלות בוחנות את הערכות הציבור ועמדותיו כלפי הדמוקרטיה הישראלית – מימוש הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה. להתפלגות התשובות על השאלות החוזרות בסקר מאז 2003 ומגמות השינוי ראו נספח 2 בסוף חיבור זה.

החלק השני בספר מיוחד השנה לערכים ולעמדות של הציבור הישראלי בשנת 2007 בעניין הלכידות החברתית, מתוך בחינת השינויים שחלו בשנים האחרונות ולנוכח האירועים ההיסטוריים בשנה החולפת. המדד מעריך וסוקר את עמדות הציבור בנושאים אלו, וכן דן בהן לעומק. הוא מתמקד בעמדות לצד רגשות, בתפיסות לצד נאמנויות, וביחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית. ישראל חלוקה בנושאים מהותיים המעצבים את ציבורה. סוגיית הסולידריות בחברה הרוויה בניגודים בין עשירים לעניים, בין עולים לוותיקים, בין דתיים לחילונים, בין יהודים לערבים ועוד מעמידה את הדמוקרטיה הישראלית במבחן בלתי פוסק. המחקר הנוכחי מצטרף למגוון גדול של עבודות שבהן נבחנו

האשכול השלישי, היבט היציבות, שונה משני קודמיו מאחר שאינו חלק אינטגרלי מתכונותיה של הדמוקרטיה, שהרי יציבות יכולה לאפיין משטרים שונים ולא דווקא דמוקרטיים. עם זאת אין ספק שכל משטר דמוקרטי שואף להגיע ליציבות, והיעדרה עשוי להשפיע על איכות הדמוקרטיה, על שגשוגה ועל הישרדותה לאורך זמן. לפיכך בהיבט היציבות נכללות שלוש תכונות עיקריות: יציבות הממשלה, קונפליקטים פוליטיים ושסעים חברתיים.

התכונות שפורטו לעיל (14 במספר) נבחנו בשני מישורים. תחילה בדקנו את מצב הדמוקרטיה הישראלית על פי שורת מדדים כמותיים והערכות של מכוני מחקר בין־לאומיים. עשינו זאת בפרספקטיבה השוואתית כפולה: האחת, בין־לאומית – מצבה של ישראל בהשוואה ל־35 דמוקרטיות בעולם; והשנייה, היסטורית – מצבה של ישראל במרוצת השנים. לאחר מכן בחנו את התכונות הללו בסקר דעת קהל שבדק עד כמה מתקיימים, בתפיסת הציבור, שלושת היבטי הדמוקרטיה בישראל בשנת 2007.¹ לשם כך נערך בפברואר 2007 סקר דעת קהל מקיף בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל.

הספר מחולק לשניים: החלק הראשון מבקש להציג תמונה רב־ממדית של איכות הדמוקרטיה הישראלית, והוא כולל שני תתי־פרקים: תת־הפרק הראשון הוא עדכון מדד הדמוקרטיה 2007, ובו מוצגים הנתונים העדכניים ביותר של מדדי הדמוקרטיה, בכללם מדדים כמותיים רבים שפותחו במכוני מחקר בין־לאומיים העוקבים ומעריכים את מצבן של עשרות מדינות במשך שנים. מכוני המחקר מציעים, כל אחד בתחומו, הגדרות תפעוליות לתכונות קונקרטיות – כגון הערכה כמותית של טוהר המידות או של מידת החופש הכלכלי במדינות שונות ולאורך זמן. ההערכות מבוססות ברובן על שילוב

1 לפירוט מלא של 14 התכונות הכולל 31 מדדים ראו א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, **הדמוקרטיה בישראל – דוח מעקב 2003: פרויקט מדד הדמוקרטיה**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003.

2 השנה עודכנו 14 מדדים מתוך 31 מדדים שנכללו במדדי הדמוקרטיה הקודמים. נוסף על המדדים שאנו מעדכנים מדי שנה, החלטנו הפעם לכלול שישה מדדים בין־לאומיים נוספים של הבנק העולמי (World Bank; להלן: WB) המופיעים בפרויקט Worldwide Governance Indicators. נתוני הבנק העולמי עודכנו בספטמבר 2006, והציונים שהוצגו מתייחסים לשנת 2005. ששת המדדים הם: ייצוגיות, אחריותיות, שלטון החוק, ממשל אפקטיבי, איכות הבקרה ושליטה בשחיתות. להסבר מפורט על המתודולוגיה ועל המקורות שעליהם נשען הבנק העולמי ראו D. Kaufmann, A. Kraay, and M. Mastruzzi, *Government Matters V: Governance Indicators for 1996-2005*, Washington: The World Bank Institute, September 2006; וכן באתר הבנק העולמי: www.worldbank.org/wbi/governance (כל אתרי האינטרנט במחקר זה אוחרו לאחרונה במאי 2007).

בהשקפות הפוליטיות ובעמדות המלכדות. לשם כך הוצגו בסקר שאלות על העמדות, על הרגשות ועל תפיסות הנשאלים באשר להיבטים המגוונים של החברה ישראלית ועל מידת נכונותם להגיע להסכמה בנושאים שבמחלוקת. את הנתונים העדכניים של הסקר הנוכחי השווינו לסדרה של סקרי דעת קהל שנערכו בשנים קודמות במרכז גוטמן.

השעיים החברתיים בדמוקרטיה הישראלית מכמה נקודות מבט.³ כוונתנו אינה להציג את המחלוקות, אלא להעמיק בבחינת הלכי הרוח בחברה הישראלית בכל מה שקשור לניסיונות הפשרה למיניהם, למאמצים לקדם את הסובלנות ולחתימה להסכמה על הערכים המאחדים את החברה בישראל 2007. במילים אחרות, מדד הדמוקרטיה שלפניכם עוסק

3 ראו לדוגמה ד' הורוביץ ומ' ליסק, **מצוקות באוטופיה: ישראל – חברה בעומס יתר**, תל אביב: עם עובד, 1990; י' פרס וא' יער-יוכטמן, **בין הסכמה למחלוקת: דמוקרטיה ושלום בתודעה הישראלית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1998.

ב. מדדי הדמוקרטיה

1. תמונת מצב מסכמת

ישראל בין המקום ה-12 למקום ה-23 (12-23), כלומר 11 מדינות קיבלו ציון זהה.

בהיבט המוסדי, הבחון את הפן הפורמלי של הדמוקרטיה, עודכנו השנה 7 מדדים. בעבר הרחבנו בפן הפרוצדורלי של ההיבט המוסדי, קרי המאפיינים המצביעים על קיומן של מערכות בחירות חופשיות ותדירות, וכן במדדי הייצוגיות שבהם ישראל זוכה לציונים גבוהים בהשוואה בין־לאומית.⁵ אלא שההיבט המוסדי מתייחס גם לדפוסי ההתנהגות של השחקנים הפועלים במסגרת אותם מוסדות פורמליים, קרי נבחר הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. בהקשר זה הציונים שמקבלת ישראל במדדי השחיתות בינוניים בהשוואה הבין־לאומית. ב־3 מדדים של מכוני מחקר נבדלים הבוחנים את השחיתות בהשוואה בין־לאומית, ישראל מדורגת במקום זהה (מקום 20 מתוך 36 הדמוקרטיות שבמדגם). בסוגיית האפקטיביות של הממשל ישראל מדורגת במקום ה-23; ואילו במדד הייצוגיות והאחריות ובמדד איכות הבקרה של הבנק העולמי היא מדורגת במקומות 26 ו-30, בהתאמה, בקרב הדמוקרטיות האחרות. ב־2006 נרשמה ירידה ניכרת בשיעור ההשתתפות של אזרחים בבחירות, והדבר מציב את ישראל במקום ה-24. במדד מעורבות הצבא בפוליטיקה היא מדורגת בתחתית הסולם, כלומר החיץ בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי מטושטש בישראל יחסית לשאר הדמוקרטיות.

היבט הזכויות, המתיחס לאשכול השני של הדמוקרטיה – ובכללו השמירה על כבוד האדם וחירותו, על זכויות המיעוט ועל שלטון החוק במובן המהותי והפורמלי כאחד – מציג תמונה מעורבת. ב־2007 עודכנו 10 מדדים – 6 בהשוואה הבין־לאומית ו-4 בלי השוואה כזאת. השנה לא נרשמו תפניות מיוחדות בהערכות שקיבלה ישראל. באופן כללי מצבה של ישראל במקצת המדדים (כגון החוק והסדר) טוב ודומה לרוב הדמוקרטיות המערביות. במדדי השוויון

בשנת 2007 ניכר שיפור במצבה של הדמוקרטיה הישראלית, כפי שהוא משתקף בראי המדדים, לעומת התמונה שהוצגה בעבר. מהנתונים עולה כי בשנה האחרונה חל שיפור במצבה של ישראל ב־9 מתוך 20 המדדים הכמותיים שעודכנו, ב־5 מהמדדים נרשמה הרעה, וב־6 נותר המצב כשהיה בשנה שעברה.

גם ההשוואה הבין־לאומית מציגה תמונה מאוזנת. בעבר נמצא שנקודת החוזק של הדמוקרטיה הישראלית טמונה בהיבט המוסדי, הפורמלי. היבט הזכויות נמצא בעייתי יותר, ואילו נקודת התורפה הייתה חוסר היציבות המאפיין את המערכת הפוליטית והשלטונית. ב־2007 מתברר כי במקצת המדדים ישראל מדורגת במקומות גבוהים, בדומה לדמוקרטיות מערביות (בעיקר במדדים הבוחנים את ממד הייצוגיות), ואילו במדדים מסוימים היא ממוקמת בתחתית (כגון במדדי המתחיות החברתית), כפי שיפורט להלן.

2. ישראל 2007 בראי המדדים

ישראל 2007 בהשוואה בין־לאומית

תרשים 2 שלהלן מציג מערכת צירים, ובה מקומה של ישראל ביחס ל־35 הדמוקרטיות הנכללות במחקר.⁴ הציר האופקי מייצג את המדדים הבין־לאומיים שעודכנו השנה ואת מדדי הדמוקרטיה הקודמים על פי שלושת ההיבטים שבמדד – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט הייצובות. הציר האנכי מייצג את דירוגה של ישראל לעומת הדמוקרטיות האחרות: 1 מציין מקום גבוה בדירוג, ו־36 מציין מקום נמוך. ככל שמקומה של ישראל גבוה יותר, כך התכונה הנמדדת מוערכת יותר ותורמת יותר לאיכותה של הדמוקרטיה הישראלית. במקרים אחדים ישראל חולקת את הציון עם מדינות אחרות, כך שמקומה נע בין שני מקומות (הספרות מופיעות בסוגריים). כך לדוגמה, במדד החוק והסדר, הנכלל בהיבט הזכויות שבאמצע התרשים, ממוקמת

4 בתרשים 2 יש 23 מדדים: 16 מדדים בין־לאומיים עודכנו ב־2007; 7 מדדים נבחרים נוספים הופיעו במדדי הדמוקרטיה האחרונים, אך לא עודכנו בשנה האחרונה. הם צורפו לתרשים כדי להציג תמונה מלאה וברורה יותר.

5 להרחבה ראו א' אריאן, נ' אטמור ו' הדר, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2006 – תמורות במערך המפלגות בישראל: התפוררות או היערכות מחדש?**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006.

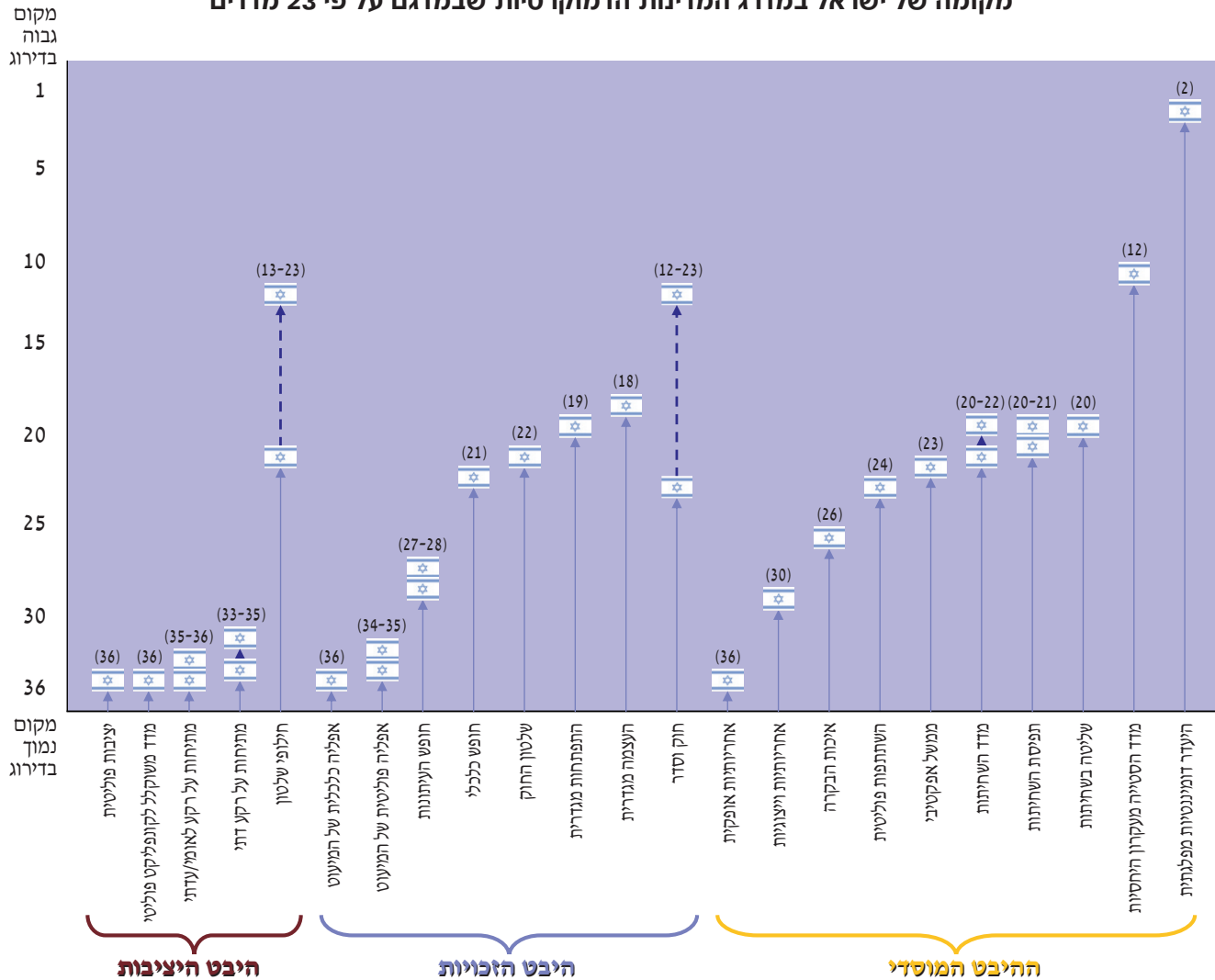
את הסכנות והאיומים מבית, ובכלל זה איומי טרור) מציג תמונה שאינה מחמיאה: גם כאן ישראל מדורגת במקום האחרון מכלל 35 המדינות שבמדגם. גם במדד הקונפליקטים הפוליטיים (שלא עודכן השנה) ניצבת ישראל בתחתית מדרג המדינות. למעשה, נקודת האור היחידה נרשמה בשנה שעברה במדד חילופי השלטון, ובו ישראל דומה לדמוקרטיות רבות בשמירה על יציבות יחסית (הממשלה ה־30 החזיקה מעמד שלוש שנים). ראוי להדגיש שהמשטר הדמוקרטי אינו בהכרח המשטר היציב ביותר, כפי שמלמדת ההיסטוריה. עם זאת בהיעדר מידה סבירה של יציבות בחברה ובמערכת השלטונית יתקשה המשטר לתפקד, וסדקויהו חשופים יותר בשיטה הדמוקרטית להתערעות אמון הציבור.

המגדרי והחופש הכלכלי ישראל מדורגת באמצע הסולם. במקצת הממדים היא מדורגת בתחתית, בעיקר באלה הנוגעים לאפליית מיעוטים על רקע כלכלי, פוליטי ותרבותי.⁶

נקודת התורפה של ישראל בהערכות הבינלאומיות נעוצה, בעבר ובהווה, במדדי היציבות. ב־2007 היא ממוקמת במקום האחרון במדדי המתיחות החברתית: במדד המתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני נותרה ישראל בתחתית הטבלה לצד תאילנד. במדד המתיחות על רקע דתי היא שמרה על ציון זהה לזה של השנה שעברה, אך מקומה היחסי עלה שלב אחד למקומות 33-35, עקב ירידתה של תאילנד למקום האחרון. מדד היציבות הפוליטית של הבנק העולמי (הכולל

תרשים 2

מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות שבמדגם על פי 23 מדדים



6 להרחבה במדדי האפליה על רקע פוליטי ראו א' אריאן, פ' בר-נון, ש' ברנע, ר' ונטורה ומ' שמיר, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2006, לציון עשור לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005.

נרשם במדד האחריות והייצוגיות של הבנק העולמי. בשני מדדים לא חל שינוי: האחריות האופקית שפיתח מכון ICRG,⁹ הבוחן את מידת המעורבות של הצבא בפוליטיקה, ומדד השחיתות של ICRG (כאמור, לעומת הירידה שנרשמה במדד השחיתות על פי TI). בהמשך נרחיב גם בסוגיה זו.

מתוך 16 המדדים הבינלאומיים הנכללים בהיבט הזכויות עודכנו השנה 10. ב־7 חל שיפור לעומת אשתקד, בשניים לא חל שינוי ובמדד אחד חלה הרעה. שיפור נרשם בשני המדדים לבחינת מעמד האישה, שמפרסם ארגון האומות המאוחדות (להלן: א״ם) מדי שנה בשנה בדוח ההתפתחות העולמי שלו (Human Development Report).¹⁰ שיפור נרשם גם במדד החופש הכלכלי שפרסם מכון Heritage (Heritage Foundation) בינואר 2007. השנה שונה סולם המדידה המקובל – מסולם 0-5 לסולם של 0-100. מכון Heritage כלל עדכון תואם של הציונים משנים קודמות, והדבר הביא לידי שיפור במצבה של ישראל לעומת אשתקד (על פי הסולם החדש). שיפור נרשם גם במדד שלטון החוק של הבנק העולמי ובשני מדדי גיני לבחינת האישוויון החברתי (להרחבה בעניין זה ראו בחלק השני של חיבור זה). בתחום חופש העיתונות ישראל שומרת על הציון 28, ובמדד החוק והסדר היא זוכה לציון 5 מתוך 6 כבר מעל עשור.

ישראל 2007: שינויים לעומת הערכות קודמות

במדד 2007 ניכר שיפור ב־9 מתוך 20 המדדים באשר להערכות של השנה שעברה. ב־5 מהמדדים חלה הרעה במצבה של ישראל, וב־6 לא חל כל שינוי. ב־9 המדדים שבהם חל שיפור, 7 נכללים בהיבט הזכויות, 1 בהיבט המוסדי ו־1 בהיבט היציבות. ב־6 המדדים שבהם לא חל שינוי, 2 נכללים בהיבט המוסדי, 2 בהיבט הזכויות ו־2 בהיבט היציבות. ב־5 המדדים שבהם חלה השנה הרעה בהערכת מצבה של ישראל, 4 שייכים להיבט המוסדי ו־1 להיבט הזכויות.

לוח 1 להלן מציג את המדדים המעודכנים על פי כיווני ההשפעה: שיפור, אישינוי או הרעה לעומת 2006. ההיבט המוסדי כולל, כאמור, 15 מדדים בינלאומיים; 7 מתוכם עודכנו השנה.⁷ ב־4 מדדים חלה השנה הרעה בהערכת מצבה של ישראל: במדד תפיסת השחיתות של ארגון השקיפות הבינלאומית (Transparency International; להלן: TI),⁸ חלה הרעה של ממש במצבה של ישראל לעומת המדדים הקודמים. משנת 2001 ואילך אנו עדים לירידה הדרגתית בציונים שישאל מקבלת במדד הבינלאומי: מ־7.6 ב־2001, ל־6.3 ב־2005, ל־5.9 בנובמבר 2006 (להרחבה ראו בהמשך). הרעה ביחס לשנה שעברה נרשמה גם ב־3 ממדדי הבנק העולמי – השליטה בשחיתות, אפקטיביות הממשל ואיכות הבקרה. שיפור יחיד בקרב כל מדדי ההיבט המוסדי

7 **במדד הדמוקרטיה 2006** שפורסם בסמוך למערכת הבחירות עודכנו המדדים המתייחסים לבחירות. בהם: מדדי ההשתתפות הפוליטית (שיעור ההשתתפות בבחירות), מדדי הייצוגיות (מדד הסטייה מעקרון היחסיות ומדד הדומיננטיות המפלגתית). להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 5). יתר מדדי ההיבט המוסדי לא עודכנו מאז העדכון האחרון.

8 מדד תפיסת השחיתות של ארגון השקיפות הבינלאומי מפורסם מדי שנה בשנה בחודש נובמבר. המדד נע בין 0 (שחיתות פוליטית רבה) ל־10 (היעדר שחיתות פוליטית), והוא מבוסס על הערכות מומחים – מנתחי מדיניות, אנשי אקדמיה, עיתונאים, מנהלים בכירים ואנשי עסקים – האומדים את מידת השחיתות במדינתם ובמדינות אחרות. להרחבה ראו www.transparency.org

9 International Country Risk Guide. במדד הדמוקרטיה 2007 נעשה שימוש ב־5 מדדים של ICRG: מדד האחריות האופקית, מדד השחיתות, מדד החוק והסדר ושני מדדי המתחנות (על רקע דתי ועל רקע לאומי/לשוני). למידע נוסף ראו אתר הפרויקט: www.prsgroup.com/icrg/icrg.html

10 מדד ההתפתחות המגדרית (Gender-Related Development Index), האומד את האישוויון ביכולת ובהישגים של גברים ושל נשים, ומדד ההעצמה המגדרית (Gender Empowerment Measure) העוקב אחר שוויון ההזדמנויות בין גברים לנשים בעולם. הסבר מפורט על המתודולוגיה ועל המקורות שעליהם נשען האו"ם ראו בדוח ההתפתחות העולמי, 2006: <http://hdr.undp.org/hdr2006/report.cfm>

לוח 1

ישראל 2007 בראי המדדים – שינויים בהשוואה למדד 2006*

| שם המדד | הציון של ישראל נכון ל-2007 | הציון של ישראל בהערכה הקודמת | הסולם | שינוי ביחס להערכה הקודמת |
|--|----------------------------|------------------------------|---------------------------------------|--------------------------|
| שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, ללא אסירים ביטחוניים | 158 | 180 | 100,000-0 (מעט אסירים = 0) | ↑ |
| מדד גיני להכנסות פנויות | 0.3874 | 0.3878 | 1-0 (שוויון מלא) = 0 | ↑ |
| מדד גיני להכנסות כלכליות | 0.5224 | 0.5255 | 1-0 (שוויון מלא) = 0 | ↑ |
| מדד התפתחות מגדרית | 0.925 | 0.911 | 1-0 (היעדר שוויון) = 0 | ↑ |
| מדד העצמה מגדרית | 0.656 | 0.622 | 1-0 (היעדר שוויון) = 0 | ↑ |
| מדד החופש הכלכלי | 68.4 | 66.7 | 100-0 (חופש מלא) = 100 | ↑ |
| ייצוגיות ואחריותיות | 66.7 | 62.3 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↑ |
| יציבות פוליטית | 14.2 | 11.3 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↑ |
| שלטון החוק | 73.4 | 73.1 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↑ |
| חופש העיתונות | 28 | 28 | 100-0 (חופש מלא) = 0 | = |
| אחריותיות אופקית | 2 | 2 | 6-0 (מעורבות צבאית גבוהה) = 0 | = |
| מתיחות על רקע דתי | 2.5 | 2.5 | 6-0 (מתיחות רבה) = 0 | = |
| מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני | 2 | 2 | 6-0 (מתיחות רבה) = 0 | = |
| מדד החוק והסדר | 5 | 5 | 6-0 (שמירה מעטה על החוק והסדר) = 0 | = |
| מדד השחיתות | 3 | 3 | 6-0 (שחיתות רבה) = 0 | = |
| מדד תפיסת השחיתות | 5.9 | 6.3 | 10-0 (שחיתות רבה) = 0 | ↓ |
| ממשל אפקטיבי | 78.0 | 86.1 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↓ |
| שליטה בשחיתות | 73.9 | 78.4 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↓ |
| איכות הבקרה | 75.2 | 76.4 | 100-0 (ציון גבוה) = 100 | ↓ |
| שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים | 295 | 265 | 100,000-0 (מעט אסירים) = 0 | ↓ |

* המדדים מסודרים על פי מגמת השינוי (שיפור, אישינוי והרעה), ועל פי סדר התכונות הקבוע במדד.

↑ מצביע על שיפור בהערכה של ישראל לכיוון דמוקרטיה מהותית ביחס להערכה הקודמת.

↓ מצביע על הרעה בהערכה של ישראל לכיוון דמוקרטיה מהותית ביחס להערכה הקודמת.

3. ממצאים נבחרים

ההיבט המוסדי

שחיתות פוליטית

השחיתות הפוליטית, או היעדר טוהר מידות, קיימת במדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות כאחת. ההגדרה המקובלת שלה היא ניצול לרעה של משרה ציבורית על מנת להשיג טובות הנאה או רווח אישי, והיא עומדת בסתירה לעקרונות בסיסיים, ובייחוד לעקרון שלטון החוק. השחיתות הפוליטית על מגוון היבטיה מציבה קשיים בדרכו של המחקר האמפירי, והיא שנויה במחלוקת בספרות המקצועית. ובכל זאת אחת הדרכים המקובלות להעריך אותה בשיטת המחקר האמפירית היא להשתמש בסקרי דעת קהל שמטרתם לבדוק את עמדות הציבור כלפי רמת השחיתות במדינתם או במדינות אחרות.

השחיתות הפוליטית היא אחד מתחלואי הדמוקרטיה הישראלית, והיא תופסת בשנים האחרונות מקום מרכזי ביותר בשיח הציבורי ובסיקור התקשורתי. השחיתות השלטונית פוגעת באמון הציבור בנבחרים ובמינהל הציבורי, היא מערערת את הלגיטימיות של השלטון ופוגעת בהסדרי המשטר הדמוקרטי. במדד הדמוקרטיה 2007 נבחנה השחיתות הפוליטית בעזרת הערכותיהם של שלושה מכוני מחקר בינלאומיים: מדד השחיתות של ICRG,¹⁴ מדד תפיסת השחיתות (Corruption Perception Index; CPI) של ארגון השקיפות הבינלאומית (TI) ומדד השליטה בשחיתות של הבנק העולמי.

ארגון השקיפות הבינלאומית (TI) הוא ארגון חברתי גלובלי, ומטרתו עולם נקי משחיתות. הארגון פועל נגד תופעות השחיתות, מקדם את השקיפות והיושרה ברחבי העולם ומעלה את רמת המודעות הבינלאומית לנושא. בין השאר הוא מפרסם מדי שנה בשנה את מדד תפיסת השחיתות הבינלאומי הכולל דירוג יחסי של 163 מדינות. המדד משלב תוצאות של 12 סקרים שעורכים

אחד האמצעים לבחון את ההקפדה על זכויות האזרח הוא מדידת מספר האסירים לכל 100,000 נפש: ככל ששיעור האסירים ביחס לכלל האוכלוסייה גבוה יותר, כך ניכרת יתר נוקשות והגבלות מצדה של מערכת אכיפת החוק. בעניין זה אנו מדווחים על שני מדדים: שיעור האסירים, לרבות אסירים ביטחוניים, ל-100,000 תושבים ושיעור האסירים ל-100,000 תושבים, בלי האסירים הביטחוניים. בחודש מרס 2007 היו כלואים בישראל 20,959 אסירים, בהם 9,745 אסירים ביטחוניים שאינם אזרחי ישראל.¹¹ נתונים אלה גבוהים לעומת פברואר 2006, אז היו 18,550 אסירים כלואים, בהם 6,000 אסירים ביטחוניים. מנתונים אלה מתברר כי שיעור האסירים (כולל האסירים הביטחוניים) עומד ב-2007 על 295 לכל 100,000 תושבים, עלייה לעומת מדד 2006 ומדדים קודמים.¹² עם זאת ב-2007 נרשמה ירידה בשיעור האסירים שאינם אסירים ביטחוניים לכל 100,000 נפש: 158, לעומת 180 אשתקד.

מתוך ששת המדדים הנכללים בהיבט היציבות עודכנו השנה שלושה. שניים – חילופי השלטון ואי השלמת הקדנציה – עודכנו במדד הדמוקרטיה 2006. מאז השבעת הממשלה ה-31, ביום 4 במאי 2006, ועד לכתובת שורות אלה היא ממשיכה לשלוט, למעט שינויים פרסונליים אחדים.¹³ שני מדדי המתוחות החברתית – על רקע דתי ועל רקע לאומי/עדתי/לשוני – לא השתנו בשלוש השנים האחרונות, וציוני ICRG נותרו כשהיו. במדד היציבות הפוליטית של הבנק העולמי – הבוחן גם את הקונפליקטים הפוליטיים בכל מדינה – אמנם נרשם שיפור קל בהערכה של ישראל לעומת השנה שעברה, אולם מדובר בשיפור זעיר, מציון 11.3% לציון 14.2% (מתוך 100). למרות זאת ישראל זוכה להערכה הנמוכה ביותר לעומת 35 המדינות האחרות. הסיבה לכך היא, כמובן, הסכסוך הישראלי-פלסטיני וגם האיומים מבית ומחוץ.

11 הכוונה לאסירים ביטחוניים תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה. הנתונים למדד זה התקבלו ב-1 במרס 2007 מידי דוברות שירות בתי הסוהר. במדד זה לא נערכה השוואה בינלאומית.

12 שיעור האסירים לכל 100,000 נפש ב-2003 היה 173, ב-2004: 189, ב-2005: 252, ב-2006: 265.

13 להרחבה ראו נספח 4 להלן: לוח אירועים, ינואר 2006-מאי 2007.

14 במדד 7 קטגוריות, והוא נע בין ציון 0, המלמד על השחיתות הרבה ביותר, לבין הציון 6, המלמד על היעדר שחיתות. ההערכה שקיבלה ישראל בשנים האחרונות במדד ICRG הייתה יציבה בשלוש השנים האחרונות ונותרה על ציון 3.

שמעניק הבנק העולמי לישראל, והיא זוכה לציון 73.9%. אכן, מצבה על פי שני מדדי השחיתות עדיין טוב מזה של איטליה, יוון וכמה ממדינות מזרח אירופה, אולם התמונה הקודרת העולה מתרשים 4 מלמדת על מגמת הרעה בעשור האחרון.¹⁷

אחריותות

אחריותות פוליטית היא עיקרון נורמטיבי וחיוני בכל דמוקרטיה. היא מעידה על חובת הנבחרים ליידע את בוחרים, לדווח להם ולהציג לפנייהם הסבר להחלטות שקיבלו. היא גם מעידה על חובתם לפעול בשם הריבון – ציבור הבוחרים – ולמענו. לגיטימיות הנבחרים תלויה במידה רבה בנורמות שהם מתנהגים על פיהן ובמידת הדיווח על תפקודם ועל מילוי חובותיהם. עוד עיקרון מהותי הוא נשיאה באחריות לכישלונות ולאירועים יוצאי דופן, בכלל זה הצלחות, שבתחום אחריותם.¹⁸

אחד המדדים המקובלים במחקר הוא מדד הייצוגיות והאחריותות שמציג הבנק העולמי מדי שנה בשנה. הערכות אלה מבוססות על ממוצע ציונים שמעניקים כעשרה מכוני מחקר בינלאומיים ועל הערכות מומחים במדינות השונות. כל הערכות הללו מאוגדות במדד הנע בין הציון 0 (ייצוגיות ואחריותות ברמה הנמוכה ביותר) לציון 100 (ייצוגיות ואחריותות ברמה הגבוהה ביותר).

כפי שאפשר לראות בתרשים 5, ישראל ממוקמת במדד הייצוגיות והאחריותות במקום ה-36 במדרג 36 המדינות, עם הציון 66.7% בין דרום קוריאה לבולגריה. יש כאן שיפור קל (עלייה בשני מקומות) לעומת השנה שעברה, אז ניצבה ישראל במקום ה-32. בקצה המייצג ייצוגיות ואחריותות גבוהות ביותר ניצבות דנמרק, נורווגיה ושוודיה. בקצה ההפוך ניצבות הודו ומקסיקו, ובמקום האחרון – תאילנד.

9 מכוני מחקר בינלאומיים. הציון שמקבלת כל מדינה מבוסס על הערכות מומחים (מנתחי מדיניות, אנשי אקדמיה, עיתונאים, אנשי עסקים ומנהלים בדרגים בכירים ובינוניים של חברות מקומיות). הציון הממוצע נע בין 0 ל-10, כך ש-5 מעיד על שחיתות פוליטית רבה, 10 על שחיתות נמוכה ביותר. להשלמת התמונה השתמשנו הפעם במדד בינלאומי נוסף שמפרסם מדי שנה הבנק העולמי – מדד השליטה בשחיתות (Control of Corruption).¹⁵ הוא נע בין 0, המציין שליטה מעטה בשחיתות, ל-100, המציין שליטה מלאה בשחיתות. לצורך ההשוואה בין המדדים חילקנו את ערכי המדד ל-10, והצבנו את שני המדדים בתרשים אחד.

כפי שאפשר לראות בתרשים 3 להלן, בשני מדדי השחיתות ישראל ממוקמת במקום ה-20 במדרג 36 המדינות, בין אסטוניה לקפריסין. במדד TI היא זוכה לציון הממוצע 5.9,¹⁶ ובמדד השליטה בשחיתות של הבנק העולמי – 73.9%. במקומות הראשונים ניצבות פינלנד, ניו זילנד ודנמרק, שבהן טוהר המידות הוא הגבוה ביותר. בתחתית הסולם נמצאות ארגנטינה, מקסיקו והודו, שבהן תופעת השחיתות שכיחה ביותר.

נקודה מעניינת היא מגמת השינוי בתפיסת השחיתות בישראל במרוצת השנים. תרשים 4 להלן מציג את הציון שקיבלה ישראל בשני מדדי השחיתות בשנים 1996-2006. מדד תפיסת השחיתות של TI מראה הרעה הדרגתית מאז 2001, אז זכתה ישראל לציון 7.6 ולמקום ה-14 מתוך 36 מדינות. אבל בשלהי 2006 הגיעה למקום ה-20, בציון 5.9. גם במדד השליטה בשחיתות של הבנק העולמי נרשמת ירידה תלולה בהערכות שמקבלת ישראל בעשור האחרון. ב-1996 היא זכתה להערכה גבוהה – 90.7%. אמנם היא ניצבה במקום ה-16 במדרג 36 המדינות, אך קדמה לצרפת, ספרד ויפן. בעשור שחלף מאז נרשמה ירידה ניכרת בהערכה

15 מדד השליטה בשחיתות של הבנק העולמי פורסם בספטמבר 2006, והערכותיו מתייחסות לסוף שנת 2005. להרחבה ראו אתר הבנק העולמי (לעיל הערה 2).

16 דוח של TI פורסם ב-6 בנובמבר 2006. להרחבה ראו אתר עמותת שבי"ל: www.ti-israel.org

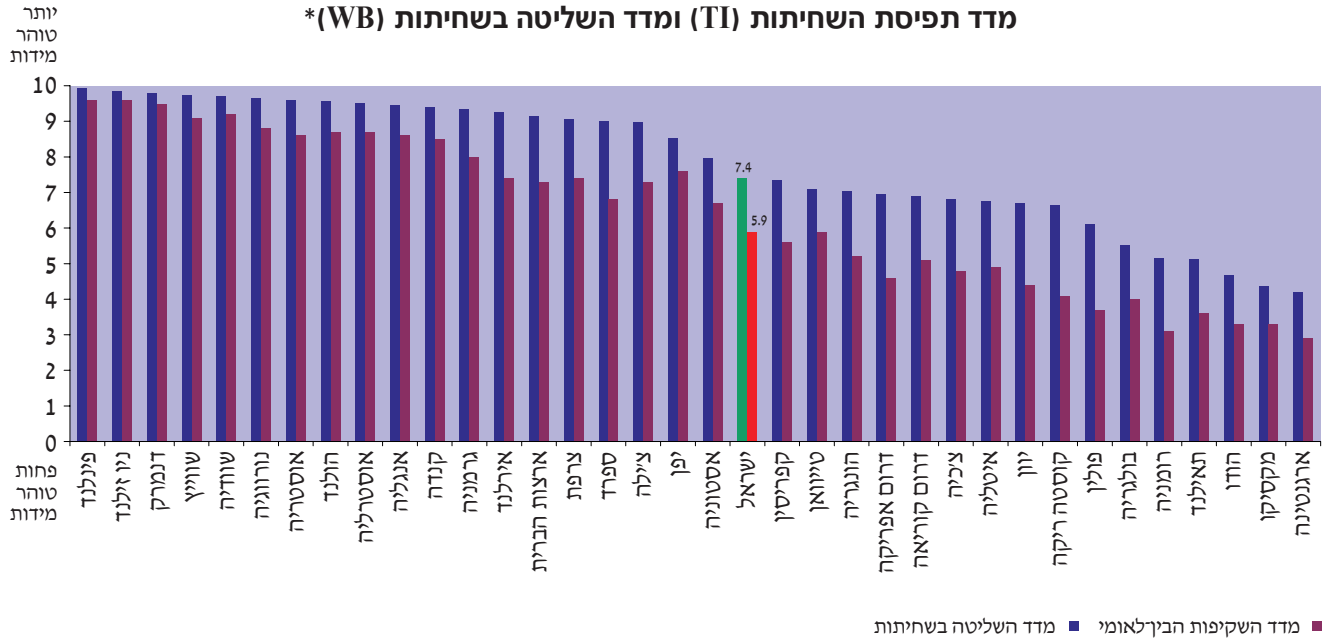
17 יצוין שוב כי מדדי הבנק העולמי פורסמו בספטמבר 2006. הערכותיהם התייחסו ל-2005. לפיכך אין בתרשים 4 עמודת הערכה לשנת 2006.

18 בספרות נהוג להבחין בין אחריותות אנכית (המוטלת על נבחרים) לבין אחריותות אופקית (המוטלת על ממונים שאינם נבחרים). להרחבה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 27-32, וכן P. Schmitter, 'The Ambiguous Virtues of Accountability', in: L. Diamond and L. Morlino (eds.), *Assessing the Quality of Democracy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2005, pp. 18-31

תרשים 3

שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית

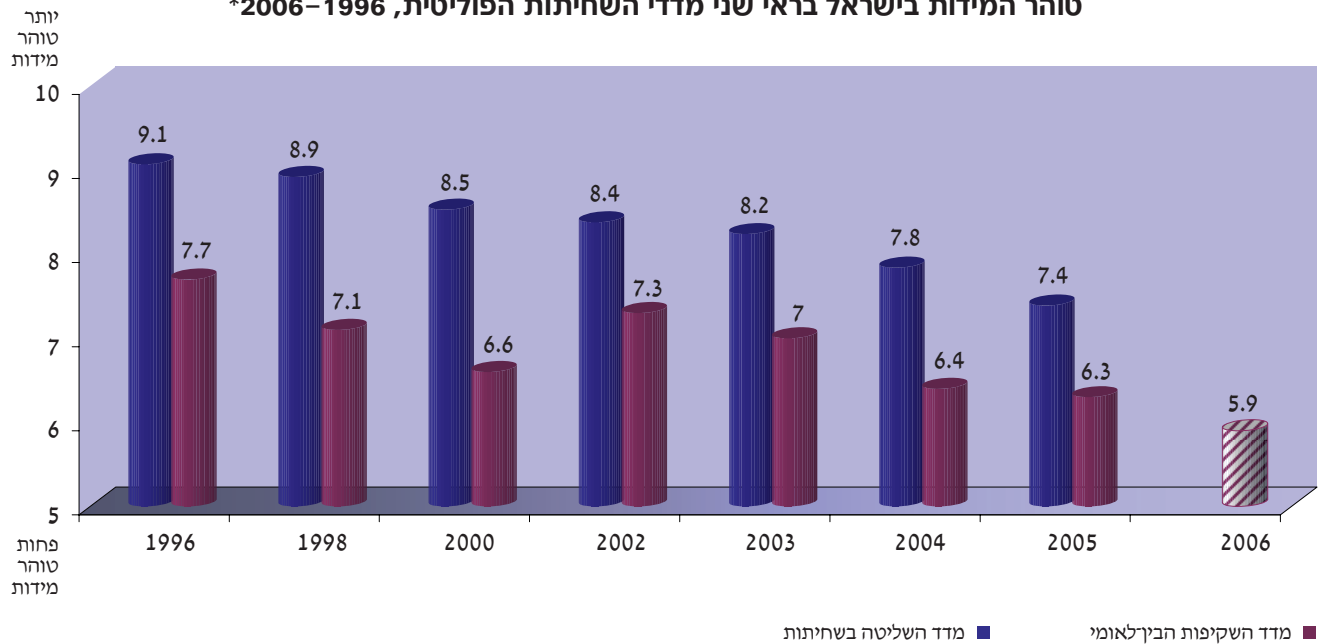
מדד תפיסת השחיתות (TI) ומדד השליטה בשחיתות (WB)*



* לצורך המחשה חולקו ציוני הבנק העולמי ב־10.

תרשים 4

טוהר המידות בישראל בראי שני מדדי השחיתות הפוליטית, 1996-2006*



* לצורך המחשה חולקו ציוני הבנק העולמי ב־10.

המדדינה. מדד זה מתפרסם למן שנת 1995 וכולל 161 מדינות.¹⁹ למעשה, המדד הוא ממוצע של 10 אינדיקטורים כלכליים המשפיעים על החופש הכלכלי, והוא נועד לעמוד על הסביבה המוסדית שבה מתקיימת פעילות כלכלית בכל מדינה: מדיניות מסחר, מיסוי, התערבות ממשלתית בכלכלה, מדיניות מוניטרית, השקעות זרות וזרימת הון, בנקאות ומימון, שכר ומחירים, זכויות קניין, רגולציה ופעילות השוק השחור. בינואר 2007 פורסם מדד החופש הכלכלי, אך המתודולוגיה שהייתה נהוגה בו שונתה.²⁰ כעת הוא נע בין 0 ל-100 – 0 מציין היעדר חופש כלכלי, ו-100 מציין חופש כלכלי מרבי. כפי שאפשר לראות בתרשים 7 שלהלן, המדינות החופשיות ביותר הן אוסטרליה, ארצות הברית וניו זילנד, ואילו יוון, ארגנטינה והודו סוגרות את הרשימה ומוגדרות מדינות 'לא חופשיות למדי'. ישראל 2007 מדורגת במקום ה-23 מתוך 36 המדינות ומקבלת את הציון 68.4% (לעומת המקום ה-21 במדד החופש הכלכלי של 2006).

תרשים 5 להלן מעיד על מקומה הנמוך של ישראל בתחום זה. תרשים 6 להלן מציג את ההערכה שהעניק הבנק העולמי לישראל במשך השנים, והוא מראה ירידה מתמשכת בתחום זה בשנים האחרונות. ב-1996, השנה שבה החל המוסד לפרסם את ששת מדדי המשילות, זכתה ישראל להערכה גבוהה – 80.1%. אז היא ניצבה במקום ה-19 מתוך 36 המדינות הנדונות כאן. מאז נרשמה ירידה תלולה של כ-20 נקודות, ובשנת 2004 היא תפסה את המקום ה-32. בהערכה האחרונה ניכר שיפור מסוים לעומת ההערכות שישראל קיבלה מאז 2002, אולם עדיין מדובר בהערכה נמוכה ביותר.

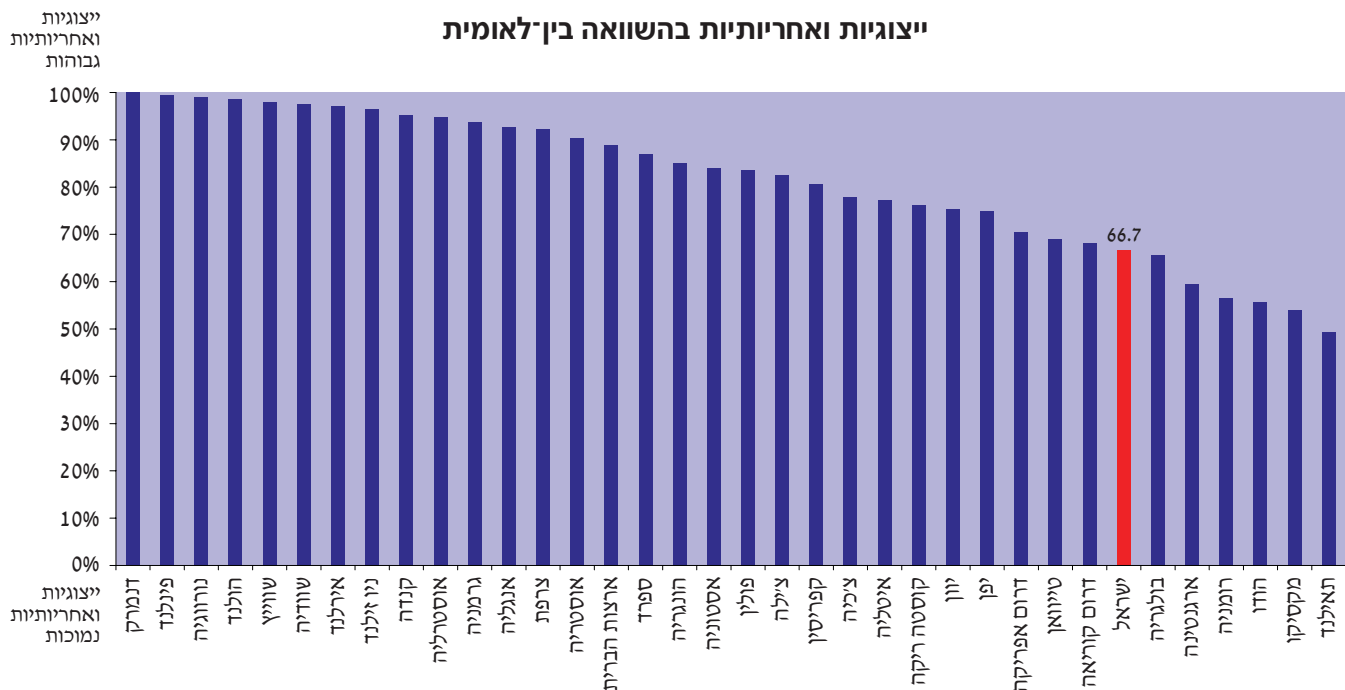
היבט הזכויות

חופש כלכלי

מדד החופש הכלכלי הוא אומדן שפותח במכון Heritage האמריקני התומך במדיניות השוק החופשי. חוקריו מצהירים כי הם דבקים בעקרונות נאו-ליברליים – התערבות או כפייה מזערית של הממשלה בכלכלת

תרשים 5

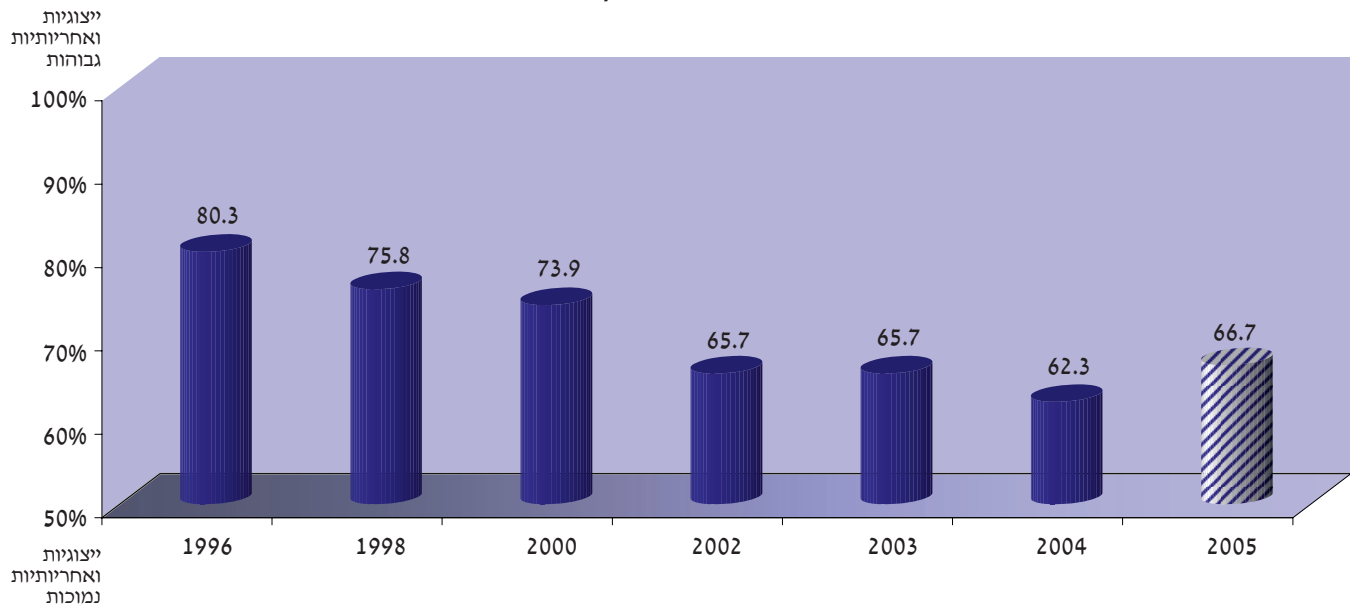
ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית



19 המדד מתפרסם מדי שנה בשנה בחודש ינואר. להרחבה ראו www.heritage.org/index
 20 המדד עד 2006 נע בסולם 1-5: 1 מציין חופש כלכלי רב ו-5 מציין היעדר חופש כלכלי. להרחבה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

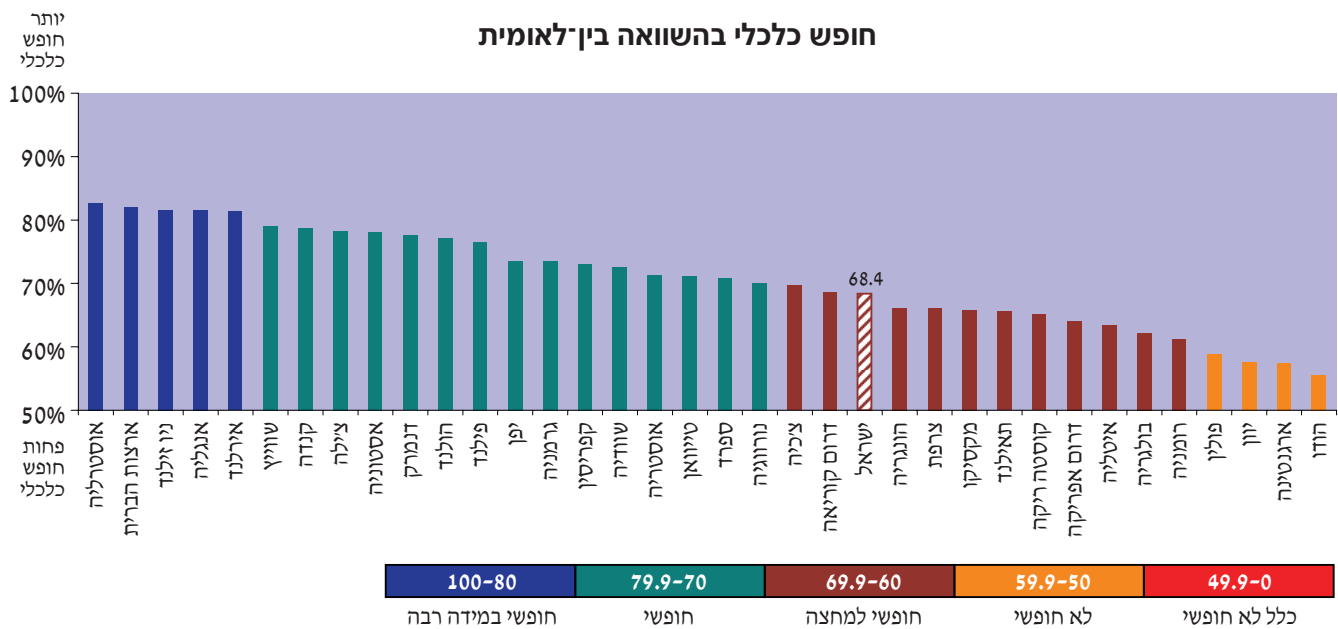
תרשים 6

ייצוגיות ואחריותיות בישראל, 1996-2005



תרשים 7

חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית



מדד החוק והסדר של ICRG משלב בין שני היבטים אלו (אכיפה וציות) לכדי ציון אחד הנע על סולם של 0-6, כך ש־6 מבטא היעדר חוק וסדר, ו־0 מבטא את הרמה הגבוהה ביותר של שמירה על החוק והסדר.

מאז 1990 ועד היום מקבלת ישראל ציון קבוע – 5.5 ציון זה מעיד לא רק על קיומה של מערכת שלטונית ומוסדית מסודרת, אלא גם על נורמה של כיבוד החוק ותכתיביו בקרב האזרחים. לעומת זה הציון שישראל מקבלת בהשוואה לדמוקרטיות אחרות בינוני, בהתחשב בכך שציון החציון עומד על 5.5 לציון זה שותפות 12 מדינות, בהן ארצות הברית, גרמניה ושווייץ. הציון הנמוך ביותר – 2.5 – ניתן לתאילנד, לדרום אפריקה, לבולגריה ולארגנטינה, והוא מלמד על חולשתן של מערכות אכיפת החוק במדינות אלה ועל יחסם השלילי של אזרחיהן לעקרונות השמירה על החוק.

עוד מדד מקובל, המשלים את מדד החוק והסדר, הוא מדד שלטון החוק שבוחן הבנק העולמי.²² מדובר בציון ממוצע של אינדיקטורים רבים הבוחנים את מידת ההקפדה והשמירה על שלטון החוק ואת האמון

על פי הקריטריונים החדשים הוגדרה ישראל מדינה 'חופשית למחצה' ומוקמה בין הונגריה לדרום קוריאה. אמנם היא נמצאת בחברה אחת עם איטליה וצרפת, אך ברוב המדינות שבמדגם שורר חופש כלכלי רב מזה שבישראל.

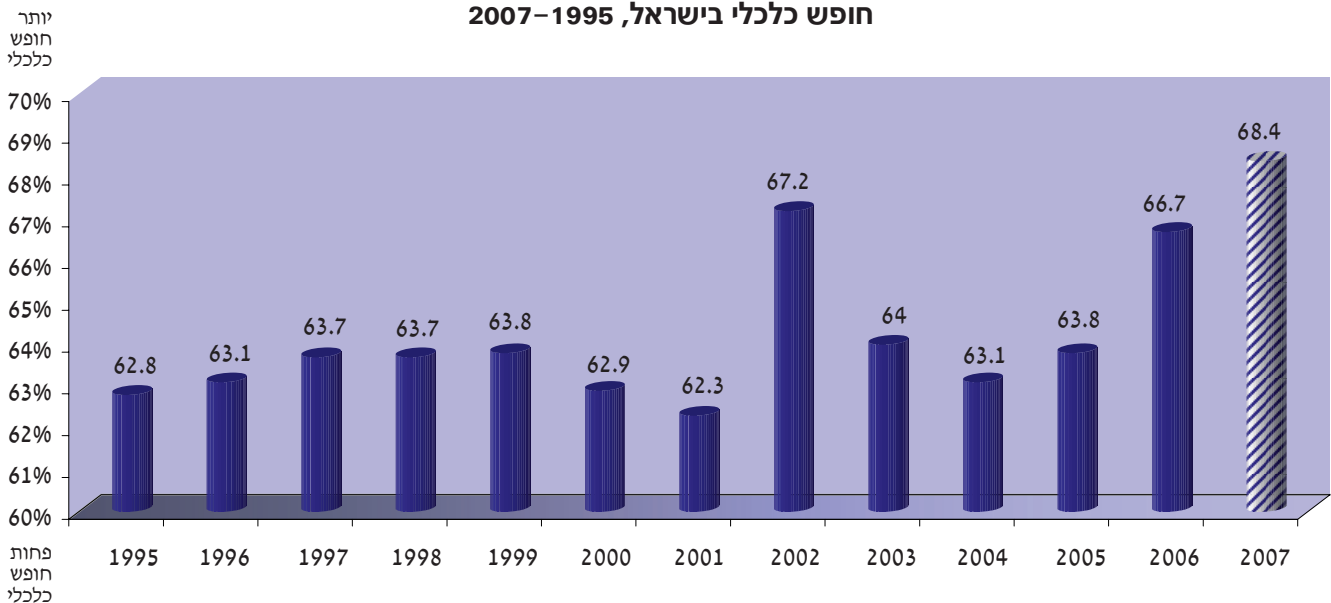
תמונת המצב של ישראל לאורך השנים מראה שיפור ברמת החופש הכלכלי עד לשיא ב־2007 (תרשים 8 להלן). ניתוח עשר הקטגוריות המרכיבות את מדד החופש הכלכלי מעלה כי ישראל זוכה לציון הגבוה ביותר בתחום החופש המוניטרי (84.2%). אך למרות מדיניות ההפרטה הנהוגה בשנים האחרונות, היא מקבלת ציונים נמוכים יותר בתחום התערבות הממשלה בכלכלה (60%). בתחום נטל המס היא ניצבת מתחת לממוצע העולמי (72%).²¹

זכויות אזרח: חוק וסדר

אחד מיסודות המשטר הדמוקרטי הוא העיקרון של שלטון החוק, שלפיו מערכת אכיפת החוק נהנית מאוטונומיה ועצמאות בד בבד עם ציות מצד האזרחים.

תרשים 8

חופש כלכלי בישראל, 1995–2007



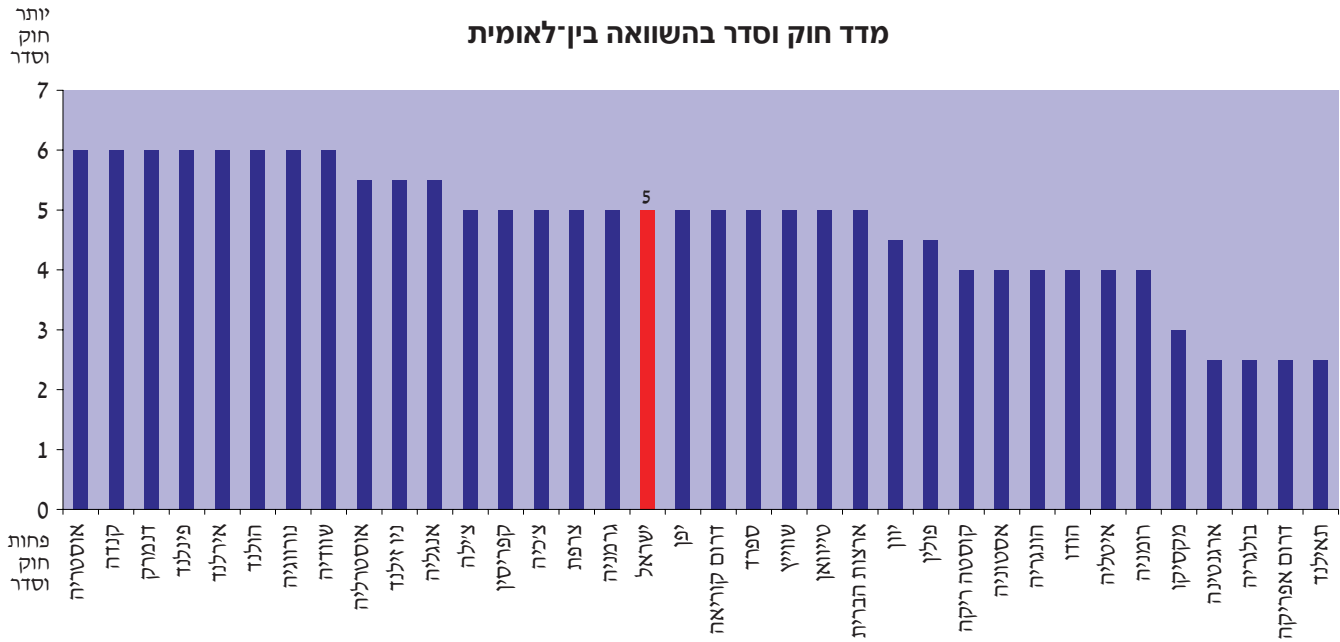
21 להרחבה ראו פירוט מדדי החופש הכלכלי של ישראל באתר: www.heritage.org/index/country.cfm?id=Israel

22 להרחבה ראו אתר הבנק העולמי (לעיל הערה 2).

במערכות אכיפת החוק, בבתי המשפט ובמשטרה. מדד זה נע בין 0 (המעיד על הערכה נמוכה לשלטון החוק) ל-100 (המעיד על הערכה גבוהה לשלטון החוק). במדד זה זוכה ישראל לציון 73.4%, והיא ממוקמת במקום 22 (תרשים 10 להלן). מבט על ישראל בעשור האחרון מצביע על ירידה תלולה: מ-84.2% ב-1996 ל-80.8% ב-2002, ל-75.5% ב-2003, ל-73.4% ב-2005 (מעט יותר משנת 2004).

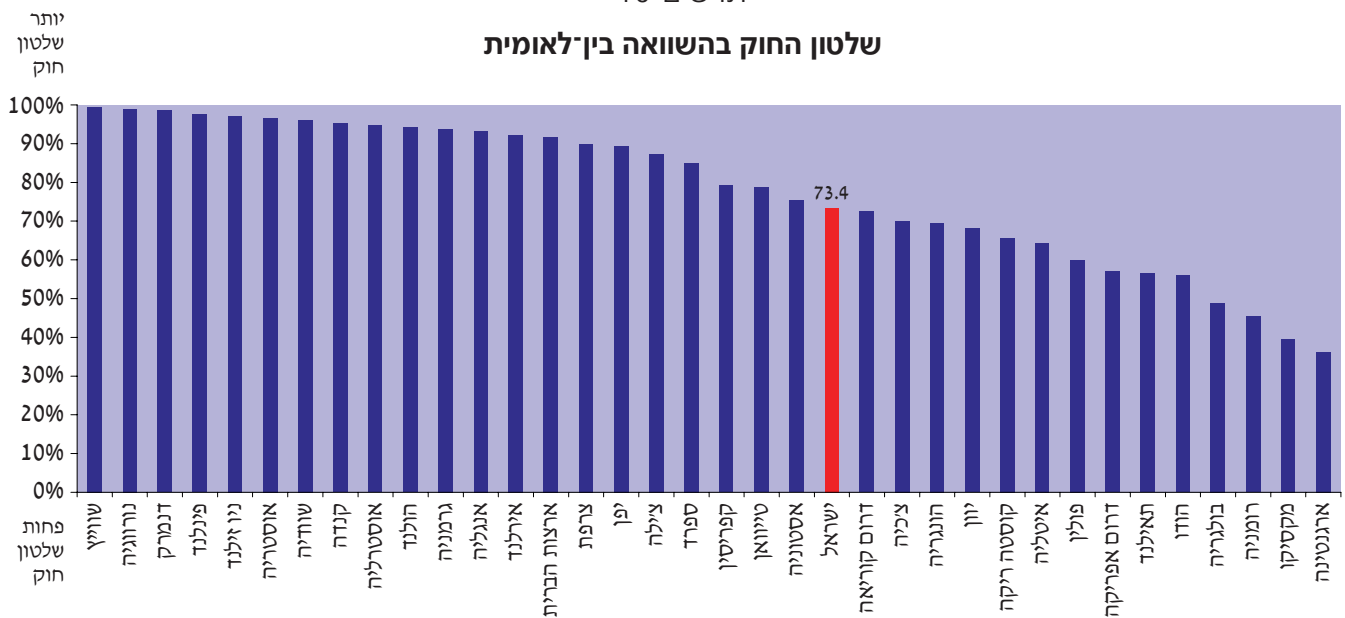
תרשים 9

מדד חוק וסדר בהשוואה בין-לאומית



תרשים 10

שלטון החוק בהשוואה בין-לאומית



היבט היציבות

שלא כמו ההיבט המוסדי והיבט הזכויות, היבט היציבות אינו בבחינת תנאי מחייב במשטר הדמוקרטי. דמוקרטיה לא מעטות שרדו שנים רבות חרף קשיים ובעיות מהותיות של יציבות חברתית או שלטונית. ישראל היא דוגמה קיצונית לחברה מפולגת מבחינת השסעים השונים ועצמתם, אולם היא נמנית עם דמוקרטיה לא מעטות בעולם המצליחות לשמור על יציבות משטרית חרף המתוחות המובנית בחברתן.²³ עם זאת ליציבות הפוליטית נודעת השפעה ניכרת על איכות הדמוקרטיה ועל תפקודה. היעדר מידה סבירה של יציבות בחברה ובמערכת הפוליטית והשלטונית מקשה על תפקוד המשטר הדמוקרטי ועל הלגיטימיות שלו בעיני הציבור. במסגרת מדד הדמוקרטיה 2007 עודכנו שלושה מדדים העוסקים בהיבט היציבות: שני מדדים הבוחנים את רמת המתוחות החברתית על פי הבדיקה של ICRG, וכן מדד הבנק העולמי הבוחן קונפליקטים פוליטיים.²⁴

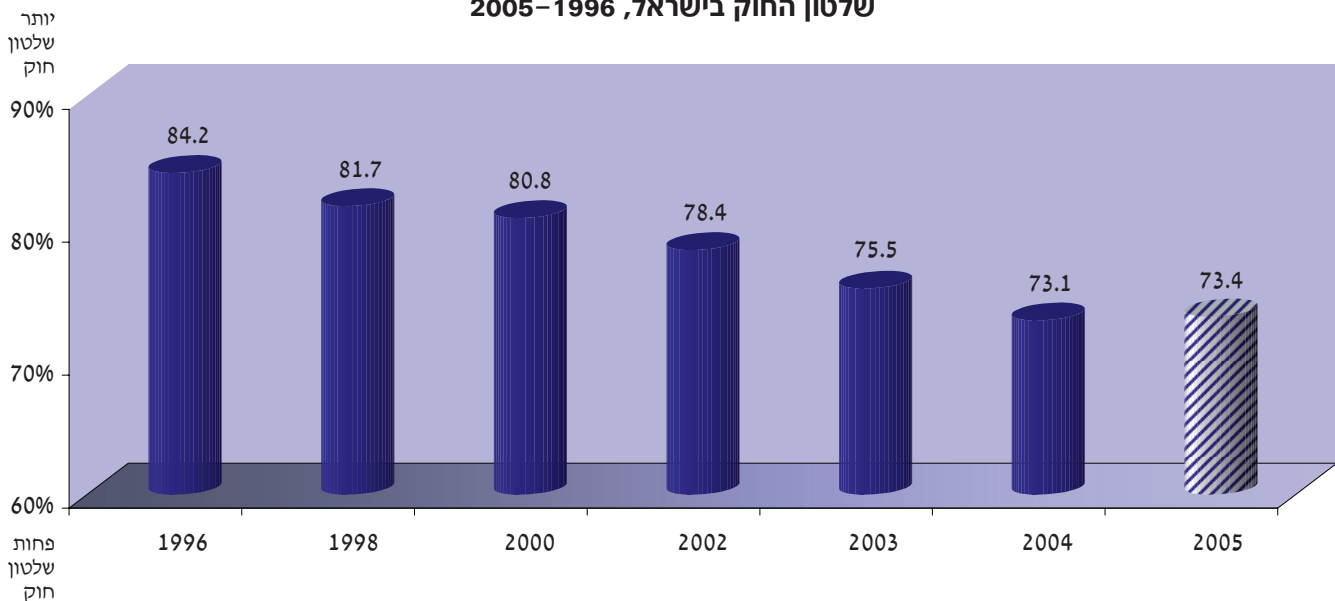
שני מדדי המתוחות החברתית כוללים 7 קטגוריות (סולם הנע בין ציון 0, המייצג רמת מתוחות גבוהה, לציון 6, המייצג רמת מתוחות נמוכה מאוד). מדד הקונפליקט הפוליטי נע בין 0 ל-100 (0 מציינ קונפליקט חריף מאוד).

מדד ICRG בוחן את המתוחות החברתית על רקע דתי ועל רקע לאומי/עדתי/לשוני. המדד הדתי בוחן את המתוחות בין קבוצות דתיות במדינה, שיכולה לבוא לידי ביטוי בדיכוי דתי, בכפייה דתית או בניסיון ליצור הגמוניה שלטונית דתית. ישראל מדורגת בקצה התחתון של מדרג 36 המדינות (כלומר, היא מאופיינת ברמת מתוחות גבוהה מאוד). הציון 2.5 מעמיד אותה במקום 33-35, והיא חולקת אותו עם הודו והולנד. את הציון הזה ישראל מקבלת מאז 1997.²⁵

גם במדד המתוחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני ממוקמת ישראל בקצה התחתון (מקומות 35-36), עם הציון 2 שאותו היא חולקת עם תאילנד. הולנד, שבמדד

תרשים 11

שלטון החוק בישראל, 1996-2005



23 למחקר מרכזי שהשווה בין 11 דמוקרטיה בחברות שסועות ראו A. Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven: Yale University Press, 1977

24 במדד 2006 הרחבנו בסוגיית היציבות של המערכת הפוליטית, ובפרט בשני מדדים: מדד חילופי השלטון ומדד איישהלמת קדנציה. להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 5), עמ' 28-29.

25 שיפור נרשם ב-2004, אז קיבלה ישראל את הציון 3. ב-2005 היא חזרה לציון 2.5, הנכון גם היום.

האחרון במדרג המדינות, בציון 14.2%²⁷ יתר על כן, הפער בינה לבין המדינות האחרות (ואף הסמוכות לה) גדול מאוד. הודו ותאילנד מדורגות אחריה בתחתית הטבלה, עם ציונים המתקרבים ל-30%. בקצה האחר של הסולם ניצבות המדינות שבהן הסבירות לאיציבות פוליטית היא הנמוכה ביותר – פינלנד, שווייץ ונורווגיה. תרשים 13 (להלן) מראה את ציוניה הנמוכים של ישראל במדד היציבות הפוליטית של הבנק העולמי במשך השנים. ב-1996, למשל, היא קיבלה את הציון 22.2%. בשנים 2000-2002, בעקבות אירועי אוקטובר 2000 ופרוץ האינתיפאדה השנייה, נרשמה ירידה של ממש ביציבות הפוליטית (מ-20.8% ל-10.4%). עלייה מסוימת ביציבות הפוליטית נרשמה בין 2004 ל-2005 על רקע יישום ההתנתקות, אך היא נותרה נמוכה מאוד, והיא ממשיכה להיות נקודת התורפה של הדמוקרטיה הישראלית.

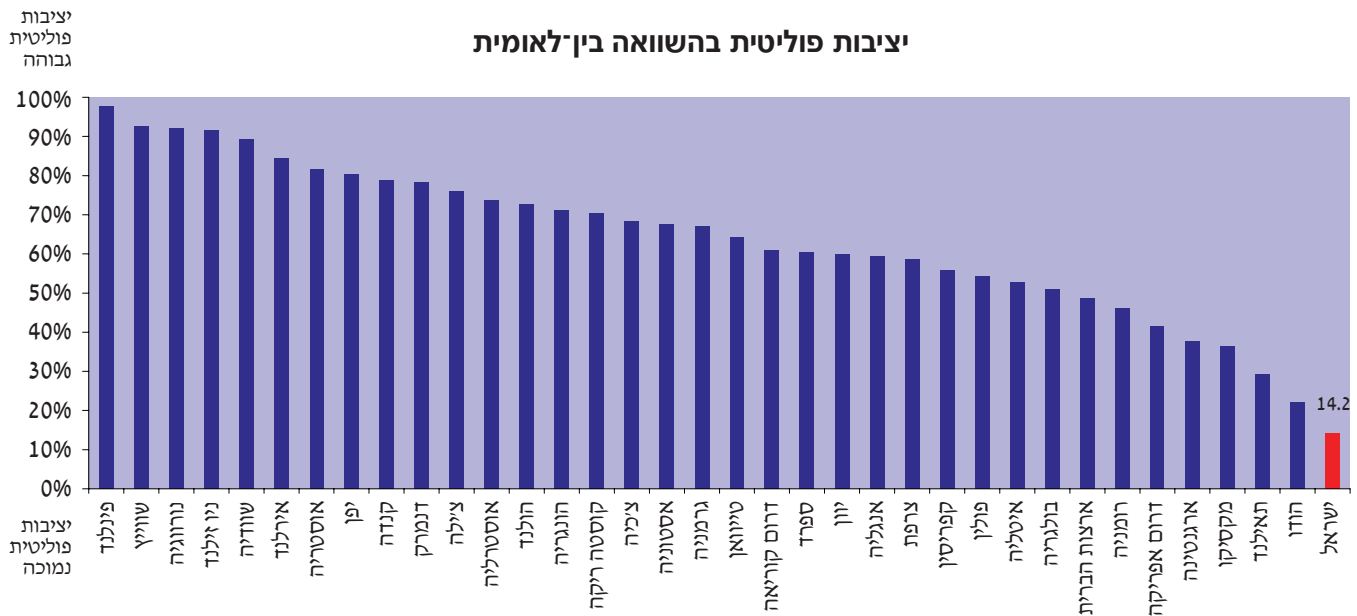
הקודם קיבלה ציון זהה לזה של הודו וישראל, ממוקמת השנה באמצע, במקומות 13-16 במדרג 36 המדינות. זו הערכה זהה ויציבה שישראל זוכה לה מאז 2001, אך היא נמוכה מאוד בהשוואה בין-לאומית.²⁶ ממצאי סקר דעת הקהל מעידים שהציבור מעריך את המצב כטוב יותר מזה המתואר כאן, והוא ייבחן באופן מקיף בחלקו השני של מסמך זה.

המדד השלישי הוא מדד היציבות הפוליטית שפותח בידי הבנק העולמי. הוא אומד את רמת הקונפליקטים הפנימיים במדינה, הסכנות והאיומים מבית, בכללם איומי טרור. למעשה, המדד מורכב מ-9 מדדי משנה של כמה מכוני מחקר, שלכל אחד מהם משקל אחר בשקלול הציון הסופי של היציבות הפוליטית. הסולם שעליו מתבסס המדד נע בין 0 ל-100 (100 משמעו יציבות פוליטית גבוהה ביותר).

תרשים 12 להלן מראה שישראל מדורגת במקום

תרשים 12

יציבות פוליטית בהשוואה בין-לאומית

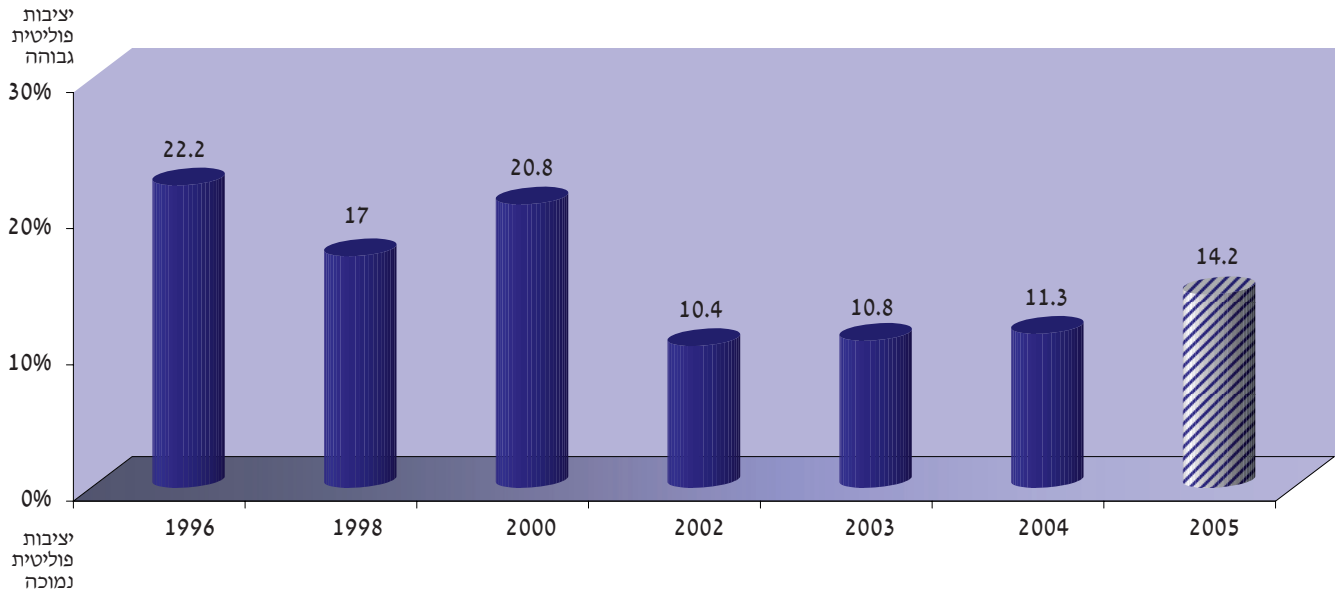


26 לפירוט על שני מדדי השעשים החברתיים ולדין מעמיק בהם ראו אריאן, בן-נון, ברנע, ונטורה ושמיר (לעיל הערה 6), עמ' 31-35.

27 הנתון העדכני ביותר מתייחס ל-2005, אך הוא פורסם רק בספטמבר 2006.

תרשים 13

יציבות פוליטית בישראל, 1996-2005



1. תמונת מצב מסכמת

בצד השימוש במדדים האובייקטיביים הבינלאומיים שהוצגו קודם לכן, ערכנו סקר דעת קהל שמטרתו לבחון את הערכת הציבור ועמדותיו כלפי הדמוקרטיה הישראלית. הסקר נערך בחודש פברואר 2007 בקרב מדגם מייצג של כלל האוכלוסייה בישראל, היהודית והערבית. המדגם כלל 1,203 נבדקים, והם רואיינו באחת משלוש השפות – עברית, ערבית, רוסית.²⁸ מתשובות הנשאלים אפשר ללמוד שרוב הציבור אינו מרוצה מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית, ואמון הציבור במוסדות המדינה – ראש הממשלה, הנשיא, בית המשפט העליון ועוד (ראו פירוט להלן) – ירד לעומת השנה הקודמת (2006). זאת ועוד, דעת הקהל רואה בשחיתות בישראל תופעה רחבה ומעריכה שאישים בשלטון נגועים בשחיתות.

באופן כללי הנשאלים מגדירים את מצבה של ישראל לא טוב. אבל האזרחים שרויים במצב רוח טוב למרות ההערכה הנמוכה – הכללית והפרטנית – לדמוקרטיה הישראלית על היבטיה המגוונים. מרבית הנשאלים אינם מודאגים יתר על המידה, ורובם המכריע סבור שיוכל להסתגל למצב הקיים. נתונים אלה מעידים על חוסנה של החברה הישראלית: להערכת האזרחים המצב אינו מעודד, אך הם יכולים להמשיך בשגרת חייהם.

הסקר מלמד שהציבור הישראלי אכן נוטה להתעניין בפוליטיקה, אך אינו חש שיש לו השפעה על מדיניות הממשלה או שדעתו מעניינת את הפוליטיקאים. ניכרת גם ירידה בשביעות הרצון הכללית מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית. למרות זאת רוב הציבור חש שייכות לקהילה והזדהות עמוקה עם המדינה בד בבד עם גאווה על שייכותו לישראל ורצון להישאר בה.

בשנה החולפת חלה ירידה בהערכת הציבור את איכות הדמוקרטיה בישראל בשלושת ההיבטים שנבדקו – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות והלכידות (להרחבה ראו בהמשך). במקצת

הסעיפים מדובר בירידה קיצונית שחלה בעקבות אירועי השנה החולפת (המפורטים בנספח 4 שלהלן), ובהם, בין השאר: הבחירות שבהן זכתה 'קדימה' עם אהוד אולמרט; הקמת הממשלה בהשתתפות מפלגת העבודה; מלחמת לבנון השנייה והתפרטות הרמטכ"ל דן חלוץ.

2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי**בשנת 2007**

תפיסת מימוש הדמוקרטיה נוגעת להערכת הציבור את האופן שבו הדמוקרטיה באה לידי ביטוי, הן בהשוואה למדינות אחרות הן מבחינת הרמה שבה האזרחים מעריכים את יכולתם להשפיע על מימוש העקרונות הדמוקרטיים.

בהיבט המוסדי נבחנו חמישה מדדים מרכזיים: ההשתתפות הפוליטית, הייצוגיות, תפיסת היקף השחיתות, האחריות ויכולת ההשפעה של האזרח על המדיניות. המדד שאזכה להערכה הגבוהה ביותר מצד הציבור הישראלי הוא ההשתתפות הפוליטית: 66% מהציבור מעריכים כי מידת ההשתתפות הפוליטית בישראל דומה לזו המקובלת במדינות אחרות או גבוהה ממנה. ואולם ההערכה הזאת אינה עומדת במבחן ההשוואה הבינלאומית, הבודק רק את נתוני ההשתתפות בבחירות. ישראל אינה נמנית עם המדינות שבהן ההשתתפות רבה במיוחד, אלא היא מדורגת במקום ה-24 מתוך 36 המדינות שנבדקו,²⁹ עם 63.5% הצבעה בבחירות שהתקיימו במרס 2006.

המדד השני במדרג נוגע לייצוגיות. 56% מהנשאלים מעריכים שיחסי הכוחות בכנסת משקפים במידה רבה, או במידה מסוימת, את התפלגות הדעות בציבור. בחינה השוואתית בינלאומית של מדד זה מעידה שהערכת הציבור תואמת את מקומה של ישראל בסולם המדינות. הדבר נובע משיטת הבחירות היחסית הנהוגה בישראל.³⁰

28 את הסקר ערך מכון 'מחשוב'. טעות הדגימה המרבית, ברמת ביטחון של 95%, היא +2.8.

29 אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 5), עמ' 49.

30 שני המדדים הבוחנים את הייצוגיות הם מדד הדומיננטיות המפלגתית ומדד הסטייה מעקרון היחסיות. נתונים אלה מעודכנים לשנת 2006. ראו שם, עמ' 62-63.

אינה גבוהה במיוחד: יותר ממחצית אזרחי המדינה אינם חושבים שיש בה יציבות ואינם מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית. עם זאת שיעור הסבורים שיש מתיחות רבה בין הקבוצות בחברה, יחסית למדינות אחרות, הוא פחות ממחצית.

כדי לקבל תמונה שלמה יותר של הערכת הציבור את הדמוקרטיה הישראלית נציג את הנתונים בהשוואה לסקר הדמוקרטיה של שנת 2003 (תרשים 14 להלן):

בהיבט המוסדי נרשמה עלייה בהערכת הציבור את יכולתו להשפיע על המדיניות, ולעומת זאת נרשמה ירידה בהערכת הציבור את היקף ההשתתפות הפוליטית, הייצוגיות, ממדי השחיתות והאחריותיות.

בהיבט הזכויות חלה להערכת הציבור ירידה במימוש חופש הביטוי בישראל וירידה גדולה אף יותר בשמירה על זכויות האדם. מבחינת השוויון החברתי והכלכלי והשוויון בין יהודים לערבים לא היה כמעט שינוי בהערכות הציבור.

בהיבט היציבות והלכידות הציבור בישראל מעריך שגברה יציבותה של המערכת הפוליטית, אבל העמיקו המתחים בחברה. אשר לתפקוד הדמוקרטיה: חלה ירידה ניכרת בשביעות הרצון של הציבור לעומת שנת 2003.

לסיכום, בשנת 2007 בולטת בדעת הקהל התפיסה שעל פיה חלה ירידה במימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי ובהיבט הזכויות. כמו כן חלה ירידה בתפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות והלכידות. במבט על פני ארבע שנים לאחור הציבור חש כי מימוש העקרונות הדמוקרטיים בישראל נמצא בשחיקה. זו מגמה שלילית בתפיסות הציבור את הדמוקרטיה. סביר להניח כי ביסוד התחושות האלה מונחים האירועים האחרונים: הקמתה של מפלגת קדימה העומדת בראש הקואליציה; מינויו של עמיר פרץ, מנהיג המפלגה השנייה בגודלה בממשלה, מפלגת העבודה, לשר הביטחון; ומלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. גם אם לא חל שינוי אמיתי משמעותי בתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית, הציבור מעריך שהמדינה דמוקרטית פחות משהייתה.

אשר לטוהר המידות בפוליטיקה הישראלית: 44% סבורים כי ממדי השחיתות הפוליטית דומים למדדים בשאר מדינות העולם או נמוכים מהם. נושא זה בולט בסדר היום הציבורי, והערכות הציבור תואמות את הבדיקות הבינלאומיות של ממדי השחיתות בישראל שצוינו לעיל.

בשאלה הנוגעת לאחריותיות – 'באיזו מידה אתה מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב?' – נמצא כי רק 30% מהציבור בישראל 2007 מייחסים לנבחרי הציבור נכונות גבוהה לקבל אחריות. המדד האחרון, הזוכה להערכה הנמוכה ביותר, הוא יכולת הציבור להשפיע על מדיניות הממשלה: רק 24% מהציבור חושבים שיש ביכולתם להשפיע על המדיניות.

בהיבט הזכויות נבחנו ארבעה מדדים מרכזיים: חופש הביטוי, זכויות האדם, השוויון בין יהודים לערבים והשוויון החברתי והכלכלי. ההערכה כאן נחלקת לשניים: מחד גיסא נמצא כי רוב הציבור מעריך שבישראל יש חופש ביטוי (79%) ומתקיימות בה זכויות האדם (64%), לפחות כמו במדינות אחרות. אבל רק 15% מהנשאלים חושבים שבישראל קיים שוויון חברתי-כלכלי. הדבר עולה בקנה אחד עם מדד ג'יני, המצביע על עלייה בפערים בחלוקת ההכנסות בישראל בשנים האחרונות.³¹ יתרה מזו, הפערים האלה הם מהגבוהים בעולם.³² אשר לשוויון בין יהודים לערבים במדינת ישראל: 45% מעריכים שיש שוויון כזה, אף על פי שהמדדים הבינלאומיים מראים שהאפליה הפוליטית של מיעוטים בישראל היא מן הגבוהות בעולם.³³

בהיבט היציבות והלכידות נבחנו שלושה מדדים: היציבות, הערכת תפקוד הדמוקרטיה והמתחים בחברה. 40% מהציבור סבורים שהמערכת הפוליטית בישראל יציבה יחסית, 34% מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית, ו-59% מעריכים שהמתחים בחברה הישראלית זהים לאלו שבמדינות אחרות או נמוכים מהם. מכאן שהערכת הציבור בתחום זה

31 מדד ג'יני בוחן את ההבדל בין התפלגות ההכנסות הממשית לבין מצב תאורטי-היפותטי, אשר לפיו כל פרט באוכלוסייה מקבל הכנסה שווה לרעהו. מטרת המדד היא לבחון את מידת האישוויון בחברה.

32 נושא זה יורחב בפרק השני של חיבור זה.

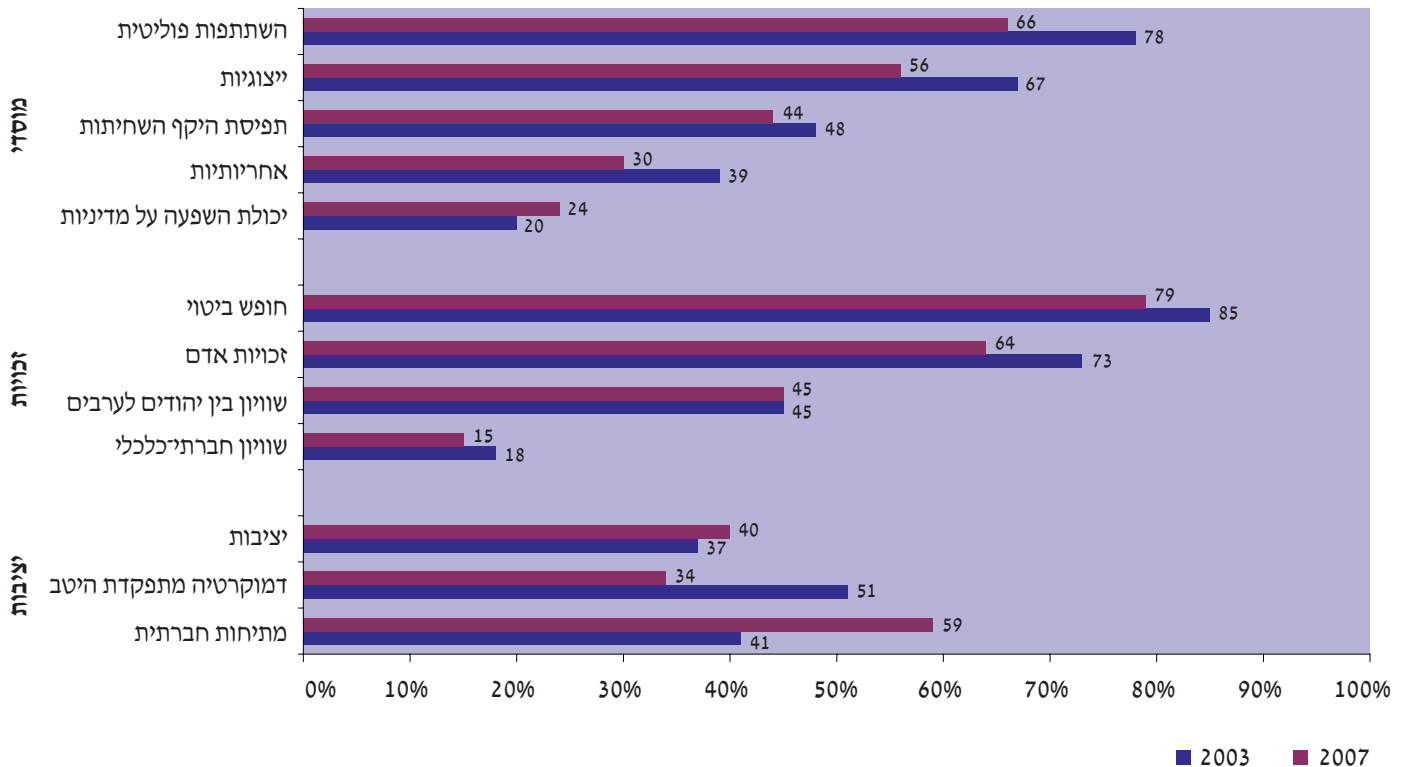
33 ראו אריאן, ברנן, ברנע, ונטורה ושמיר (לעיל הערה 6), עמ' 29.

תרשים 14

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי

בשנים 2003 ו-2007*

ציון גבוה = הערכה שהעיקרון הדמוקרטי מתקיים בישראל (באחוזים)



* אלה המדדים בעבור ההיבטים והקטגוריות ששוקללו: תפיסת היקף השחיתות: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות מבמדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 3-1); ייצוגיות: באיזו מידה יחסי הדעות בכנסת מבטאים לדעתך את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (במידה רבה או במידה מסוימת: 2-1); השתתפות פוליטית: האם לדעתך יש בישראל יותר או פחות השתתפות של האזרחים בפוליטיקה מאשר במדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 5-3); הערכת יכולת ההשפעה על המדיניות: באיזו מידה את/ה וחבריך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (במידה רבה או במידה מסוימת: 2-1); אחריותיות: באיזו מידה את/ה מסכים או לא מסכים, שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים/ה: 2-1). חופש הביטוי: האם לדעתך יש במדינת ישראל יותר או פחות חופש ביטוי מבמדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 5-3); זכויות האדם: האם לדעתך יש במדינת ישראל יותר או פחות שמירה על זכויות האדם מבמדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 5-3); שוויון בין יהודים לערבים: אזרחי ישראל הערבים מקופחים לעומת האזרחים היהודים (בכלל לא ובמידה מועטה: 2-1); שוויון חברתי וכלכלי: אין די שוויון חברתי וכלכלי בארץ (לא מסכים/ה: 2-1); שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה: באופן כללי, באיזו מידה את/ה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (מרוצה: 4-3); מתיחות חברתית: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה מבמדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 3-1); יציבות: לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל יציבה או לא? (יציבה או יציבה כמו אחרות: 3-1).

3. עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי**בשנת 2007**

בצד הערכות הציבור ותפיסתו את מימוש הדמוקרטיה בדק סקר הדמוקרטיה אם הציבור הישראלי מחזיק בערכים ובנורמות דמוקרטיות, ובאיזו מידה אלה באים לידי ביטוי בשלושת ההיבטים. משמעותן של עמדות דמוקרטיות היא הדרך שבה אזרחים מצהירים על תמיכתם המעשית בערכים אלה ואחרים, בניגוד לתפיסת מימוש הדמוקרטיה המצביעה על הערכת הציבור את ההיבטים השונים באופן תאורטי. בהיבט המוסדי בחנו את מידת העניין בפוליטיקה; בהיבט הזכויות בדקנו את היחס לשוויון לערבים, לחופש הדת, לשוויון המגדרי, לשוויון הזכויות לכול ולחופש הביטוי; בהיבט היציבות בחנו את האמון החברתי, את מידת ההזדהות עם ישראל ואת ההתנגדות לאלימות. תרשים 15 שלהלן עומד על השינויים בעמדות הדמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי בשנת 2007 בהשוואה לשנת 2003.

בהיבט המוסדי מתברר כי מידת העיסוק בפוליטיקה בישראל גבוהה מאוד: 56% מהנשאלים מעידים שהם משוחחים על פוליטיקה עם חבריהם ועם בני משפחתם. אמנם יש בכך ירידה לעומת שנים קודמות, אך עדיין מדובר בנתון גבוה.

בהיבט הזכויות 78% מסכימים כי לכל אדם צריכות להיות אותן הזכויות ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות. עם זאת כאשר בוחנים את העמדות כלפי זכויות ספציפיות, מתברר שהתמיכה בהן יורדת. כך, פחות ממחצית מהציבור הישראלי מסכימים שיש לאפשר לנואם לבטא בפומבי ביקורת חריפה על מדינת ישראל, ורק 50% מסכימים על הצורך בשוויון זכויות מלא בין כל אזרחי המדינה, יהודים וערבים. בתמיכה בשוויון מגדרי לא חל שינוי מהותי במשך השנים, והוא עומד על 62%. ואילו באשר לחופש הדת ניכרת הידרדרות חמורה: 54% מהציבור תומכים בחופש הדת – ירידה גדולה לעומת שנת 2003 (63%).

בהיבט היציבות והלכידות מביעים אזרחי ישראל הזדהות גבוהה עם המדינה (59%), אך זו ירידה של ממש לעומת שנים קודמות (79%). כמו כן חלה ירידה

במידת ההתנגדות לאלימות. אולם באמון החברתי חלה עלייה קלה, אך עדיין המצב אינו מעודד (להרחבה ראו חלקו השני של חיבור זה).

לסיכום, חוץ מהאמון החברתי, שבו ניכרת עלייה זעירה בשנת 2007 לעומת 2003, אנו עדים לשחיקה בעמדות הדמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי בכל המדדים שנבדקו. במקצת המדדים – ובהם העניין בפוליטיקה, חופש הביטוי, חופש הדת, ההזדהות עם ישראל וההתנגדות לאלימות – חלה ירידה גדולה בקיום העמדות הדמוקרטיות בישראל. בשאר המדדים הירידה מתונה יותר, אך המגמה הכללית שלילית. נתונים אלה, בצירוף הנתונים הנוגעים לתפיסת מימוש הדמוקרטיה, מצביעים על מגמה שאינה חיובית, אשר מן הדין שתעורר שאלות אצל כל מעצבי התרבות הדמוקרטית, הערכים והנורמות הדמוקרטיות בקרב אזרחי ישראל.

4. ממצאים נבחרים**ההיבט המוסדי****תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי בקרב****קבוצות בציבור הישראלי**

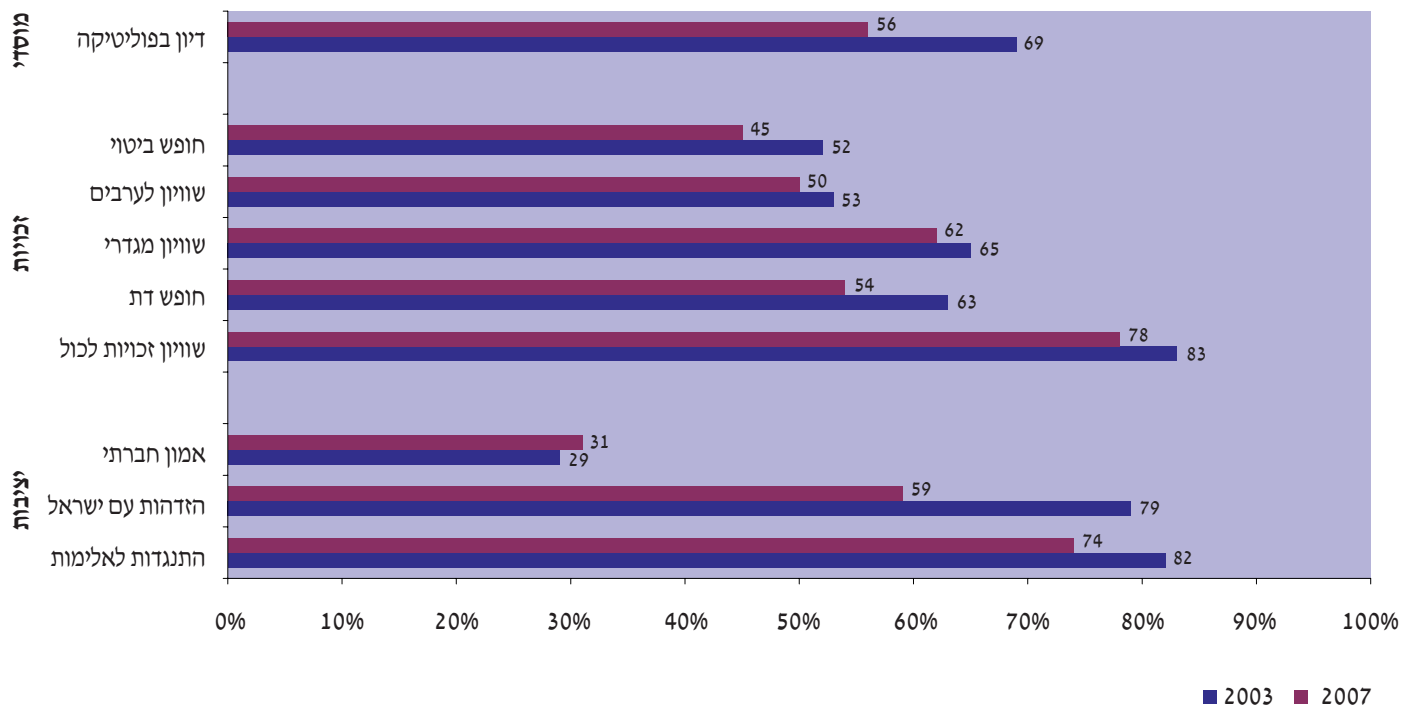
ההיבט המוסדי מתייחס למוסדות המדינה ובוחר את תפקודם ואת תפקוד האנשים הפועלים בהם. מימוש הדמוקרטיה בהיבט זה נבדק בשלוש קבוצות באוכלוסייה: יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים. מתרשים 16 שלהלן אפשר ללמוד על ההבדלים בין הערכות חברי המגזרים את המדדים המרכיבים את ההיבט הזה. מעניין להיווכח שהערבים מעריכים את ההשתתפות הפוליטית פחות מן היהודים הוותיקים והעולים מחבר העמים, ואילו את שאר המדדים הם מעריכים יותר מהיהודים הוותיקים. נוסף על כך להערכת העולים מחבר העמים, ההשתתפות הפוליטית בישראל גדולה מזו שבמדינות אחרות, או לפחות שווה להן. לדעתם, היקף השחיתות בישראל דומה לזה שבמדינות אחרות, או אף נמוך יותר. מעניין שהיהודים הוותיקים אינם בולטים בהערכתם מדד מסוים לעומת חברי הקבוצות האחרות, ואף להפך: בשני מדדים – תפיסת היקף השחיתות והאחריות – היהודים הוותיקים מעריכים את הממדים במידה הנמוכה ביותר.

תרשים 15

עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי

בשנים 2003 ו-2007*

ציון גבוה = הבעת עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)



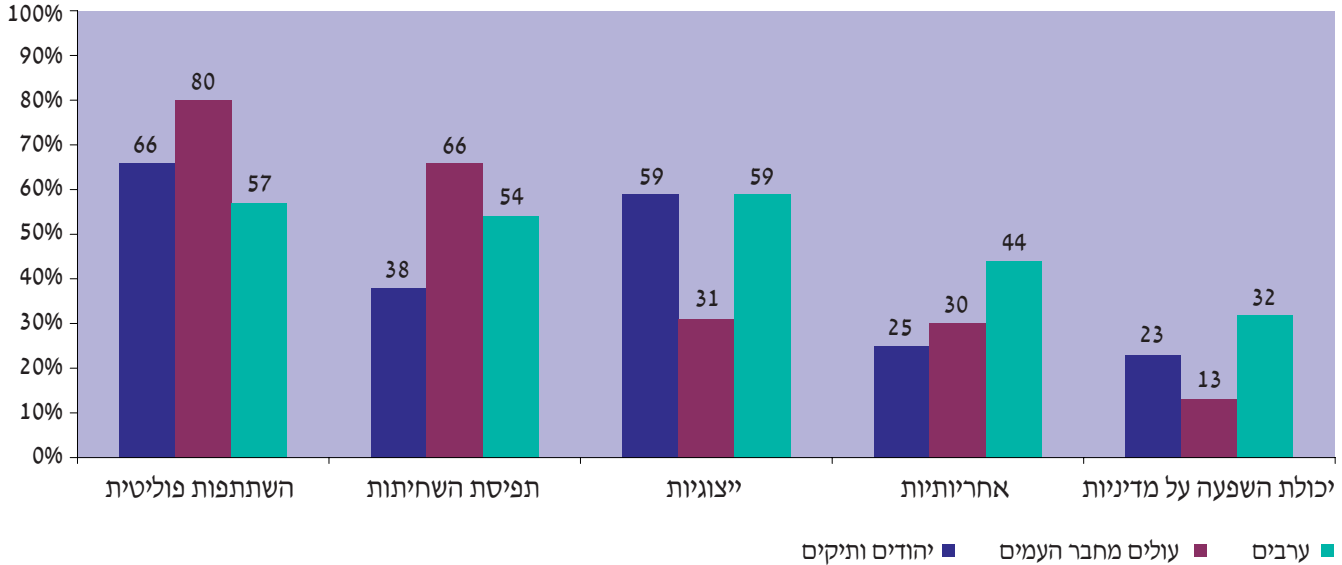
* אלה המדדים בעבור ההיבטים והקטגוריות ששוקללו: עיסוק בפוליטיקה: באיזו מידה את/ה נוהג/ת לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח/ת: 2-1); חופש ביטוי: יש לאסור על נואם לבטא בפומבי ביקורת חריפה (מתנגד/ת: 2-1); שוויון לערבים: באיזו מידה את/ה תומך/ת או מתנגד/ת לשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה? (תומך/ת: 3-4); חופש דת: יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים/ה: 4-5); שוויון זכויות לכול: לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות לפני החוק בלא קשר לעמדותיו הפוליטיות (מסכים/ה: 4-5); אמון חברתי: באופן כללי, האם את/ה חושב/ת שאפשר לסמוך על אנשים או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך/ת: 2-1); הזדהות עם מדינת ישראל: באיזו מידה את/ה מרגיש/ה עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה? (מרגיש/ה חלק: 2-1); התנגדות לאלמות: בשום מצב אי אפשר להצדיק שימוש באלמות לשם השגת מטרות פוליטיות (מסכים/ה: 3-4).

תרשים 16

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי בקרב קבוצות בציבור הישראלי:

יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים*

ציון גבוה = הערכה שמתקיים העיקרון הדמוקרטי בישראל (באחוזים)



* התפלגות התשובות נעשתה על פי שפת הריאיון.

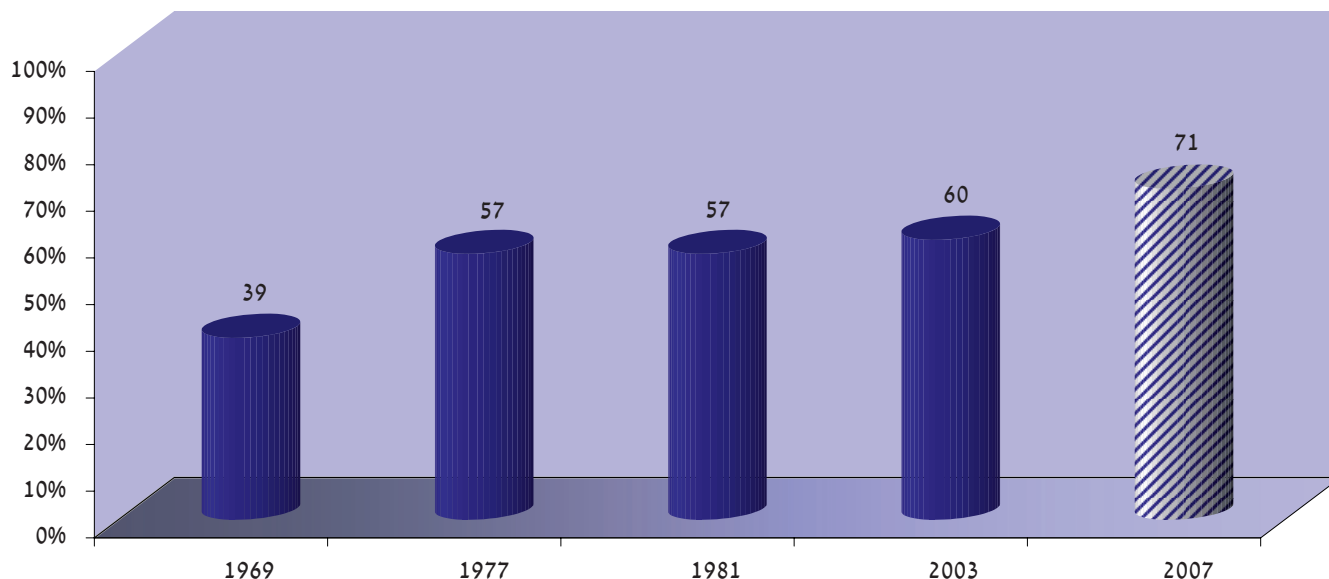
של 29% בלבד מקרב הציבור היהודי סבור שהפוליטיקאים נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב. נתון זה מעורר דאגה משום שאחד העקרונות העומדים בבסיס הדמוקרטיה, גם אם זו דמוקרטיה ייצוגית כמקובל בעולם המודרני, הוא שמקבלי ההחלטות הם נציגיהם של האזרחים הבוחרים אותם. נציגים אלו אמורים להתחשב בדעותיהם של האזרחים, והאזרחים אמורים להאמין שנציגיהם קשובים למצבם, יהיה אשר יהיה. מציאות זו, שבה רוב גדול של האזרחים אינו חש שהפוליטיקאים מתחשבים בדעתו, עלולה להביא לידי ניכור בין הנבחרים לבין האזרחים, וניכור זה עלול לפגוע מאוד באיכות הדמוקרטיה. עם זאת יש לומר כי מדובר בהערכת האזרחים, ולא בעובדות המוכיחות שהפוליטיקאים בעבודתם אינם מתחשבים בדעתו של הציבור בישראל. אף על פי כן ההערכות הללו מעידות על תופעה שאינה חיובית.

אחריותיות

סקר הדמוקרטיה בודק את מידת המימוש של עקרון האחריותיות. עיקרון זה מודד עד כמה האזרחים מאמינים שהנבחרים פועלים בזיקה להעדפותיהם, ועד כמה מקבלי החלטות נתפסים כמי שרואים עצמם נושאים באחריות ומחויבים לתפקידם. השאלה שהוצגה היא 'באיזו מידה את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב?'. מן הממצאים עולה כי עקרון האחריותיות במשמעותו העמוקה אינו מתממש (תרשים 17 להלן). נבחרים העם נתפסים בעיני רוב האזרחים כמי שאינם פועלים להגשים את העדפות הציבור. בשנת 2007 71% השיבו שהם מסכימים, או מסכימים בהחלט, שפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב, לעומת 39% שטענו כך בשנת 1969. התרשים מגלה מגמת עלייה בשיעור האזרחים הסוברים שעקרון הנשיאה באחריות אינו מתקיים בישראל. כיום מיעוט

תרשים 17

אחריות בישראל, 1969–2007
'פוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב'
מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



אי-אפשר להראות מגמה ברורה ואחידה, אך ניכר כי בשנים האחרונות פחתה מאוד תחושת ההשפעה, לעומת שנות השבעים עד ראשית שנות התשעים, שבהן ההשפעה הייתה כפולה, לעתים, מהשנים האחרונות (תרשים 18 להלן).

בהשוואה בין-לאומית, כפי שהיא עולה מתרשים 19 להלן, ישראל ממוקמת במקום ה-14 מתוך 29 המדינות שנבדקו. 53.4% מסכימים, או מסכימים בהחלט, שלאנשים כמותם אין כל אפשרות להשפיע על מעשי הממשלה. ישראל ממוקמת בין אנגליה לשוודיה, והמצב בה מן הבחינה הזאת אינו קיצוני. אך גם אם מצבה אינו מן הגרועים ביותר בהשוואה בין-לאומית, ההשוואה ההיסטורית באשר להערכות הציבור הישראלי (תרשים 18) מראה התפתחות שלילית.

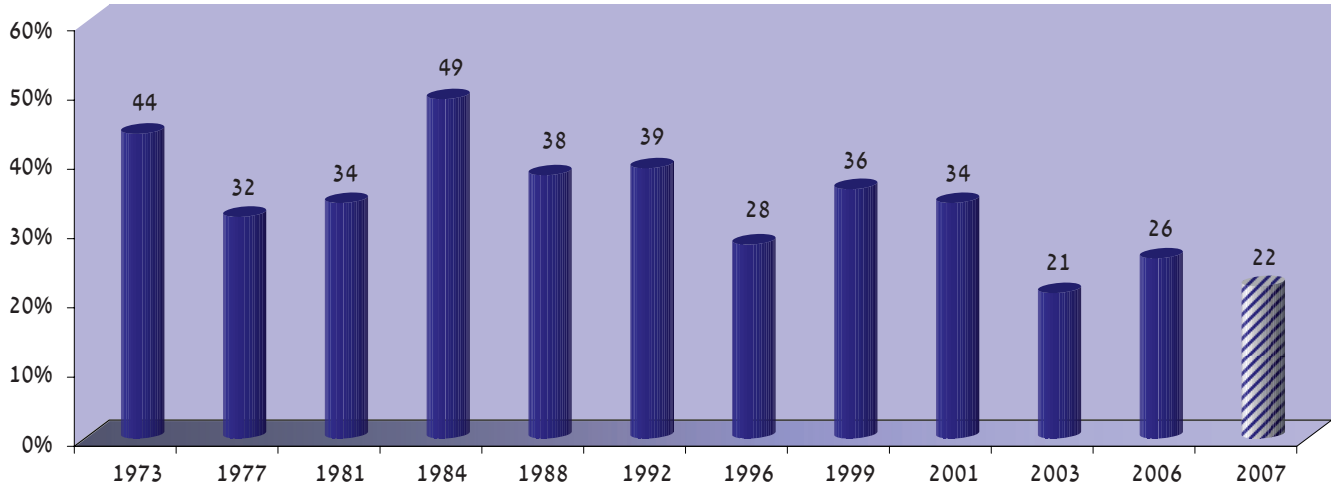
השפעה פוליטית

כפי שצוין בתרשים 14 לעיל, העוסק בתפיסת מימוש הדמוקרטיה, הציבור הישראלי מעריך שהוא משתתף בפוליטיקה יותר מעמיתיו בדמוקרטיות האחרות, או לפחות כמותם. 36% מהנשאלים העריכו כי מידת ההשתתפות הפוליטית בישראל גבוהה במידה מעטה או גדולה יותר מן המקובל במדינות אחרות; 30% סברו שמידת ההשתתפות שווה; ורק 34% העריכו כי מידת ההשתתפות בישראל פחותה מבמדינות אחרות. עם זה התפלגות התשובות מעידה על היעדר תחושת השפעה. לעומת הערכות אלו רק 22% מקרב הנשאלים היהודים סבורים כי ביכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה, לעומת 78% שהשיבו כי השפעתם על מדיניות הממשלה מעטה או שאינה קיימת כלל. בהשוואה היסטורית

תרשים 18

תחושת השפעה פוליטית בישראל, 1973-2007

'באיזו מידה את/ה וחבריך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה?'
 במידה רבה ובמידה מסוימת (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



תרשים 19

תחושת השפעה בהשוואה בין-לאומית

'לאנשים כמוני אין כל אפשרות להשפיע על מה שהממשלה עושה' (מסכים/ה מאוד ומסכים/ה)³⁴



היבט היציבות

אמון במוסדות

אחד המדדים החשובים ביותר להערכת היציבות והלכידות של הדמוקרטיה הישראלית נוגע למידת האמון שהציבור רוחש למוסדות מרכזיים. כמדי שנה בשנה עומדים להערכה חמישה מוסדות ושני נושאי תפקידים: צה"ל, בית המשפט העליון, נשיא המדינה, המשטרה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות (תרשימים 20 ו-21 להלן). בשנת 2007 אפשר להבחין במגמה כללית של ירידה באמון במוסדות לעומת שנים קודמות. חלה ירידה של ממש במידת האמון שהציבור רוחש לנשיא המדינה (22%), וכן ירידה באמון כלפי ראש הממשלה, צה"ל, בית המשפט העליון והמשטרה. שני המוסדות השומרים על יציבות במידת האמון של הציבור הם המפלגות והכנסת, אך מדובר באמון נמוך ביותר. יש לשער שחוסר שביעות הרצון מן המוסדות הללו נובע מן התחושה שהאישים המכהנים בהם בתפקידי מפתח אינם מתאימים, וכי המלחמה שפקדה את ישראל בקיץ

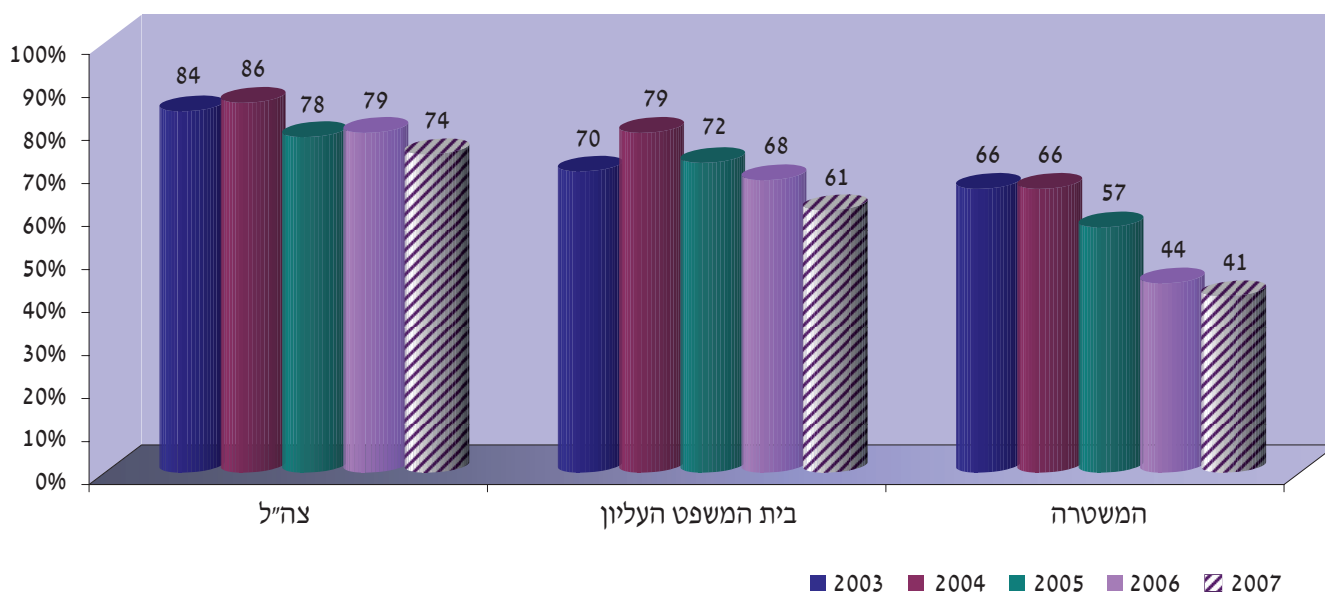
2006 לא התנהלה לשביעות רצונו של הציבור. התחושות הקשות כלפי ההנהגה ומוסדות אחרים מתורגמות לחוסר אמון בהם, כפי שאפשר לראות בתרשימים 20 ו-21 (להלן). נוסף על הנתונים הללו הוצגה השנה שאלה על מידת האמון ברמטכ"ל. 51% בלבד רוחשים אמון לרמטכ"ל במידה רבה ובמידה מסוימת, לעומת 49% שאינם רוחשים לו אמון כלל או שאמונם בו מועט ביותר (נתונים אלו אינם מופיעים בתרשימים).

השנה נשאלו שאלות ספציפיות על תפקודם של שלושה אישי מפתח בפוליטיקה הישראלית: ראש הממשלה, שר הביטחון ושר האוצר. התוצאות תואמות את מידת האמון הנמוכה שרוחש הציבור למוסדות ולאישים בכלל. רק 10% סבורים שראש הממשלה ממלא את תפקידו בצורה טובה מאוד או טובה, רק 13% סבורים ששר האוצר ממלא את תפקידו בצורה טובה מאוד או טובה, ורק 7% סבורים ששר הביטחון ממלא את תפקידו בצורה טובה מאוד או טובה. נתונים אלו מדאיגים ביותר.

תרשים 20

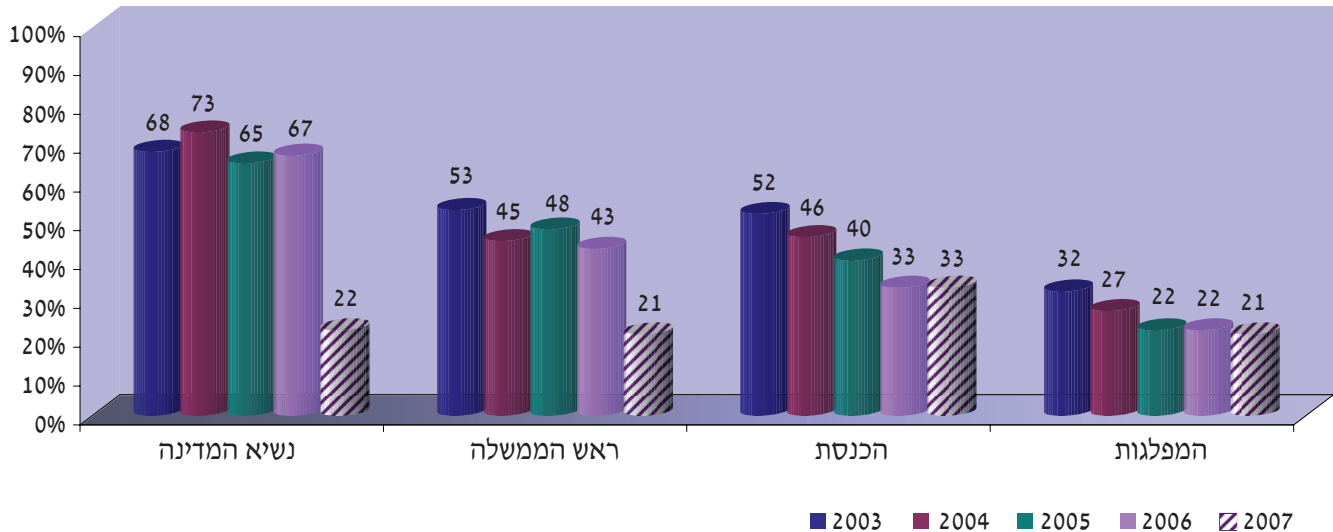
אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, בית המשפט העליון והמשטרה, 2003-2007

'באיזו מידה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים?'
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



תרשים 21

אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות, 2003–2007
 'באיזו מידה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים?'
 במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



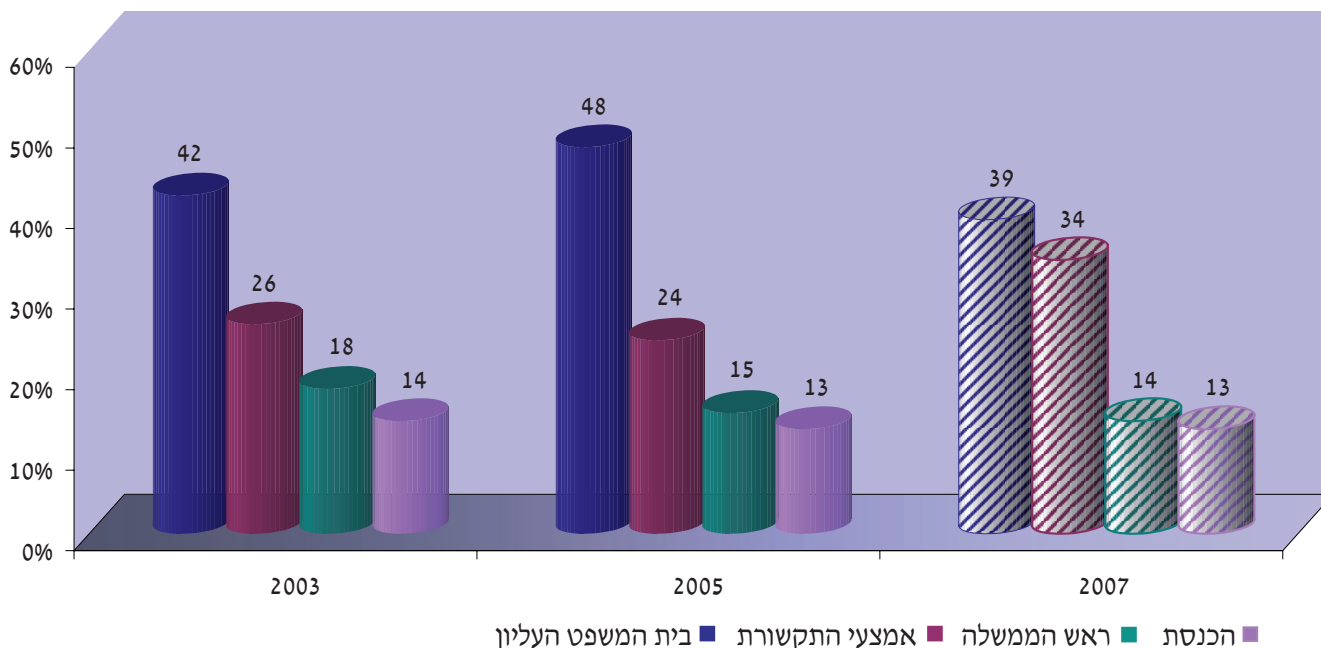
חשוב לומר כי ניכרת עלייה של 10% בשיעור המעריכים שהתקשורת היא המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית. עובדה זו מעניינת לנוכח הביקורת הרבה שהופנתה כלפי התקשורת כגוף המסקר את האירועים באופן לא אחראי. אמנם רק 45% נותנים אמון בתקשורת, ואילו 55% מהנשאלים נותנים בה אמון מועט או שאינם נותנים בה אמון כלל; אף על פי כן מדובר בעלייה של ממש בשיעור הסוברים שהיא המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה. נשווה נתונים אלו לנתונים על בית המשפט העליון: 39% סבורים כי זהו המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית, 61% נותנים בו אמון רב או מסוים, ורק 39% אינם נותנים בו כל אמון, או אמון מועט בלבד.

שמירה על הדמוקרטיה

עוד עדות למידת האמון במוסדות מסוימים מספקת התשובה על השאלה 'מהו המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית?' (תרשים 22 להלן). אם כן, למרות הירידה באמון בבית המשפט העליון הוא עדיין נחשב למוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית (39%). אחריו באים אמצעי התקשורת (34%), ראש הממשלה (14%) והכנסת (13%). נראה כי דווקא המוסדות שאינם נבחרים בידי הציבור זוכים ממנו לתואר 'שומרי הדמוקרטיה'; לעומת זאת רק שיעור קטן מהציבור רואה במוסדות הנבחרים, במישרין או בעקיפין, את שומרי הדמוקרטיה. במילים אחרות, הציבור מאמין כי נבחרו שומרים על הדמוקרטיה פחות מעובדי השירות הציבורי ואנשי התקשורת.

תרשים 22

שמירה על הדמוקרטיה, 2003-2007
'המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית' (באחוזים)



אחרים בסקר הדמוקרטיה 2007, מחדד את תחושת חוסר האמון בדמוקרטיה הישראלית ובמוסדותיה. בהשוואה בינלאומית ישראל ממוקמת במקום ה-32 ברשימת 35 המדינות הנבחרות, בצד מקסיקו, הודו ורומניה. שיעורי התמיכה ב'מנהיגות חזקה' במדינות כמו דנמרק, איסלנד ויוון נמוכים בהרבה.³⁷ התמיכה ב'מנהיגים חזקים' עומדת בסתירה לעיקרון הדמוקרטי המבוסס על כללי משחק קבועים ועל שלטון של נציגים. חוסר האמון בעומדים בראש המדינה מסוכן, שכן הוא עלול להביא למעשים ולהצעות שכוונתם לשנות את כללי המשחק ולהפוך את ישראל למדינה שאינה דמוקרטית או להנהיג בה דמוקרטיה מסוג אחר (תרשים 23).

5. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון
תמיכה במנהיגים חזקים בישראל

משנת 1981 ואילך נשאלת במדדי הדמוקרטיה שאלה על התמיכה בדמוקרטיה בישראל.³⁵ בשנת 2006 הביעו 76% מהנשאלים תמיכה בדמוקרטיה.³⁶ אך בצד התמיכה של רוב הציבור בישראל בשיטה הדמוקרטית, יש גם רוב התומך ב'מנהיגים חזקים'. בשנת 2007 ענו 73% מהנשאלים היהודים שהם מסכימים, או מסכימים בהחלט, ש'מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים', לעומת 27% שהביעו אי-הסכמה לכך. כאשר בוחנים את המגמה במשך זמן מתברר שזהו שיעור התמיכה במנהיגים חזקים הגבוה ביותר שהיה משנת 1969 עד היום. נתון זה, המצטרף לנתונים

35 הנוסח המדויק של השאלה היה 'באיזו מידה את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה שדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר?'. בקרב המדגם היהודי ענו על שאלה זו את התשובות 'מסכימים' ומסכימים בהחלט' בשנת 1981 – 84%; בשנת 1984 – 91%; בשנת 1988 – 87%; בשנת 1999 – 90%; בשנת 2003 – 77%. ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 208.

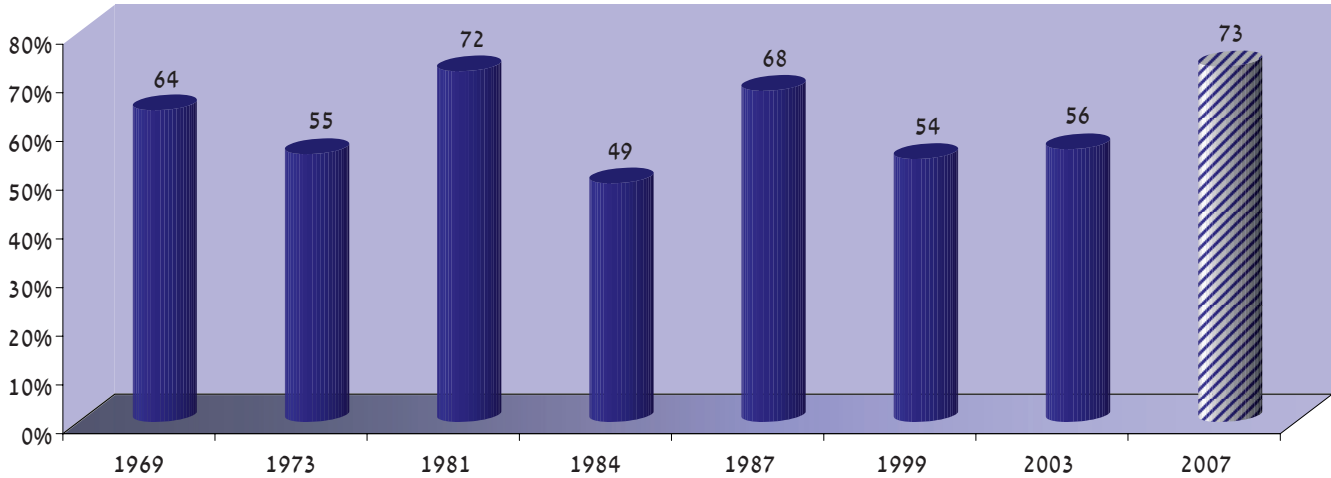
36 אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 5), עמ' 40.

37 שם, עמ' 74.

תרשים 23

תמיכה במנהיגים חזקים בישראל, 1969–2007

**'מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים'
מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)**



בפרק זה. חרף ההערכה הציבורית וההערכה הפרטית הנמוכות שהדמוקרטיה הישראלית מקבלת, מצב רוחם של האזרחים טוב, חלקם הגדול אינו מודאג במיוחד, ורובם המכריע סובר שיוכל להסתגל למצב הקיים. נתונים אלה מעידים על חוסנה של החברה הישראלית: להערכת האזרחים, המצב אינו מעודד אך הם יכולים להמשיך בשגרת חייהם, ואף לעשות זאת בצורה טובה. התבוננות בנתונים משנת 1973 ואילך מגלה שבשנת 2007 הפער בין הערכת מצבה של ישראל כטוב לבין יכולת ההסתגלות של אזרחיה למצב הקיים הוא הגדול ביותר, ועומד על 57%. זאת ועוד, גם הפער בין מצבה של ישראל למעשה לבין מצב הרוח השורר בה בימים אלה הוא הגדול ביותר בכל השנים שנבדקו – 46%. נשווה זאת לשנים 1973 ו-1974³⁸, לפני מלחמת יום הכיפורים ומערכת הבחירות שבאה בעקבותיה, ונראה תוצאות שונות: שיעור היהודים שהעריכו אז את מצבה של ישראל כטוב היה גבוה יותר (20%), שיעור נמוך ב-15% דיווח על מצב רוח טוב, אבל שיעור גבוה (81%) השיב כי יוכל להסתגל למצב הקיים – נתון דומה לזה שנרשם בשנת 2007. אם כך, הנתונים בשנת 2007 חריגים לעומת שנים עברו, והם מעידים על שלמרות המציאות הקשה מצב רוחם של האזרחים טוב, והם מאמינים ביכולתם להסתגל למצב (תרשים 24).

שביעות רצון מן השלטון

מדינת ישראל התמודדה עם משברים ביטחוניים רבים מיום היווסדה. רבים מאזרחי המדינה שירתו בצבא, השתתפו בפעילויות צבאיות וחוו פיגועי טרור. נראה כי מלחמת לבנון השנייה ב-2006 השפיעה על הערכת הציבור הישראלי את מצבה של ישראל באופן כללי (תרשים 25 להלן). 50% מן הנשאלים היהודים סוברים כי ב-2007 מצבה של ישראל רע או לא טוב, לעומת 32% שסברו כך בשנת 2006 – ירידה גדולה מאוד (18%). במבט לאחור היו שנים שבהן העריכו הנשאלים את מצב המדינה כרע יותר (2001–2004), אך משנת 2005 ניכר שיפור בהערכת המצב. העלייה החדה בשיעור המעריכים את מצבה של ישראל כרע או לא טוב, כאשר היא מצטרפת לנתונים הקודמים בפרק זה, מצביעה על מגמה שאינה חיובית בדמוקרטיה הישראלית. השנה הצגנו שאלות נוספות: 'איך מצב הרוח שלך בימים אלו?'; 'האם אתה/ה מודאג/ת בימים אלו?'; והאם אתה/ה חושב/ת שתוכל/י להסתגל למצב הקיים?'. התשובות על שאלות אלו בשנת 2007 מעודדות: 11% מהנשאלים השיבו כי מצב רוחם אינו טוב, 26% השיבו שתמיד או כמעט תמיד הם מודאגים, אבל 79% מעריכים או אפילו בטוחים שיוכלו להסתגל למצב הקיים. נתונים אלו מפתיעים לנוכח הממצאים שהוצגו

38 הנתונים לשנת 1973 מתייחסים לשאלות בנוגע למצב הרוח באותם ימים ולמצבה של ישראל באופן כללי. הנתונים לשנת 1974 מתייחסים לשאלה 'האם אתה חושב שתוכל להסתגל למצב הקיים?'.
39

תרשים 24

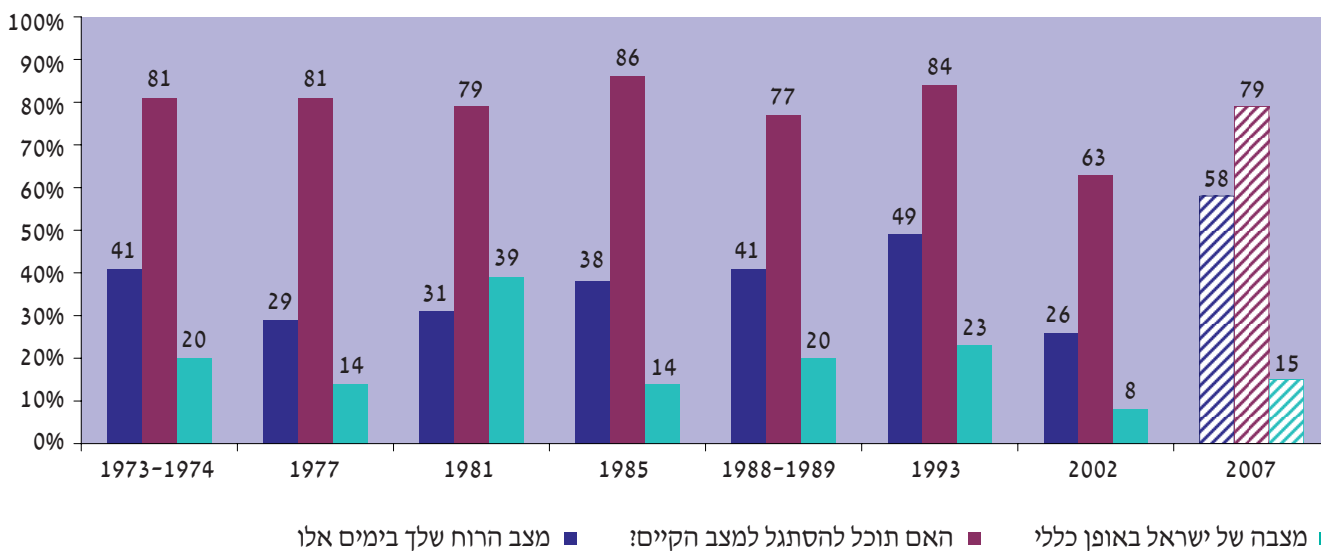
תחושה אישית בהתחשב במצב הקיים, 1973-2007*

מצב הרוח שלך בימים אלו: טוב כל הזמן או רוב הזמן

האם תוכל להסתגל למצב הקיים?: כן

מצבה של ישראל באופן כללי: טוב וטוב מאוד

(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

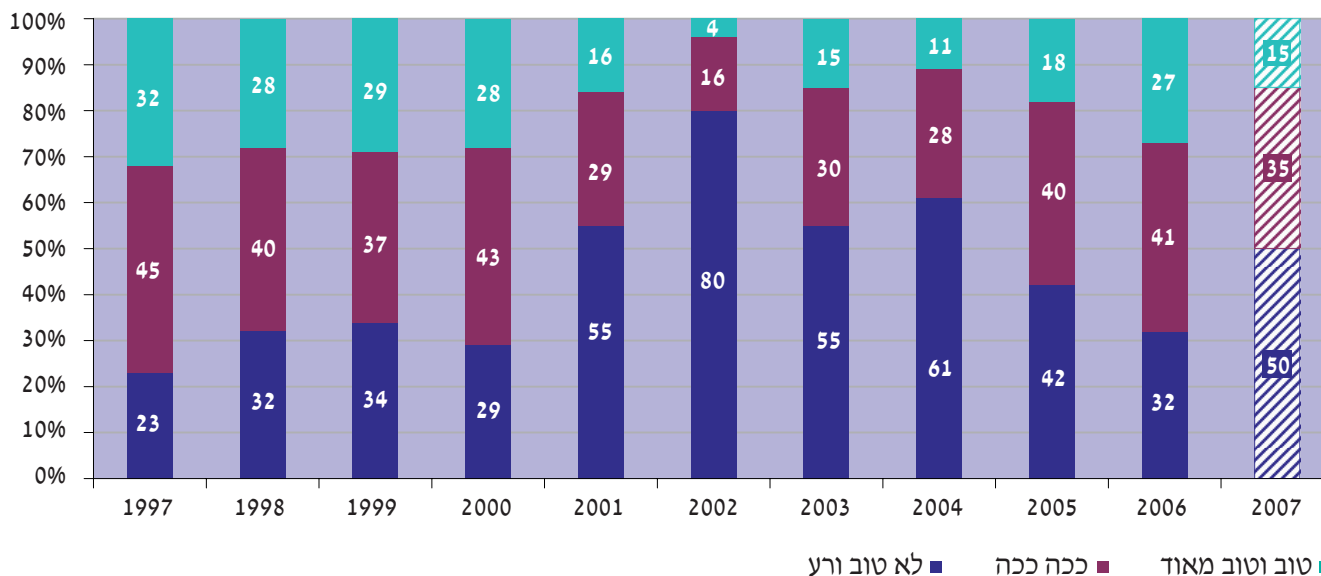


* השנים 1973 ו-1974 והשנים 1988 ו-1989 מובאות יחד משום שלא כל השאלות שהנתונים מתייחסים אליהן נשאלו באותה השנה. הנתונים לשנת 1973 נאספו בחודשים אוגוסט וספטמבר 1973; הנתונים המתייחסים לשנת 1974 נאספו בחודש אפריל 1974; הנתונים לשנת 1988 נאספו בחודש פברואר 1988; הנתונים לשנת 1989 נאספו בחודשים מאי ויוני 1989.

תרשים 25

שביעות רצון ממצבה של ישראל, 1997-2007

'מה לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי?' (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה

כדי להעריך את מידת שביעות הרצון הכללית של האזרחים מתפקודה של הדמוקרטיה הוצגה השאלה 'באיזו מידה את/ה מרוצה או לא מרוצה מאופן תפקודה של הדמוקרטיה הישראלית?'. מתרשים 26 שלהלן, המציג לאורך זמן את תשובותיהם של הנשאלים מקרב היהודים, עולה מגמה הולכת וגוברת של חוסר שביעות רצון. יש להניח שהדבר נובע מכמה סיבות, ובכללן, בין השאר, תפקוד מוסדות השלטון, המצב הביטחוני, הפערים החברתיים וסיבות אישיות. העובדה שרק 34% מהאזרחים מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה צריכה לעורר דאגה בקרב מקבלי ההחלטות במדינה בפרט ובקרב אזרחיה בכלל. בעשרים השנים האחרונות הביעה לפחות מחצית הציבור היהודי שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית, ואילו השנה – שנת 2007 – ניכרת ירידה של ממש בעניין זה. חוסר שביעות הרצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית הוא נתון מרכזי שיש

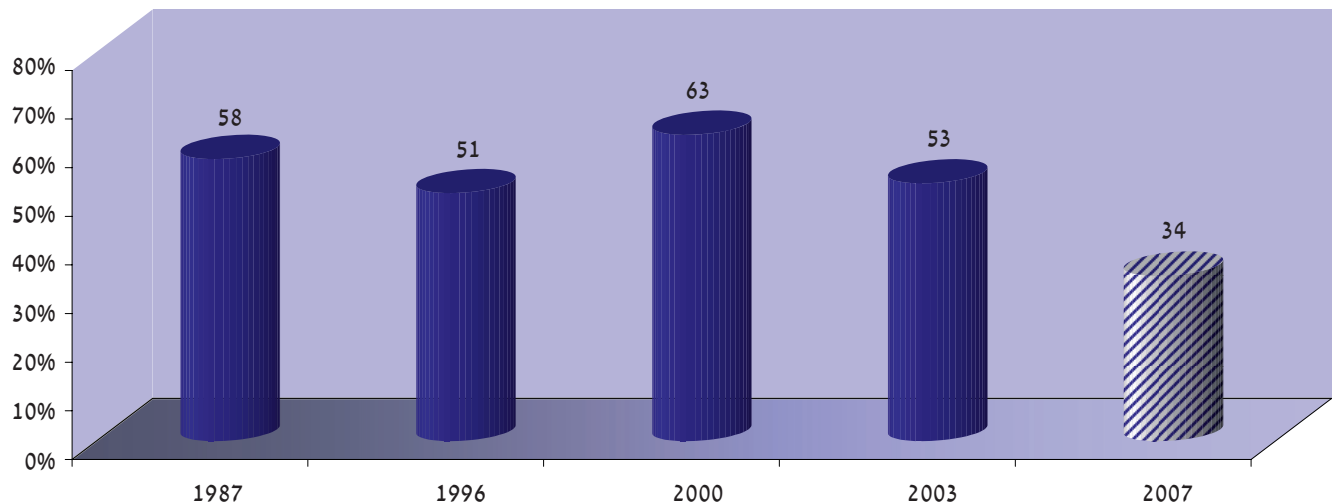
לתת עליו את הדעת. במדינה דמוקרטית, שבה מקבלי ההחלטות נבחרים בידי האזרחים, הם אמורים ליצור, או למצער לשמר, מדינה הפועלת לשביעות רצונם של האזרחים.

לסיכום, על פי סקר הדמוקרטיה 2007, הציבור מעריך שמדינת ישראל דמוקרטית פחות משהייתה בעבר. מתברר גם כי ירדו נטיית האזרחים להאמין בעקרונות הדמוקרטיים ובנורמות הדמוקרטיות ונכונותם לפעול על פיהם. במקצת המדדים נראות מגמות ברורות של ירידה באיכות הדמוקרטיה. אנו למדים זאת מהירידה במידת האמון של האזרחים במוסדות המדינה ובתמיכתם בעקרונות העומדים בבסיס הדמוקרטיה. עמדות אלו, בצד חוסר שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית והירידה הגדולה בשיעור האזרחים המגדירים את מצבה של ישראל טוב, מעידות על מגמה שאינה חיובית ביחסם של אזרחי ישראל לדמוקרטיה הישראלית.

תרשים 26

שביעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית, 1987–2007

'באופן כללי, באיזו מידה אתם מרוצים או לא מרוצים מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית?'
 מרוצים או מרוצים מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



חלק שני

לכידות בחברה שסועה

א. רקע: הלכידות בישראל

מהממד הלאומי בלבד, אלא הוא קשור גם להיעדר שוויון כלכלי-חברתי. הדבר מחדד את הגבולות והפערים בין הקבוצות, מקשה את הגישור והפשרה ביניהן ויוצר גישות סטראוטיפיות כלפי האחר. בעקבות כל אלה מחריף המתח בין הקבוצות בחברה. עם השנים מצבים כאלה מביאים להעמקת הפערים בתגובה לשינויים מערכתיים בפוליטיקה, בכלכלה ובחברה.

בכל שנות קיומה של מדינת ישראל לא פסקו המאבקים על הערכים העומדים בבסיסה: בתקופה שקדמה להקמת המדינה הייתה החלוציות הערך המלכד,⁴¹ ובשנים הראשונות לקיומה של המדינה הציונות היא שמילאה תפקיד זה בזהות הישראלית-יהודית. אבל בשלושת העשורים האחרונים ניכרות תמורות במידת ההסכמה לתוכני הזהות, ביחוד בסדר העדיפות שניתן לערכים אלה. יש הטוענים כי הציונות הפכה מגורם מלכד לגורם מפצל: בעבר הערכים הברורים שעמדו בבסיס הציונות היו הלאומיות והסוציאליזם, ואילו כיום תוכני הזהות של החברה הישראלית סבוכים בערב רב של ערכים וזהויות. קבוצות חרדיות וקבוצות העולים מחבר העמים מגדירות, כל אחת בדרכה, את תוכני הזהות המייחדים אותה, ובשיח האקדמי והחברתי יש אף זרמים וחוגים, דוגמת הפוסט ציונים או האנטי ציונים, המציבים סימן שאלה הן על זכות קיומה של מדינת ישראל הן על נחיצותה כמדינת היהודים. לנוכח כל אלה יש הרואים בערכי הדמוקרטיה את הגורמים שיגבירו את הלכידות בחברה. הטענה היא, אם כן, שכללי המשחק הדמוקרטיים מעודדים קבוצות בחברה לחיות בכפיפה אחת, להתפשר ולהגיע לקונסנזוס בנושאים הרבים שבמחלוקת.⁴² אולם תפיסה זו איננה מובנת מאליה. הדמוקרטיה הישראלית נזילה, ובמובנים מסוימים אף חלשה.

החברה הישראלית מאופיינת בהטרוגניות רבה, והיא ניכרת בהבדלים מעמדיים, דתיים, לאומיים, אתניים ותרבותיים בין הקבוצות המרכיבות אותה. החלוקה המשמעותית היא בין שני לאומים מרכזיים – יהודים וערבים – הנחלקים לקבוצות משנה בעלות זהויות נפרדות. היהודים נחלקים לחילוניים ודתיים, אשכנזים ומזרחים, עולים וותיקים. הלא יהודים נחלקים לערבים נוצרים, ערבים מוסלמים, דרוזים, צירקסים ובדווים. כל קבוצת משנה שכזו ייחודית, ויש ביניהן הבדלים אובייקטיביים (המעווגים בנתונים ובשונות בין האוכלוסיות) בתחומי הכלכלה, ההשכלה והמעמד החברתי, וגם בהשקפות הפוליטיות, הלאומיות והדתיות. לנוכח החלוקה הזאת מקובל להגדיר את ישראל חברה המאופיינת בשסעים חברתיים עמוקים.³⁹

הסולידריות החברתית במדינה היא מטרה רצויה. ככל שהקשרים בין אזרחיה חזקים יותר, כך הם יכולים לנהל חיים משותפים בחברה טובה ויציבה. את המטרה הזאת אפשר להשיג על בסיס עקרונות דמוקרטיים משותפים. חברה יציבה יכולה להתפתח בתחומי הכלכלה, התרבות והמדע, לרווחת הציבור כולו.

מחקרים רבים דנים בשסעים החברתיים בישראל, דוגמת האי-שוויון הכלכלי והפערים בחינוך, ובממדים הסובייקטיביים שלהם, כגון יחסי הניכור בין הקבוצות והמחלוקת על מקומה של הדת במדינה. אנו נתמקד בחמש חלוקות עיקריות, שמידת מרכזיותן השתנתה מזמן לזמן: עשירים ועניים, יהודים וערבים, דתיים וחילוניים, אשכנזים ומזרחים, עולים וותיקים. ראשית החלוקה הזאת עוד בתקופת היישוב, גילויה ועצמתם משתנים מעת לעת, והם משפיעים על התהליכים הפוליטיים והחברתיים בחברה הישראלית. מקצת השסעים חופפים, כלומר יש מתאם בין שסע אחד למשנהו.⁴⁰ כך לדוגמה, השסע היהודי-ערבי אינו מורכב

39 הורוביץ וליסק (לעיל הערה 3); ס' סמוחה, 'שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל', בתוך: אורי רם (עורך), **החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים**, תל אביב: ברירות, 1993, עמ' 172-203; ר' גביון וע' אברוריא, **השסע היהודי ערבי בישראל: מאפיינים ואתגרים**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1999.

40 M. Shamir and A. Arian, 'Collective Identity and Electoral Competition in Israel', *The American Political Science Review* 93(2) (1999), pp. 265-277

41 ש"נ אייזנשטדט, **החברה הישראלית בתמורותיה**, ירושלים: מאגנס, 1989, עמ' 9-10.

42 פרס ויער-יוכטמן (לעיל הערה 3), עמ' 9-10.

זאת אין להתעלם מהנתונים הלא מעודדים הנוגעים לחברה הישראלית ולמחלוקות הפנימיות בה. כמו בדיון על איכות הדמוקרטיה גם בחלק זה נבחן את הלכידות החברתית בישראל בהשוואה למתרחש במדינות אחרות ובישראל במשך זמן. בדקנו את מצבה של ישראל לנוכח תשובותיהם של נסקרים בארץ ובסקרי דעת קהל בינלאומיים. ההשוואה הבינלאומית מתייחסת לאותן 35 המדינות שנכללו במדדי הדמוקרטיה, על פי נתונים עדכניים מסקרי דעת קהל שערכו World Value Survey (להלן: WVS)⁴⁷ ומכון International Social Survey Program (להלן: ISSP)⁴⁸. ההשוואה על פני זמן, המתייחסת לשינויים בדעת הקהל במשך השנים, מתבססת בעיקר על סקרים הלוקחים מסדרות של סקרי דעת קהל הנשמרים במרכז גוטמן של המכון הישראלי לדמוקרטיה ועל סקר פברואר 2007 שתוצאותיו מפורטות בנספחים 2 ו-3 בסוף ספר זה. בחינת השערים והלכידות בישראל נעשתה בשלושה שלבים: תחילה נבחנו שאלות הנוגעות למידת האמון הבינאישי והחברתי בישראל, מתוך ההכרה בחשיבותו של מדד זה לתפקודה ויציבותה של חברה דמוקרטית; לאחר מכן נבחנו שאלות הנוגעות ליחסים בין הקבוצות השונות ולהתמקדות במאפייני חמשת השערים בחברה הישראלית;⁴⁹ לבסוף נבחנה הלכידות החברתית בישראל, היינו מידת נכונותם של אזרחי ישראל לגשר על המחלוקות ולהגיע לפשרות בסוגיות פוליטיות ואקטואליות. מוכנות האזרחים לתרום לקהילה, נכונותו של הציבור להשתתף באופן פעיל בבניית חברה מלוכדת, הגאווה להשתייך לישראל, השאיפה להישאר ולחיות בארץ ותחושת השייכות לישראל ולבעיותיה – כל אלה מלמדות על מידה של לכידות חברתית.

אף על פי כן אפשר לזהות כמה מאפיינים ייחודיים ללכידותה של החברה בישראל. למרות ההטרונגיות הרבה אנו מבחינים בסימנים רבים לסולידריות חברתית, הן בימים של שגרה הן בתקופות משבר. מלחמת לבנון השנייה היא דוגמה להתגייסותה של החברה בישראל לחזית ולתמיכה בעורף. גם פעילותה של החברה האזרחית, ובכללה עמותות וארגונים חברתיים, היא דוגמה לאחריות ההדדית בישראל. האיזונים החיצוניים היו ועודם גורם מלכד. אמנם מצבה הביטחוני של המדינה והמלחמות הרבות שעברו עליה עם השנים הביאו לטלטלות, אך הם השרישו תפיסה עמוקה של 'עם לבדד ישכון'.⁴³ היהדות היא גורם מלכד נוסף בעבור רוב התושבים, ועל אף המחלוקות בין דתיים לחילונים אין לפסול את מרכזיותה בחיים ובהוויה הישראלים.⁴⁴ חצי מהעם היהודי מתגורר בפזורה, אך הוא פעיל, מעורב ותורם ללכידות ולסולידריות בישראל. גם מיסוד המוסדות הפוליטיים בישראל תרם ללכידות, שכן הוא אפשר רציפות לאורך השנים.⁴⁵ השאלה העומדת בפתחו של חלק זה היא באיזו מידה השתרשה בישראל הלכידות בין הקבוצות, ואילו מגמות מסתמנות בה. במרכז פרק זה נתאר ונתח את ההתייחסות לשערים ולסימני הלכידות בישראל. אנו סבורים כי חרף נקודות החיכוך הרבות בין הקבוצות בחברה, 'ייחודה של הגישה הדמוקרטית-ליברלית הוא בשאיפה ליצור משטר ותרבות פוליטית שבמסגרתם יוכלו פרטים, וככל האפשר גם קבוצות, בעלי ערכים ומטרות שונים או אף סותרים, לחיות, להתבטא ולפעול זה לצד זה על בסיס כללי משחק משותפים'.⁴⁶ בכללים ברורים אלה, המסדירים את המתחים החברתיים במדינה, נכללת המחויבות לפשרות בין הקבוצות הרבות בחברה. עם

43 א' אריאן, **ביטחון בצל איום**, תל אביב: פפירוס, 1999, עמ' 13-16.

44 ש' לוי, ח' לוינסון וא' כ"ץ, **יהודים ישראלים: דיוקן**, ירושלים: קרן אבי חי והמכון הישראלי לדמוקרטיה, 2002.

45 י' גל-נור, 'המשבר במערכת הפוליטית הישראלית', בתוך: מ' לויסקוב' קני פז (עורכים), **ישראל לקראת שנת אלפיים**, ירושלים: מאגנס, 1996, עמ' 146-147.

46 פרס ויער-יוכטמן, **לעיל הערה (3)**, עמ' 23.

47 להרחבה ראו אתר מכון המחקר www.worldvaluessurvey.org

48 הנתונים הלוקחים מ-ISSP מבוססים על סקר האזרחות שנערך ב-2004. להרחבה ראו www.issp.org

49 אין התייחסות קונקרטית לשע ימין-שמאל, אף שהוא נחשב לאחד השערים בחברה הישראלית.

להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר **(לעיל הערה 5)**.

ב. אמון חברתי בישראל

הציבור היהודי אינו סומך מטבעו על הסובבים אותו. עם זאת יש לציין כי הנתון של שאלה זו בשנת 2007 הוא הגבוה ביותר בשנים האחרונות (32%). בקרב האוכלוסייה הערבית האמון החברתי נמוך אף יותר: רק 22% סבורים כי אפשר לסמוך על אנשים, לעומת 78% החושבים שיש לגלות חשדנות כלפי הסובבים אותם. גם הערכת העולים מחבר העמים את האמון החברתי נמוכה מאוד: רק 25% מהם סבורים שאפשר לסמוך על אנשים, לעומת 75% שגורסים שיש לחשוד בהם.

עוד חיזוק לנתוני האמון החברתי הנמוך אפשר למצוא בהשוואת הממצאים בישראל לסקרי דעת קהל בינלאומיים.⁵² כפי שעולה מתרשים 28 שלהלן, ברוב הדמוקרטיות שיש נתונים עליהן, חלקם של האזרחים החשים שביכולתם לסמוך על הסובבים אותם גדול מבישראל. דנמרק (77%) ונורווגיה (73.4%) עומדות בראש הרשימה, וצ'ילה (12.3%) ופולין (16.1%) חותמות אותה. ישראל ויפן (32% בכל אחת) מדורגות יחד במקומות 21-22. על מידת האמון הנמוכה בין אדם לחברו בישראל מעידות ההשוואה ההיסטורית וההשוואה הבינלאומית גם יחד.

שאלה אחרת המצביעה על מידת האמון החברתי היא 'מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם, או האינטרסים של המדינה כולה?'. התפלגות התשובות מראה מגמה ברורה במשך השנים: שיעור היהודים הסבורים כי האינטרסים של המדינה חשובים יותר הולך ויורד (תרשים 29 להלן). ב-1981 השיבו 64% שענייני המדינה חשובים מענייני האישיים של הפרט, אבל ב-2007 רק 27% סברו כך. בד בבד נרשמה עלייה חדה בשיעור המעמידים את האינטרסים של הפרט לפני אלה של המדינה: 6% ב-1981, 9% ב-1992; 7% ב-1996. עלייה דרמטית נרשמה בעשור האחרון: ב-2007 היה שיעור המשיבים שענייני הפרט חשובים (36%) גבוה בהרבה משיעור המשיבים

אמון חברתי הוא נדבך מרכזי בעקרון ההון החברתי, שהוא סך כל הקשרים החברתיים המאפשרים שיתוף פעולה, הדדיות בין אדם לחברו ומגעים בין יחידים. מטרתם של קשרים אלו ליצור לכידות חברתית לתועלת הכלל.⁵⁰ בדיון בהון אנושי ותרבותי אין מדובר במשאבים כלכליים וחומריים, אלא ברשתות של נורמות חברתיות. עם זאת יש לציין שכבר נמצא קשר בין מידת האמון החברתי במדינה למצבה הכלכלי.⁵¹ מכל מקום, ההנחה היא כי הכמות והאיכות של יחסי הגומלין החברתיים תורמות למידת יציבותה ולכידותה של החברה ולביסוס המשטר הדמוקרטי באשר הוא.

מידת האמון החברתי בישראל, קרי האמון שבין אדם לחברו, נמוכה הן באופן מוחלט הן באופן יחסי למידת האמון שהציבור נותן במרבית המוסדות הציבוריים. מסקנה זו עולה מהשוואת התשובות בשאלת האמון החברתי למדד האמון במוסדות ומהשוואת דירוגה היחסי של ישראל לדירוגן של מדינות אחרות. אחת השאלות הנפוצות למדידת האמון החברתי היא 'אם את/ה חושב/ת שניתן לסמוך על אנשים, או שצריך להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים?'. על התפלגות התשובות בהשוואה בינלאומית ובהשוואה לשנים קודמות אפשר ללמוד מתרשימים 27, 28 (להלן).

מסקר הדמוקרטיה 2007 עולה שרק כשליש מאזרחי ישראל (31%) רוחשים אמון זה לזה: רק 5% מכלל הנשאלים השיבו שכמעט תמיד אפשר לסמוך על אנשים, 26% אמרו שבדרך כלל אפשר לסמוך עליהם, 40% ענו שבדרך כלל יש להיות זהירים ביחס אליהם, ו-29% אמרו שכמעט תמיד יש להיות זהירים מאוד ביחס לאנשים. לאמור, הרוב המכריע (69%) סבור שאי אפשר לתת אמון באנשים.

תרשים 27 (להלן), המציג את האמון החברתי בישראל משנת 1980 ואילך, מראה כי מידת האמון החברתי בישראל הייתה מאז ומתמיד נמוכה. רוב

R. D. Putnam, 'Turning In, Turning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America', *Political Science and Politics* 28(4) (1995), pp. 664-668 50

R. Inglehart, 'Culture and Democracy', in: S. P. Huntington and L. E. Harrison (eds.) *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, New York: Basic Books, 2000, pp. 80-97 51

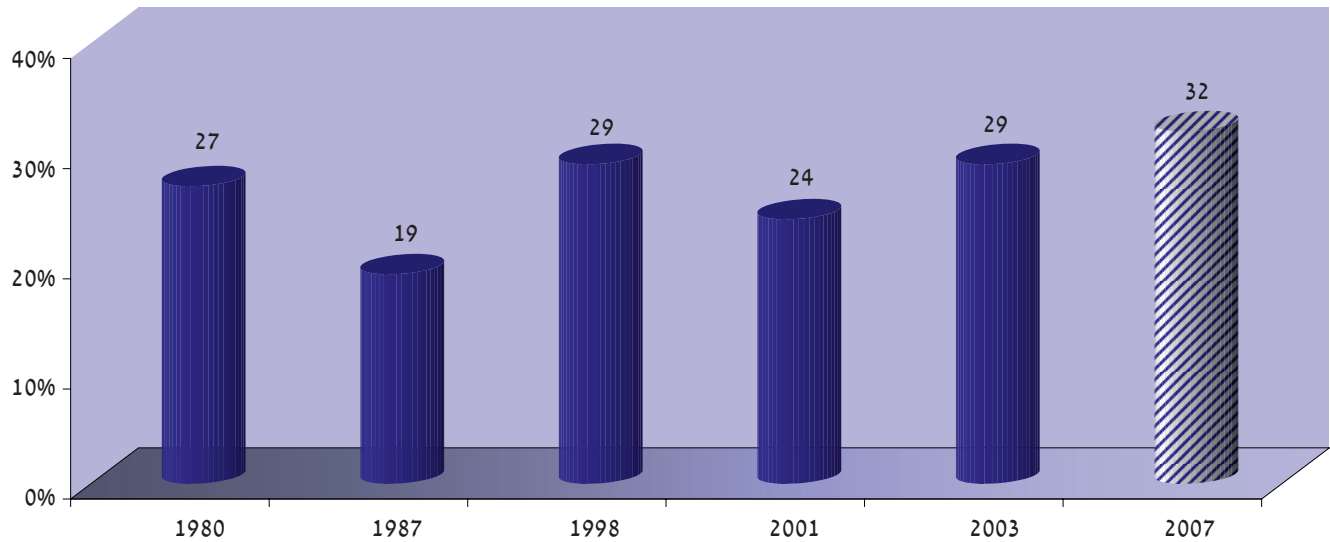
הנתונים לקוחים מסקר ISSP שנערך ב-2004. ראו הערה 48 לעיל. 52

המעמידים בראש את ענייני המדינה (27%). נתונים אלו מלמדים על מגמה הולכת וגוברת של ירידה בחשיבות ענייני המדינה בקרב הציבור. עלייתם של האינטרסים הפרטיים מצביעה על רפיון בתחושת השותפות וגם בסוגיות של אמון במוסדות המדינה וביעדיה.

תרשים 27

אמון חברתי בישראל, 1980-2007

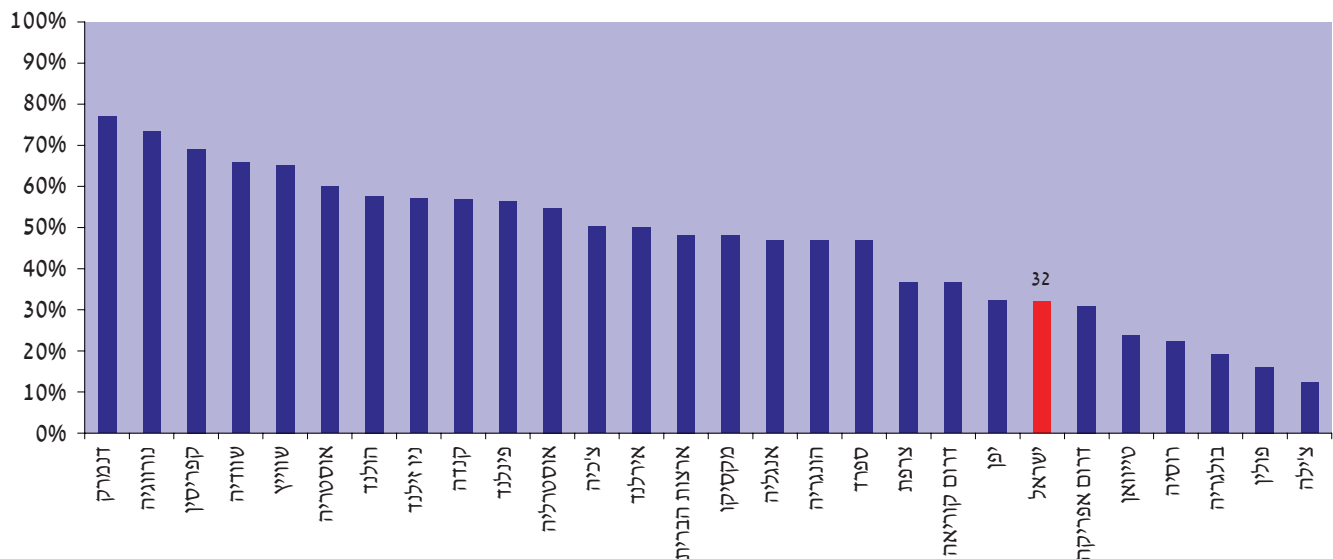
'באופן כללי, האם את/ה חושב/ת שניתן לסמוך על אנשים, או שצריך להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים?'
 כמעט תמיד ובדרך כלל אפשר לסמוך על אנשים (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



תרשים 28

אמון חברתי בהשוואה בין-לאומית

'באופן כללי, האם היית אומר/ת שניתן לבטוח באנשים או שיש מקום לחשדנות ביחסים עם אנשים אחרים?'
 כמעט תמיד ובדרך כלל ניתן לבטוח באנשים (באחוזים)



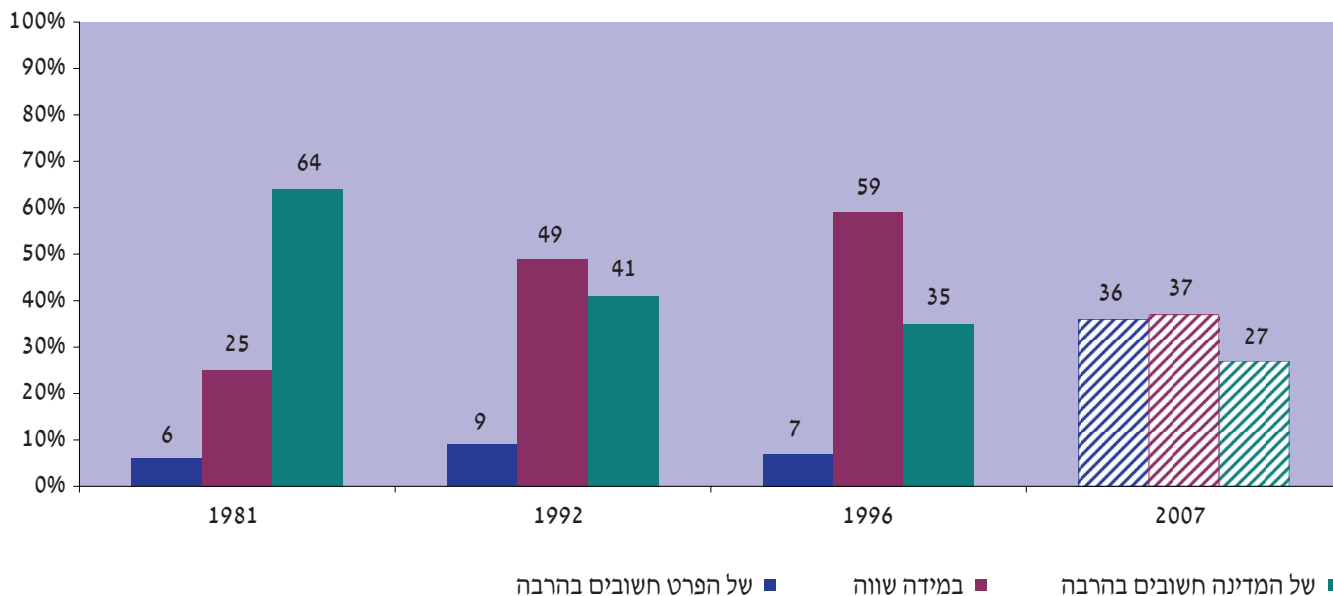
שהאינטרסים של המדינה עומדים בראש מעייניהם של מנהיגי המדינה, 17% מהם סבורים שהאינטרסים של הכלל הם החשובים לאזרחי המדינה. מידת האמון המעטה ביותר מתגלה בקרב העולים מחבר העמים: רק 11% סבורים שענייני המדינה חשובים לאזרחים, ורק 6% שהם חשובים למנהיגים. בכלל, הנתונים הנמוכים מצביעים על בעיית אמון ניכרת, הן בין האזרחים לבין עצמם הן בין האזרחים למנהיגיהם.

בתרשים 30 להלן מוצגות התשובות על שלוש השאלות שהוצגו עד עתה בחלוקה לקבוצות חברתיות נבדלות באוכלוסייה: 'מה חשוב יותר לאזרחי המדינה?'; 'מה חשוב יותר למנהיגי המדינה?'; 'מה מידת האמון באנשים?'. מן הנתונים עולה כי רק 25% סבורים שהאינטרסים של המדינה חשובים יותר לאזרחיה; 15% חושבים שהאינטרסים של המדינה חשובים למנהיגים. (במדגם היהודי התוצאות דומות – 27% ו-15%, בהתאמה). 15% מקרב ערביי ישראל סבורים

תרשים 29

אמון חברתי בישראל: מה חשוב לאזרחי המדינה?, 1981–2007

'מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?' (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



תרשים 30

אמון חברתי בקרב קבוצות בציבור הישראלי*

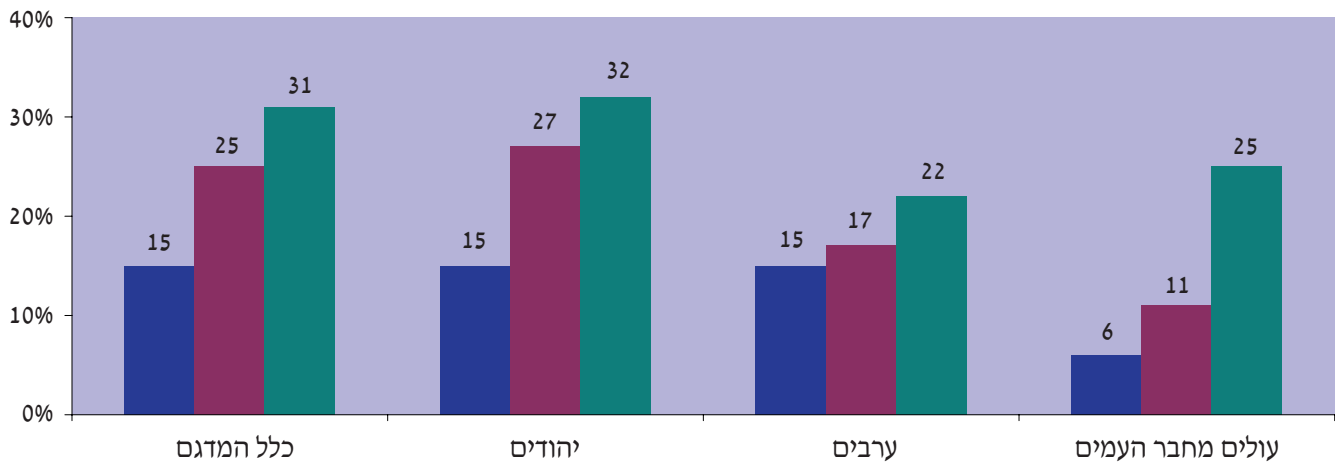
'באופן כללי, האם את/ה חושב/ת שניתן לסמוך על אנשים, או שצריך להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים?'

כמעט תמיד ובדרך כלל אפשר לסמוך

'מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?'

'מה לדעתך חשוב יותר למנהיגי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?'

האינטרסים של המדינה חשובים הרבה יותר (באחוזים)



- סבורים שהאינטרסים של המנהיגים הם לטובת המדינה
- סבורים שהאינטרסים של האזרחים הם לטובת המדינה
- סבורים שאפשר לסמוך על אנשים

* התפלגות התשובות נעשתה על פי שפת הריאיון.

ג. יחסים בין קבוצות בישראל 2007

עולים וותיקים: 62% מהנשאלים ציינו כי היחסים בין עולים לוותיקים אינם טובים, או שאינם טובים כלל. והשסע האחרון – 55% מקרב המדגם היהודי ציינו כי היחסים בין אשכנזים למזרחים אינם טובים (תרשים 31 להלן).

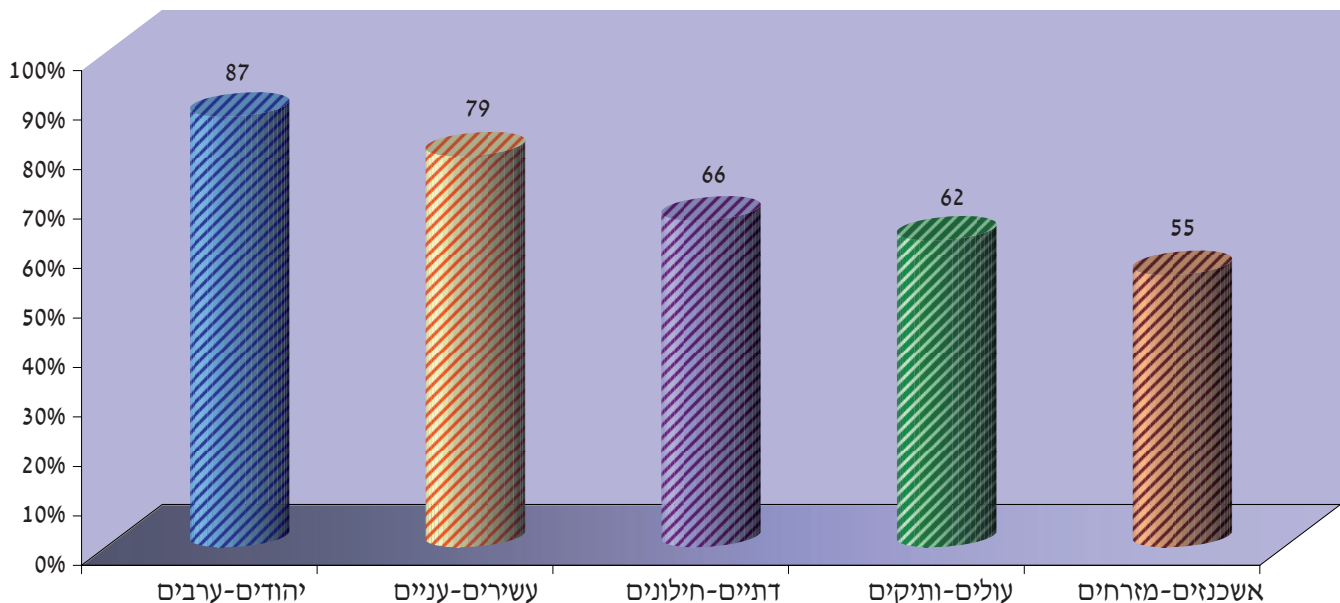
המעקב אחר השסעים בשנים האחרונות מלמד שאפילו לא באחד מהם חל שיפור של ממש. גם בתשובה על השאלה 'האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה מבמדינות אחרות', השיבו 41% מהנשאלים כי המתיחות בין הקבוצות בישראל גדולה מזו שבמדינות אחרות, 35% ציינו שהיא דומה לזו שבמדינות אחרות, ו-24% העריכו כי המתיחות בישראל נמוכה לעומת מדינות אחרות. כפי שראינו במדדי המתיחות על רקע לאומי, לשוני ודתי (תרשים 2 לעיל), ישראל מדורגת במקומות האחרונים בהשוואה למדינות האחרות. אך מהי תבנית היחסים בין הקבוצות בישראל? והאם אפשר להראות שיפור בלכידות החברתית חרף מוקדי החיכוך בחברה?

כאשר דנים בהכלי הרוח בציבור, באיכות הדמוקרטיה ובלכידות החברתית, אי אפשר להתעלם מדיון בקבוצות ובשסעים בחברה. בחלק הקודם התמקדנו במידת האמון שבין אדם לחברו. כעת נברר את הקשרים בין הקבוצות ואת המתחים ביניהן על ידי בחינת חמשת השסעים העיקריים בישראל: היהודי-הערבי, החברתי-הכלכלי, הדתי-החילוני, וכן השסעים בין העולים לוותיקים ובין האשכנזים לספרדים.

על פי סקר הדמוקרטיה 2007, היחסים בין הקבוצות בחברה אינם נתפסים בעיני הציבור כיחסים טובים. רובו סבור שהשסע החמור ביותר נוגע ליחסים שבין היהודים לערביי ישראל: 87% מכלל האזרחים סבורים שהיחסים הללו אינם טובים. השסע השני בחומרתו ב-2007 הוא בין עשירים לעניים: 79% מכלל הנשאלים סבורים שהיחסים בין עשירים לעניים אינם טובים. השסע בין הדתיים לחילונים הוא השלישי בסולם – 66% ממדגם היהודים השיבו כי היחסים בין דתיים ללא דתיים אינם כה טובים או אינם טובים כלל. הרביעי –

תרשים 31

יחסים בין קבוצות בישראל, 2007*
לא טובים או לא טובים כלל (באחוזים)



* באשר ליחסי יהודים-ערבים ועשירים-עניים המדגם הוא של כלל האוכלוסייה. באשר ליחסי דתיים-חילונים, אשכנזים-מזרחים, עולים-ותיקים – המדגם בקרב יהודים בלבד.

1. השטע היהודי - ערבי

ילודה גבוהה. על כך יש להוסיף את בעיות התעסוקה, בעיקר בקרב הנשים הערביות.⁵⁷ מציאות זו אינה מקלה את המתח הקיים ממילא בין היהודים לערבים בישראל, והיא משקפת במידה לא מבוטלת את הפער המתמשך בתעסוקה ובשכר בין שתי קבוצות האוכלוסייה.

בחינת טיב היחסים בין היהודים לערבים מעלה שעל השאלה 'האם לדעתך היחסים בין ערבים לבין היהודים בישראל טובים או לא טובים?' השיבו 87% מהנשאלים בסקר הדמוקרטיה 2007 שהיחסים אינם טובים או אינם טובים כלל. זהו נתון קבוע בחמש השנים האחרונות, והוא גבוה מאוד. כאמור, מכל חמשת השטעים הנבדקים, הישראלים רואים בשטע הערבי-יהודי את החמור ביותר.

כשבוחנים את תשובות הנשאלים בסקר 2007 בנושא היחסים שבין היהודים לערבים בישראל, מעניין לראות את ההבדלים בין תשובות הנשאלים היהודים לבין תשובות הנשאלים הערבים. הנתונים הזמינים מאפשרים לערוך השוואה כזו משנת 2000 ואילך. מתרשים 32 שלהלן עולה בבירור כי בשבע השנים האחרונות שיעור היהודים שהעריכו את היחסים כבעייתיים גבוה בהרבה משיעור הערבים שהחזיקו בדעה זו. בשנת 2000 השיבו 83% מן היהודים שהיחסים אינם טובים, לעומת 50% מהנשאלים הערבים. לאחר פרוץ מהומות אוקטובר 2000 נרשמה עלייה בשני הצדדים בקרב המגדירים את היחסים לא טובים (93% בקרב היהודים ו-76% בקרב הערבים). השיעורים נותרו דומים מאוד בסקר הדמוקרטיה 2003, אולם בסקר 2007 נרשמה ירידה בתפיסה זו בקרב ערביי ישראל (66%). בהקשר זה מעניין לבחון את הפער בין תחושותיהם האמביוולנטיות של היהודים לאלו של ערביי ישראל: בשנת 2000 הפער היה גדול במיוחד (33%), והוא הצטמצם בשיעור ניכר בשנת 2001 (17%). בשנת 2003 הוא גדל מעט (20%), ובשנת 2007 נרשמה עלייה נוספת (25%).

הסכסוך היהודי-ערבי הוא בן מאה שנים ויותר, ולפיכך היחסים בין היהודים לערבים בישראל מורכבים מבחינות רבות: יש בהם נרטיבים ייחודיים וזיכרון היסטורי מנוגד, והם מתאפיינים ביחסי חשדנות וחוסר אמון. כך לדוגמה, מספר הארגונים הקהילתיים, החברתיים, הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים המקיימים פעילות משותפת ליהודים ולערבים בישראל קטן מאוד.⁵³ המציאות המורכבת בישראל הובילה לכך שהתפתחו בה שתי חברות אזרחיות נפרדות ומנוגדות במידה רבה.

מטרת הדיון שלפנינו אינה למפות את הסוגיות המרכזיות המפלגות בין היהודים אזרחי המדינה לבין אזרחיה הערבים⁵⁴ או להציג דרכים לניהול הסכסוך, אלא להתמקד בהערכת היחסים הללו ולהסיק ממנה את מידת היכולת להגיע לקונסנזוס בסוגיות של אמון הדדי ואת התמיכה בהסכמיות ובפשרות בין הצדדים. ברוח זו הדיון שלהלן מחולק לשלושה היבטים מרכזיים במכלול מערכת היחסים שבין יהודים לערבים במדינת ישראל: תבנית היחסים, האי-שוויון והאפליה וכן הסטראוטיפים.

תבנית היחסים

הדיון ביחסים בין היהודים לערביי ישראל הוא בעיקרו דיון ביחסים שבין רוב למיעוט. היהודים הם קבוצת הרוב בישראל (76%); הערבים (מוסלמים, נוצרים, דרוזים ובני דתות אחרות) הם 24% הנותרים.⁵⁵ על כך יש להוסיף את הפערים החברתיים-כלכליים, בעיקר לנוכח העובדה שכמחצית מהאוכלוסייה הלא יהודית בישראל (49.9%) מוגדרת ענייה. מדובר בשיעור גבוה בכל קנה מידה, בייחוד אם משווים אותו לשיעור העוני בקרב האוכלוסייה היהודית, העומד על כ-16%.⁵⁶ הסיבה הבולטת לעוני באוכלוסייה הערבית בישראל היא שיעור

53 גבזון ואברירא (לעיל הערה 39), עמ' 22.

54 דיון זה מופיע ברשימה ארוכה של פרסומים, למשל: ס' סמוחה, **מדד יחסי יהודים ערבים בישראל 2004**, חיפה, ירושלים ותל אביב: המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה, הפורום להסכמה אזרחית וקרן פרידריך אברט, 2005; ע' בנאימן (עורך), **של מי הארץ הזאת? מסע לניסוח אמנה יהודית-ערבית בישראל**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006.

55 **שנתון סטטיסטי לישראל, 2006**, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, טבלה 2.1, עמ' 86.

56 נתונים מפורום קיסריה שהתקיים ביוני 2006. להרחבה ראו **דיוני פורום קיסריה ה-14: צמצום העוני בישראל - גיבוש המלצות לתכנית רב-שנתית (טיוטה)**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006, עמ' 20 (מופיע באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה: www.idi.org.il).

57 **דוח בנק ישראל לשנת 2006**, ירושלים: בנק ישראל, אפריל 2007 (www.bankisrael.gov.il).

גם בפעולות טרור. בסקר הדמוקרטיה 2007 ציינו 66% מן היהודים, כי 'אי אפשר לתת אמון בערבים'. בשאלה ממוקדת יותר – 'האם יש לאפשר צירוף מפלגות ערביות לממשלה (כולל שרים ערביים)?' – הנתונים בולטים אף יותר: 78% מהיהודים מתנגדים לכך, לעומת 22% בלבד שתומכים או תומכים מאוד במהלך כזה (למרות צירופו של חבר הכנסת ראלב מגאדלה ממפלגת העבודה לממשלה כשר המדע, הטכנולוגיה, התרבות והספורט בפברואר 2007). זהו הנתון הנמוך ביותר שנרשם מאז תחילת שנות התשעים. תרשים 33 שלהלן מציג דפוסים דומים בשנים קודמות, אך מתונים יותר. בינואר 1993 תמכו 33% מן היהודים בשיתוף ערבים בממשלה, וב-2000 – 46%. לאחר תחילת אירועי האנתיפאדה השנייה ירד שיעור התומכים ל-33% ושמר על יציבות עד 2003. כאמור, ב-2007 נרשמה התמיכה הנמוכה ביותר. נתונים אלה מלמדים שהעליות והמורדות שנרשמו בדרגת האמון במרוצת השנים קשורות בהכרח בהתקדמויות ובנסיגות במגעים המדיניים.⁵⁹

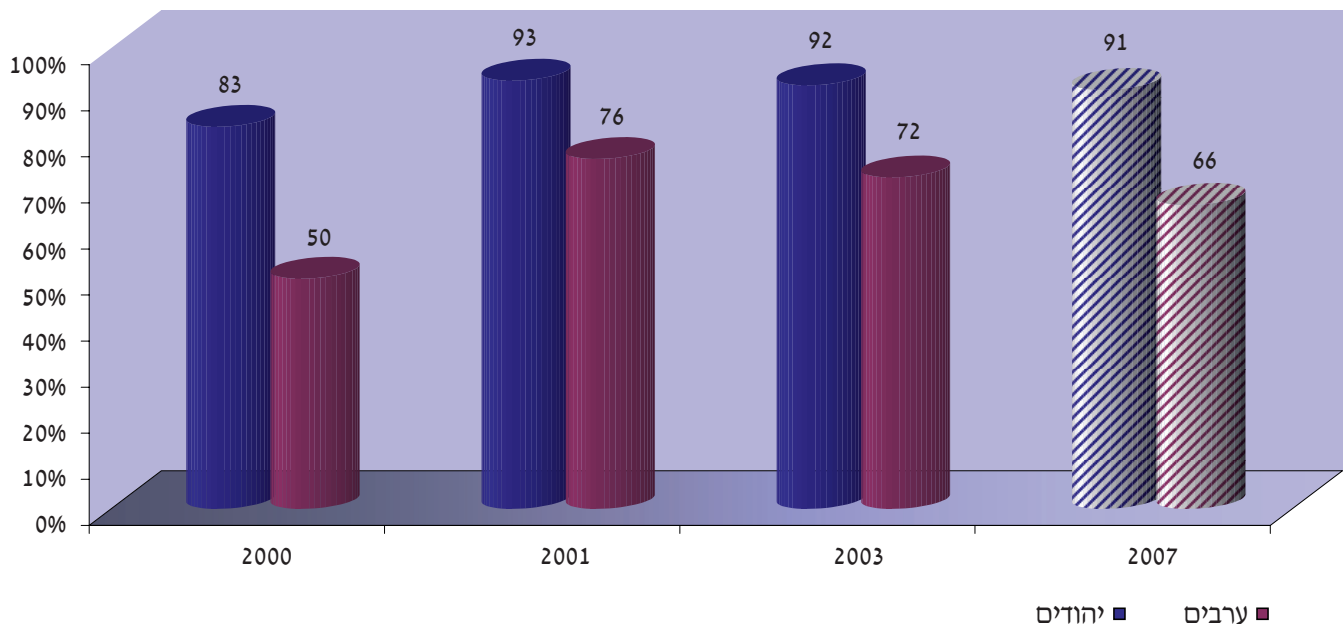
היחסים בין היהודים לערבים בישראל לוקים גם באי-אמון בסיסי ובחשדנות, שמקורם בגורמים אידאולוגיים (ציונה של ישראל כמדינה ציונית), פוליטיים (ביטחון המדינה לעומת זיקה לעם הפלסטיני ולאומה הערבית) ודתיים (יהדות לעומת אסלאם). יחסי אי-אמון אלה הדדיים, והם קיימים בשני צדי המתרחס.

חשדנותם של ערביי ישראל כלפי השלטון נובעת בין השאר ממדיניות הפקעת האדמות, מן האפליה בתקציבים ובתעסוקה ומן ההגבלות המוטלות עליהם.⁵⁸ תוצאות סקר הדמוקרטיה מעידות על כך: 54% מערביי ישראל ציינו כי 'אי אפשר לתת אמון ברוב היהודים' (31% הסכימו בהחלט; 23% הסכימו). 46% לא הסכימו או לא הסכימו כלל לאמירה זו (30% אינם מסכימים כלל, 16% אינם מסכימים).

גם חוסר האמון שחשים היהודים כלפי הערבים גדול, ומקורו, בין השאר, בהנחה שהם אינם נאמנים למדינה, בהימנעותם מהשירות בצה"ל ובהשקפה שהם מהווים מיעוט עוין שיחידים מקרבו שותפים מעת לעת

תרשים 32

תבנית היחסים בין ערבים ליהודים על פי לאום, 2000–2007
'האם לדעתך היחסים בין ערביי ישראל ליהודים טובים או לא טובים'
לא טובים או לא טובים כלל (לפי לאום; באחוזים)

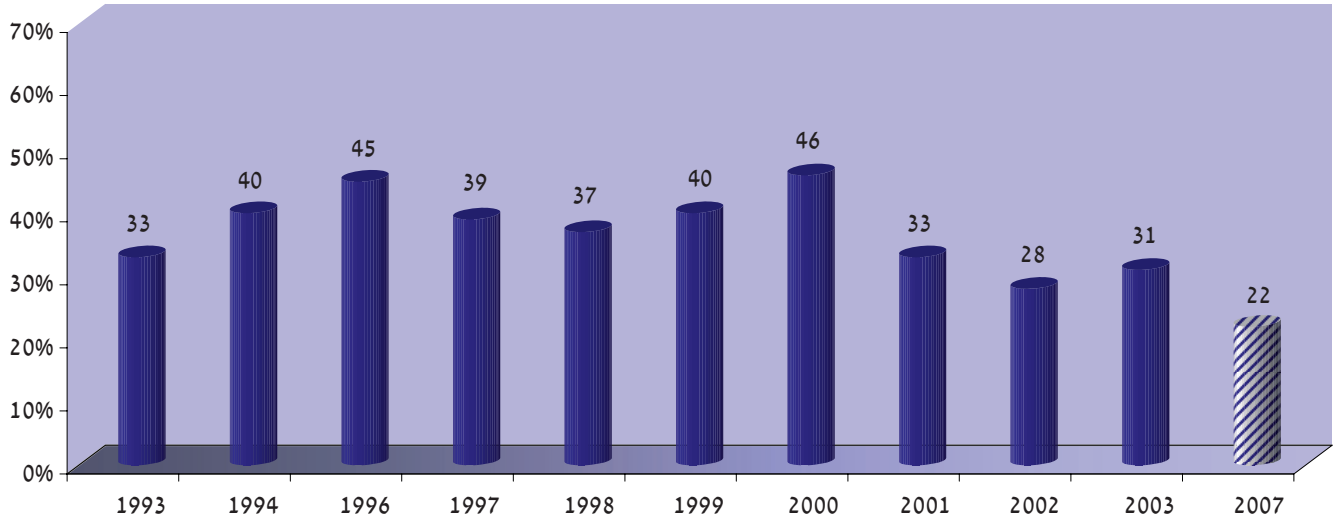


58 להרחבה ראו דוח ועדת אור: ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים, אוגוסט 2003, http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/or/inside_index.htm

59 ראו גם אינדקס מדד השלום, מרכז שטינמן, www.tau.ac.il/peace

תרשים 33

תמיכה בשוויון פוליטי למיעוט הערבי, 1993–2007
'צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים'
תומכים ותומכים מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



אי־שוויון ואפליה

ל-24.4% מהנפשות בישראל (1,630,100 נפשות) ול-20.2% מהמשפחות (404,500 משפחות).⁶³ בקרב האזרחים הלא יהודים 51.2% מן המשפחות ב-2006 היו עניות, לעומת 15.4% מן המשפחות היהודיות. נוסף על הפערים בין היהודים לערבים ניכרת בישראל אפליה גלויה: בראש ובראשונה חוק השבות המעודד עלייה יהודית, ואחריו חוקים אחרים המעניקים ליהודים (או לקרוביהם) זכות לא מוגבלת להגר לישראל ולקבל מיד עם בואם אזרחות וסל קליטה. בשנים האחרונות גבר המתח בסוגיית איחוד המשפחות בין ערבים ישראלים לבין בני זוגם הפלסטינים. ב-2003 חוקקה הכנסת את חוק האזרחות והכניסה לישראל, ובו הסעיף 'איחוד משפחות'. סעיף זה מונע איחוד משפחות בין אזרחים ישראלים לפלסטינים. ב-2006 האריכה הממשלה את הוראת השעה בעניין זה, וב-2007 דחה בג"ץ עתירה נגד החוק.

בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית בישראל ניכרים פערים בהיבטים החברתיים והכלכליים: בהשכלה, בתעסוקה וברמת החיים. גם אם מצב הערבים נובע ממדיניות אפליה מכוונת וגם אם לא, הנתונים מלמדים על פערים גדולים.⁶⁰ על פי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים תשס"ה עמד שיעור הזכאים לתעודות בגרות בקרב הערבים על 40.2%, לעומת 62.3% בקרב היהודים. בעשרות השנים האחרונות יש אמנם מגמה של עלייה בשיעור הערבים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה,⁶¹ אך שיעורם נמוך בהשוואה ליהודים.⁶² נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים כי 91.6% מקרב מסיימי לימודים לתואר ראשון הם יהודים, לעומת 9.4% שאינם יהודים. שיעור הממשיכים ללימודי תואר שני שאינם יהודים קטן ב-50%. ממדי העוני בישראל, לאחר תשלומי ההעברה והמסים הישירים, הגיעו ב-2006

60 גבזון ואברירא (לעיל הערה 39).
 61 מ' אלחאג', **חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי**, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 1996.
 62 ראוי לציין כי ההבחנה בין היהודים לערבים נותנת תמונה חלקית בלבד. בקרב הערבים עצמם ניכרים פערים גדולים בין ההישגים של המוסלמים לאלה של הנוצרים בתחומי החינוך למיניהם. להרחבה בנושא ראו אלחאג', **שם**.
 63 **ממדי העוני והפערים בהכנסות, 2006-2005**, ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, ינואר 2007. ראו www.btl.gov.il

מן הנשאלים תמיכה או תמיכה רבה בשוויון זכויות מלא בין שתי קבוצות האוכלוסייה. לפנינו עלייה מתונה ביחס לסקר הדמוקרטיה 2003, אז תמכו 47% מקרב היהודים בשוויון זכויות מלא בין הערבים ליהודים. עם זאת בהשוואה לנתוני 1999 ו-2000 (73% ו-65% בהתאמה), שיעור התומכים ב-2007 נמוך מזה שנרשם לפני שבע ושמונה שנים. יתרה מזו, 50% מהיהודים בקירוב רואים בצביונה היהודי והציוני של המדינה את ההצדקה להגבלת זכויותיהם של ערביי ישראל.

סטראוטיפים

היהודים והערבים בישראל מחזיקים בסטראוטיפים ובעדות שליליות אלה כלפי אלה. ב-2007 הסכימו או הסכימו בהחלט 51% מקרב הנשאלים הערבים עם האמירה 'היהודים הם גזענים' (31% הסכימו בהחלט, ו-20% הסכימו). 49% הנתרים לא הסכימו או לא הסכימו כלל עם אמירה זו. גם עם האמירה 'היהודים

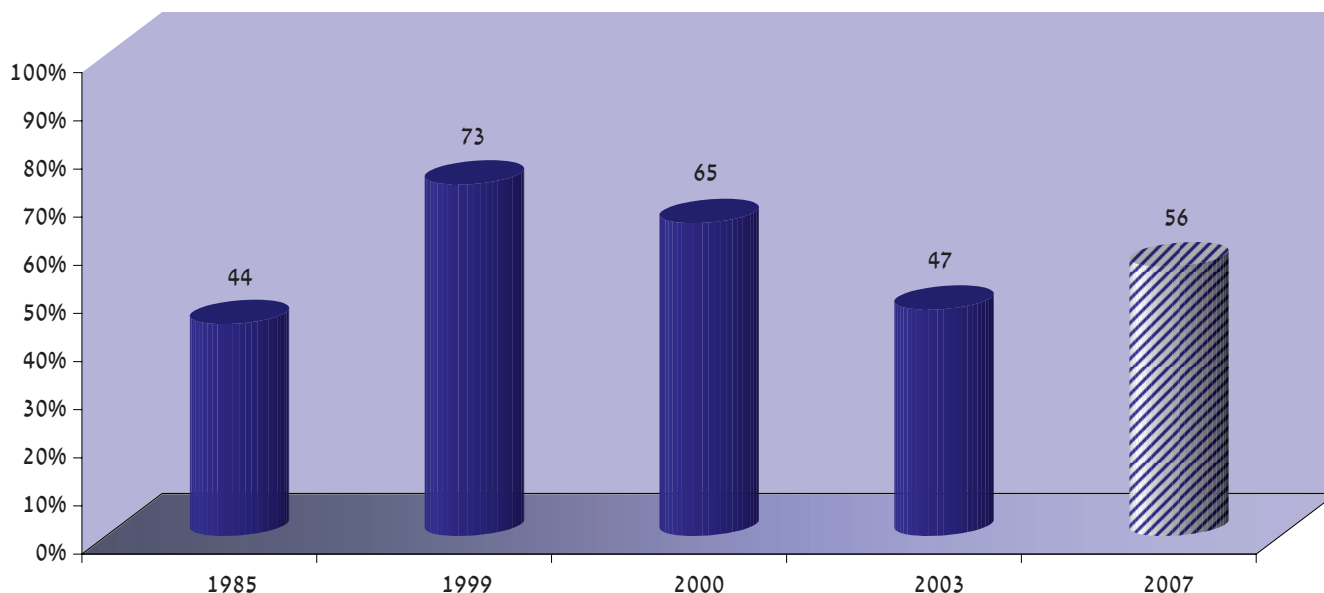
הדעות בקרב הציבור היהודי על האישוויון ועל אפליית האוכלוסייה הערבית בישראל לובשות צורות רבות. על הקביעה כי 'ערביי ישראל מקופחים לעומת האזרחים היהודים' הגיבו 55% שהם מסכימים או מסכימים עמה בהחלט. במילים אחרות, ב-2007 טוענים 45% מהנשאלים היהודים שאין קיפוח שכזה, בהשוואה לשנת 2003, שבה קיבלו 51% מהמשיבים את הטענה שערביי ישראל מקופחים לעומת האזרחים היהודים.⁶⁴ בקרב הנשאלים הערבים 80% מסכימים או מסכימים בהחלט עם הטענה שערביי ישראל מקופחים בהשוואה ליהודים. 20% מן הנשאלים הערביים לא הסכימו או לא הסכימו כלל עם הטענה הזאת.

סקר הדמוקרטיה ב-2007 מציג גם מגמת התמתנות ביחסם של היהודים לערביי ישראל. בחינת השוויון בין ערביי ישראל ליהודים נוגעת לתמיכה בשאלת 'קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה' או להתנגדות לה (תרשים 34 להלן). ב-2007 הביעו 56%

תרשים 34

תמיכה בשוויון למיעוט הערבי, 1985-2007

'קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה'
תומכים ותומכים מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



שיעור המתנגדים לעידוד הגירתם של ערבים מהארץ. 45% מהנשאלים ב־2007 לא הסכימו או לא הסכימו כלל להצעה זו. ב־2006 נרשם שיעור מתנגדים נמוך יותר להצעה – 38% מהנשאלים היהודים. עם זאת ראוי להדגיש כי רוב הציבור תמך, ומוסיף לתמוך, ברעיון שעל הממשלה לעודד הגירת ערבים מישראל. ב־2007 הסכימו או הסכימו בהחלט לרעיון זה 55% מקרב הנשאלים היהודים.

2. השסע החברתי-כלכלי

אחד השסעים העמוקים בחברה הישראלית בעשור הנוכחי הוא השסע הכלכלי. עומקו קשור, בין השאר, למדיניות הכלכלית והחברתית של ממשלות ישראל ולצמיחה הכלכלית.

שינויים חיוביים נרשמו במשק ובכלכלה הישראלית בשנים האחרונות בכלל וב־2006 בפרט. השלכותיה של מלחמת לבנון השנייה בחודשים יולי ואוגוסט 2006 על הכלכלה הישראלית היו מתונות וזמניות. מאז תחילת

נוטים להתנהגות אלימה' הסכימו או הסכימו בהחלט 54% מן הנשאלים הערבים ב־2007 (23% מסכימים; 31% מסכימים בהחלט), ואילו 46% לא הסכימו (30% אינם מסכימים כלל; 16% אינם מסכימים).

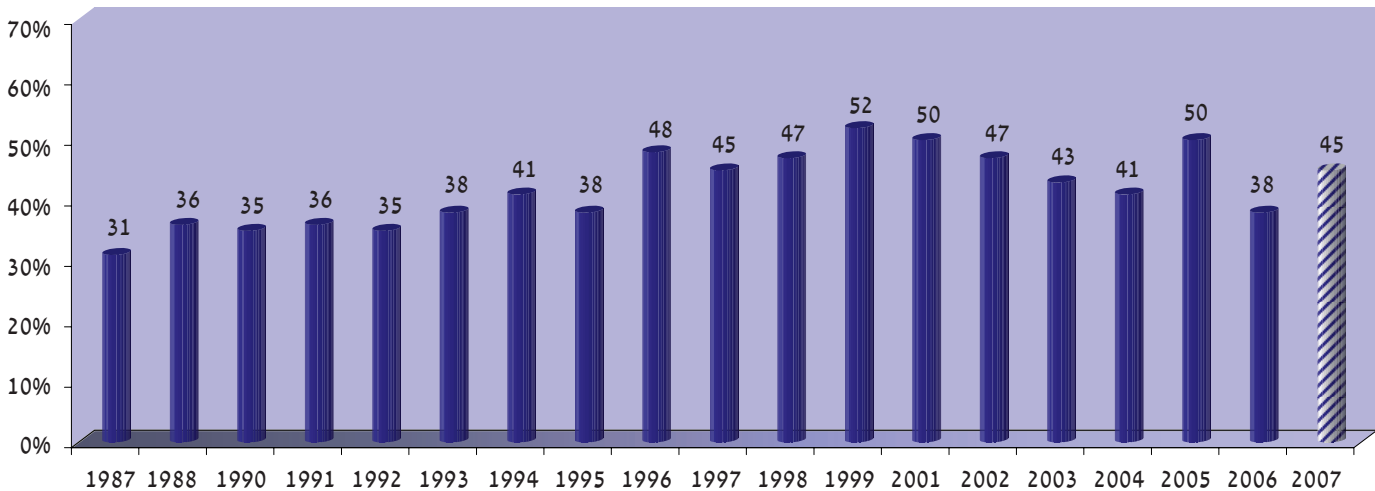
שאלות דומות מעידות על עמדות הציבור היהודי כלפי המיעוט הערבי. בסקר הדמוקרטיה 2007 נשאלו המרואיינים היהודים על מידת הסכמתם עם האמירה ש'הערבים נוטים להתנהגות אלימה'. 75% מהיהודים הסכימו או הסכימו מאוד, ואילו 25% התנגדו. 55% מהנשאלים היהודים הסכימו או הסכימו בהחלט ש'לערבים אין יכולת להגיע לרמת ההתפתחות התרבותית של היהודים', לעומת 45% שלא הסכימו או לא הסכימו כלל. דפוס נמוך יותר נרשם בשאלה הנוגעת לטענה ש'הערבים לא אינטליגנטיים'. 43% ציינו כי הם מסכימים עם אמירה זו ר־57% התנגדו.⁶⁵

אחת השאלות החוזרות בסקרי הדמוקרטיה ובסקרים אחרים נוגעת לאמירה 'על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ'. תרשים 35 שלהלן מציג את

תרשים 35

התנגדות לעידוד הגירת ערבים מהארץ לאורך זמן, 1987–2007

'על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ'
לא מסכימים ולא מסכימים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



הרווחה בדמות פערים הולכים וגדלים בין המעמדות בחברה. אמות המידה ההשוואתיות מראות חוסר שוויון ועוני בישראל שיש להם מגוון סיבות: החסמים הנובעים מהמבנה החברתי (כגון משפחות חד-הוריות או משפחות מרובות ילדים); המבנה הכלכלי (כגון שכר בסיסי נמוך); שיעורי האבטלה (והתלות בהבטחת הכנסה); התלות בקצבאות המדינה; הפערים בהשכלה; המגדר; ועוד.⁷⁰ אנו נדון בהיקף התופעה בישראל על פי ההשוואה הבינלאומית ועל פי הלך הרוחות בציבור.

אחד המדדים המקובלים במחקר להערכת האי שוויון בחברה הוא מדד ג'יני. מדד זה בוחן את ההבדל בין התפלגות ההכנסות הממשית לבין מצב תאורטי שבו יש הכנסה שווה לכל אזרחי המדינה. ערכי המדד מאפשרים לעמוד על מגמות השינוי בישראל – שיפור או הרעה – על פני זמן ובהשוואה למדינות אחרות. במדד שתי בחינות: התפלגות ההכנסות הכלכליות (מעבודה ומהון), ולחלופין – התפלגות ההכנסות הפנויות (הכנסה לאחר ניכוי מסים ותשלומי העברה). ערכי המדד נעים בין 0 ל-1: הערך 0 מלמד על שוויון מרבי בהתפלגות ההכנסות, והערך 1 מלמד על אי שוויון מוחלט.⁷¹

תרשים 36 להלן מציג את ממדי האי שוויון ב-36 הדמוקרטיות הכלולות במבחן, לפי נתוני דוח ההתפתחות העולמי (HDI) של 2006.⁷² המדינה המתאפיינת ברמת השוויון הגבוהה ביותר היא דנמרק, שבה מדד ג'יני להכנסות פנויות הוא 0.247. דרום אפריקה היא המדינה שהאי שוויון בה הוא הגבוה ביותר, עם מדד ג'יני להכנסות פנויות בגובה 0.578. על פי מדד

האלף החדש זינקה רמת החיים בשיעורם ניכרים: התוצר המקומי הגולמי גדל משנת 2004 בשיעור שנתי ממוצע של 5%⁶⁶ ובכ-15% בסך הכול בשלוש השנים האחרונות. התוצר המקומי הגולמי לנפש גדל באותה תקופה בממוצע של כ-3.2% בכל שנה ובכ-10% במצטבר. האבטלה ירדה ל-7.7%, הרמה הנמוכה ביותר זה עשר שנים.⁶⁷ בהשוואה למדינות OECD (הארגון לשיתוף פעולה כלכלי ולפיתוח), קצב הצמיחה הכלכלית בישראל ב-2006 היה גבוה ב-0.7% מממוצע הגידול בשלושים החברות בארגון.⁶⁸

בצד המגמה החיובית בכלכלה ובמשק הישראלי נרשמה בשנים האחרונות החמרה של ממש בשיעורי העוני. בשנים 1995-2006 גדל שיעור המשפחות בישראל שהכנסתן מתחת לקו העוני משיעור של 16.8% בשנת 1995 לשיעור של 20.2% בשנת 2006.⁶⁹ אמנם בשנים 2005-2006 נבלם הגידול בשיעור העוני, בעיקר בקרב ילדים וקשישים (לראשונה מאז 1998), ובעדכון האחרון של המוסד לביטוח לאומי נרשמה ירידה משיעור של 20.6% בשנת 2005 לשיעור של 20.2% בשנת 2006; אולם ממדי העוני עדיין גדולים גם בהשוואה בין לאומית.

שנים רבות ראתה מדינת ישראל את עצמה כמדינת רווחה שאחד מתפקידיה החשובים הוא לצמצם את האי שוויון החברתי באמצעים כגון מיסוי, סובסידיות, תקציבי רווחה, חקיקה ומדיניות כלכלית מתאימה. הצמיחה הכלכלית המאפיינת את ישראל משלהי שנות השמונים, יחד עם הכלכלה הגלובלית המבוססת על העקרונות הקפיטליסטיים, הביאו עמן פגיעה במדיניות

66 תוצר לאומי גולמי שווה לערך נטו של כל הסחורות והשירותים שיוצרו בישראל. להרחבה ראו הודעה לעיתונות: החשבונות הלאומיים לישראל לשנת 2006, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 14 במרס 2007; ממדי העוני והפערים בהכנסות, 2006-2005 (לעיל הערה 63).

67 הודעה לעיתונות: נתונים מסקר כוח אדם לרבע הרביעי ולשנת 2006, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 28 בפברואר 2007.

68 הודעה לעיתונות: החשבונות הלאומיים לישראל לשנת 2006 (לעיל הערה 66).

69 ממדי העוני והפערים בהכנסות, 2006-2005 (לעיל הערה 63). בנק ישראל פרסם נתונים דומים באפריל 2007. לפי נתוני בנק ישראל, ב-2006 עמד שיעור העניים בישראל על 24.4%, והוא מראה שבשנה זו חלה ירידה קלה בהשוואה לשנת 2005, אז היה שיעור העניים 24.7%. אולם עדיין מדובר בשיעור גבוה ביחס לשנים קודמות ובהשוואה לעולם. להרחבה ראו דוח בנק ישראל לשנת 2006 (לעיל הערה 57).

70 דיוני פורום קיסריה ה-14 (לעיל הערה 56).

71 אי שוויון מוחלט הוא מצב היפותטי שבו כל האוכלוסייה חסרת הכנסה, ואדם אחד מקבל את ההכנסה כולה. להרחבה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

72 במדד הדמוקרטיה 2003 הוצגו נתונים ממכון Luxembourg Income Study, אך הנתונים לא עודכנו מאז יולי 2001. לפיכך הצגנו את נתוני דוח ההתפתחות העולמי שפורסם בספטמבר 2006. ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

תרשים 36

**אי־שוויון בהשוואה בין־לאומית:
מדד ג'יני להכנסות פנויות (באחוזים)***



* לצורכי המחשה הוכפלו ערכי המדד ב־100.

החמישים ועד היום מדד האי־שוויון בישראל הוכפל.⁷⁴ בעשור האחרון חלה הרעה בשני המדדים, למרות שיפור מסוים שנרשם בין 2005 ל־2006: מדד ג'יני להכנסות פנויות בישראל עמד ב־2006 על 0.3874, ואילו מדד ג'יני לחלוקת ההכנסות הכלכליות עמד באותה שנה על 0.5224 – עלייה מסוימת לעומת השנה הקודמת.⁷⁵ מנתונים אלה ומן ההשוואה הבינ־לאומית עולה שהפערים בהכנסות בישראל גבוהים בהרבה מהפערים במדינות אחרות, והם אף הולכים וגדלים.

ביקשנו לבדוק בעזרת סקר דעת הקהל כיצד הישראלים מעריכים את הפערים החברתיים והכלכליים. מתברר שהנשאלים חצויים בשאלה איזו מדינות חברתית־כלכלית רצויה לישראל. בניסיון לברר את העמדה העקרונית של הציבור בסוגיה זו שאלנו על מידת ההסכמה, או האיהסכמה, לטענה שאין מספיק שוויון חברתי וכלכלי בארץ. ב־2007 השיב רוב בולט (72%) שאין שוויון חברתי וכלכלי בארץ במידה

גיני להכנסות פנויות בדוח ההתפתחות העולמי ניצבת ישראל במקום נמוך מאוד ברמת השוויון: השמינית באי־שוויון מתוך 36 המדינות שבמדגם, עם ציון 0.392. עוד מדד נפוץ לבחינת הפערים בהכנסות בחברה משווה את הכנסותיו של העשירון העליון לאלו של העשירון התחתון. ערכי המדד נעים בין 0 (המלמד על פערים קטנים בין העשירונים) ל־100 (המלמד על פער מרבי ביניהם). כמו בהשוואה הבינ־לאומית במדד ג'יני גם דוח ההתפתחות העולמי 2006 מציב את ישראל במקום השמיני בפער, מתוך 36 הדמוקרטיות שבמבחן, עם ציון 13.4, פי שניים ממדינות סקנדינוויה, למשל (תרשים 37 להלן).

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמוסד לביטוח לאומי הם המופקדים על מדידת האי־שוויון בחלוקת ההכנסות בישראל, והם המפרסמים את נתוני מדד ג'יני.⁷³ במשך השנים נתונים מראים עלייה מתמדת ברמת האי־שוויון בישראל, ומתברר כי למן שנות

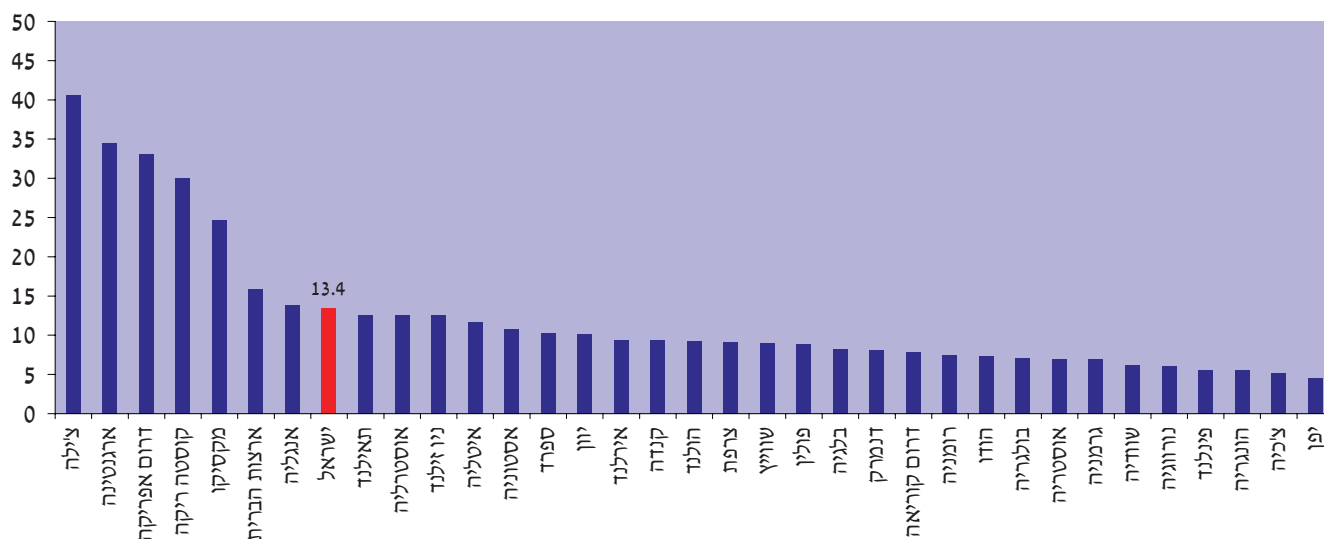
73 **סקר ההכנסות 2005**, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 24 ביולי 2006. ראו www1.cbs.gov.il; **ממדי העוני והפערים בהכנסות, 2006-2005** (לעיל הערה 63).

74 מדד ג'יני (לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) היה כדלהלן: 0.182 ב־1950; 0.306 ב־1970; 0.380 ב־2000; 0.386 ב־2005. להרחבה ראו א' גרבי וג' לוי, **השע העברתי כלכלי בישראל**, נייר עמדה 21, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2000.

75 **ממדי העוני והפערים בהכנסות, 2006-2005** (לעיל הערה 63).

תרשים 37

**אי־שוויון בהשוואה בין־לאומית:
יחס בין הכנסות העשירון העליון להכנסות העשירון התחתון**



תומך/ת בגישה סוציאליסטית או בגישה קפיטליסטית? מתרשים 39 שלהלן אפשר ללמוד כי מאז שנות השישים חצויים אזרחי ישראל בשאלה זו. עד 1984 תמכו רוב הישראלים במדיניות סוציאליסטית, ואילו בשנים 1988-1996 נרשמה נטייה למדיניות קפיטליסטית על רקע הצמיחה הכלכלית של שלהי שנות השמונים ותחילת שנות התשעים. נפילת הגוש הקומוניסטי בשלהי שנות השמונים ומה שהתפרש כניצחון הקפיטליזם תרמו גם הם לנטיית הישראלים להעדיף את ערכי הקפיטליזם. ב־2000 נרשמה ירידה בנטייה לקפיטליזם לעומת העדפה למדיניות כלכלית סוציאליסטית, וגם ב־2007 חלה עלייה בשיעור התומכים במדיניות סוציאליסטית: 58%, לעומת 42% התומכים במדיניות קפיטליסטית. זו ההעדפה הגבוהה ביותר לכלכלה הסוציאליסטית זה יותר מעשרים שנה. העדפה זו בלטה במערכת הבחירות של 2006, בעיקר במצעה של מפלגת העבודה.⁷⁸

הראויה, לעומת 15% שהתנגדו לטענה זו. השאר (13%) השיבו שאינם בטוחים בעניינה. נתון זה נמוך ביחס לסקר הדמוקרטיה 2003 (80%), אך הוא עדיין גבוה בהשוואה לתוצאות סקרי דעת הקהל שנערכו בישראל מאז תחילת שנות השבעים.⁷⁶ שאלה אחרת החוזרת בשנים האחרונות היא האם לדעתך היחסים בין עשירים לעניים טובים או לא טובים? מהתפלגות התשובות בסקר הדמוקרטיה 2007 עולה כי לדעת 79% מהנשאלים היחסים בין עשירים לעניים אינם טובים או אינם טובים כלל. נתון זה גבוה, והוא יציב בחמש השנים האחרונות, עם הטיות שוליות (תרשים 38 להלן).⁷⁷ משק תחרותי, כלכלת צריכה (חברת שפע) והיחלשותה של מדינת הרווחה מאפיינים את כלכלת ישראל ואת מדיניות ממשלתיה בשנים האחרונות. אחת השאלות המתעוררת בבחינת המדיניות החברתית-כלכלית של הממשלה היא האם את/ה

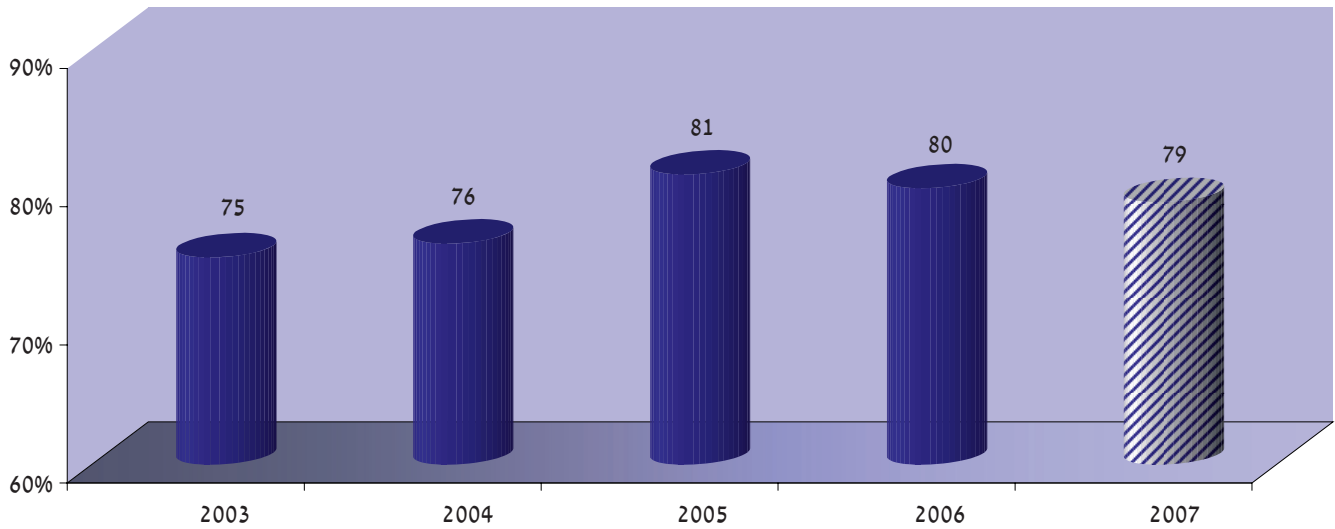
76 אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

77 שם.

78 א' אריאן ומ' שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל – 2006**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה [בהכנה].

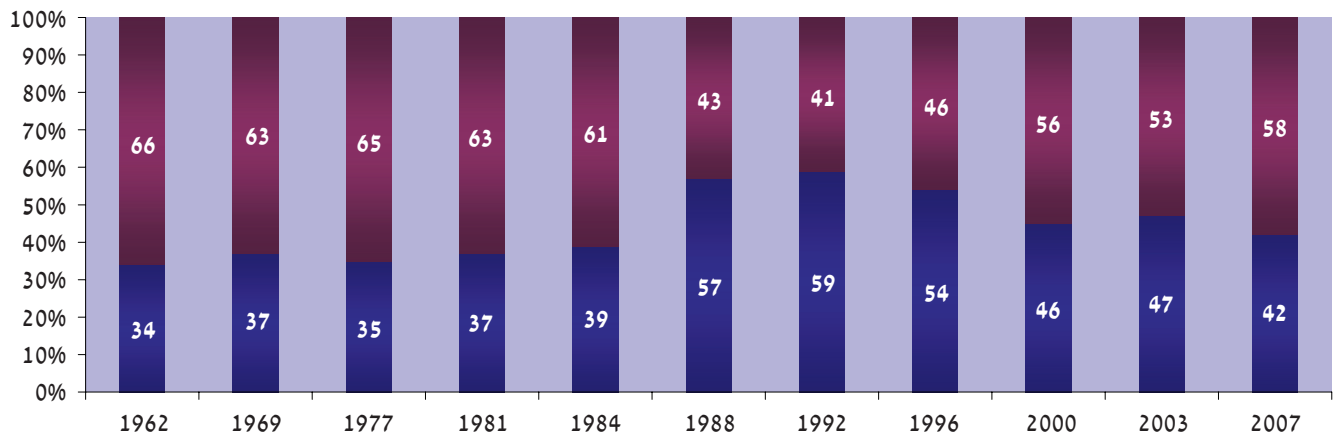
תרשים 38

יחסים בין עשירים לעניים, 2007-2003
לא טובים ולא טובים כלל (באחוזים)



תרשים 39

כלכלה קפיטליסטית לעומת כלכלה סוציאליסטית, 2007-1962
'האם את/ת תומך/ת יותר בגישה קפיטליסטית או בגישה סוציאליסטית?'
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



■ קפיטליסטי יותר ■ סוציאליסטי יותר

3. השסע הדתי-חילוני

שאלת התאמתם של ההסדרים וההסכמים הקיימים למציאות.

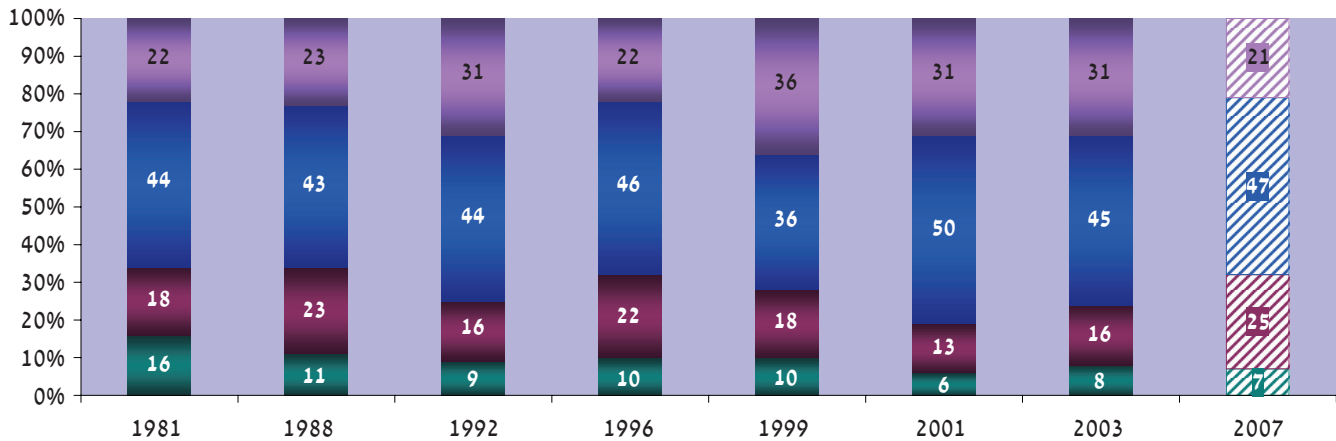
אחת הטענות היא שמדינת ישראל הפכה מדמוקרטיה הסדרית, שבה אפשר להגיע לפשרות ולהתנהל בשיתוף, לדמוקרטיה משברית שאין להגיע בה לפשרות בין האוכלוסייה הדתית לאוכלוסייה שאינה דתית. טענה זו מדגימה את חומרת השסע הדתי-חילוני בישראל.⁸⁰ טענה אחרת היא שהשסעים מצטברים, ושנוסף על המחלוקות בענייני דת ומדינה רוב החילונים הם שמאלנים, ואילו הדתיים ברובם ימניים. יש ממצאים המצביעים על הידרדרות ביחסים בין הקבוצות הללו במדינת ישראל במרוצת השנים. בשנת 2000 העריך רוב הציבור (80%) שהיחסים בין הדתיים ללא דתיים אינם טובים. ברצוננו לבחון את עומק השסע בעיני הציבור בסקר הדמוקרטיה 2007 בהשוואה לסקרי דעת קהל קודמים ולבדוק כיצד מתייחסים אזרחים בעלי אוריינטציה דתית שונה למוסדות השלטון.

המתחים בענייני דת ומדינה והמתחות בין דתיים לחילונים החלו עוד לפני קום המדינה. השסע הדתי-חילוני מקורו בשינויים בהסכמה הפוליטית והחברתית שהושגה בעבר, הידועה כסטטוס קוו בעניינים פוליטיים וחברתיים בין דתיים לחילונים. הסכמה זו התבססה על ההנחה המוטעית, כל אחד מטעמו, שהמחנה היריב מייצג תופעה היסטורית חולפת.⁷⁹ מעל לפני השטח נשמר הקיים בענייני הדת והמדינה, אך החזות הזאת הסתירה מתח וחתירה בלתי פוסקת של כל צד למונופול על דיני האישות, הקבורה, הגיוס לצה"ל והגדרת 'מיהו יהודי?'. אחת הדוגמאות הבולטות בשנים האחרונות למתח זה היא נישואי התערובת. זוגות רבים אינם יכולים להינשא בטקס דתי, משום שהחוק הישראלי אינו מתיר נישואים אזרחיים או בין בני דתות נבדלות. מכל מקום, אף שקיטוב זה אינו חדש, הוא עולה על סדר היום הציבורי, התרבותי והפוליטי, והוא שב ומעלה את

תרשים 40

שמירה על המסורת היהודית, 1981-2007

'באיזו מידה אתה שומר על המסורת?' (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



■ אינני שומר כלל ■ אני שומר במקצת ■ אני שומר במידה רבה ■ אני שומר על כל דקדוקיה

79 א' רביצקי, **דתיים וחילונים בישראל: מלחמת תרבות**, נייר עמדה 4, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1997.
 80 להרחבה ראו ב' זיסר וא' כהן, 'מדמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית: המאבק על הזהות הקולקטיבית בישראל, פוליטיקה 3 (1999), עמ' 9-30.

הגדרה עצמית

מעמדה של המסורת בציבור היהודי בישראל נשמר בקביעות. עובדה זו מעניינת לנוכח גל העלייה הגדול מחבר העמים שהגיע לישראל בשנות התשעים. 7% מהמשיבים בשנת 2007 מדווחים שהם שומרים על כל דקדוקיה של המסורת, 25% שומרים עליה במידה רבה, 47% שומרים מסורת במקצת, ו-21% אינם שומרים מסורת כלל (תרשים 40 לעיל).⁸¹

ניהול החיים במדינה על פי המסורת הדתית

בסקר הדמוקרטיה הוצגה השאלה 'האם לדעתך ממשלת ישראל צריכה לדאוג שהחיים יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?'. מאז 1981 לא פחות מ-30% רצו שכך יהיה. ב-2007 סבורים 59% שיש לדאוג לכך, ואילו 41% סבורים שלא צריך לדאוג לחיים במדינה על פי המסורת. מכאן שלאחרונה מסתמן שינוי: יהודים רבים מעוניינים בקרבה לדת ולמסורת ומצפים שמדיניות הממשלה תערוב לכך. תרשים 41 שלהלן מציג את יחסם של הנשאלים, במרוצת השנים, לחיים על פי המסורת הדתית. הסבר אפשרי לנתונים אלה אפשר למצוא בעובדה שבעשור הראשון של שנות האלפיים

המפלגות החרדיות והדתיות אינן תופסות מקום מרכזי בפוליטיקה כבעבר, והציבור חושש פחות מכפייה דתית. הואיל והמפלגות האלו רחוקות מן השלטון, הציבור אינו חש מאוים ולכן אינו מביע התנגדות נחרצת לכך שהחיים יתנהלו על פי המסורת הדתית.

הנשאלים התבקשו גם להביע את דעתם על ההיגד יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר. בין 2003 ל-2005 עמדה מידת ההסכמה להיגד זה על כ-60%. בסקר הדמוקרטיה 2007 תמכו בכך 54% מהנשאלים, 36% סבורים שאין לאפשר זאת, ול-10% אין דעה מוצקה בעניין זה.

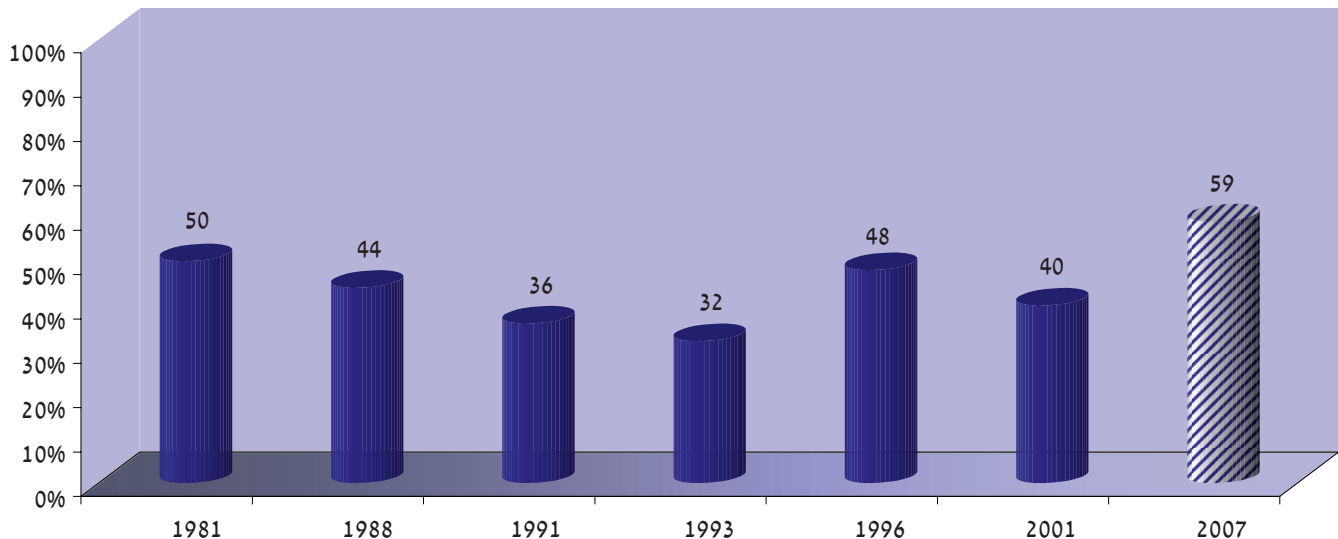
יחסים בין דתיים ללא דתיים

בתרשים 42 שלהלן מוצגים נתונים על הגדרת הציבור היהודי את היחסים בין הדתיים ללא דתיים יחסים 'לא טובים' או 'לא טובים כלל'. זו הייתה דעתו של רוב הציבור היהודי במרוצת השנים. בשנת 2007 ניכר שיפור: שיעור המשיבים שהיחסים בין שתי הקבוצות הללו אינם טובים עומד על 66% – ירידה ניכרת לעומת 2003 (76%), אך עדיין מדובר ברוב.

תרשים 41

חיים במדינה על פי המסורת הדתית היהודית, 1981-2007

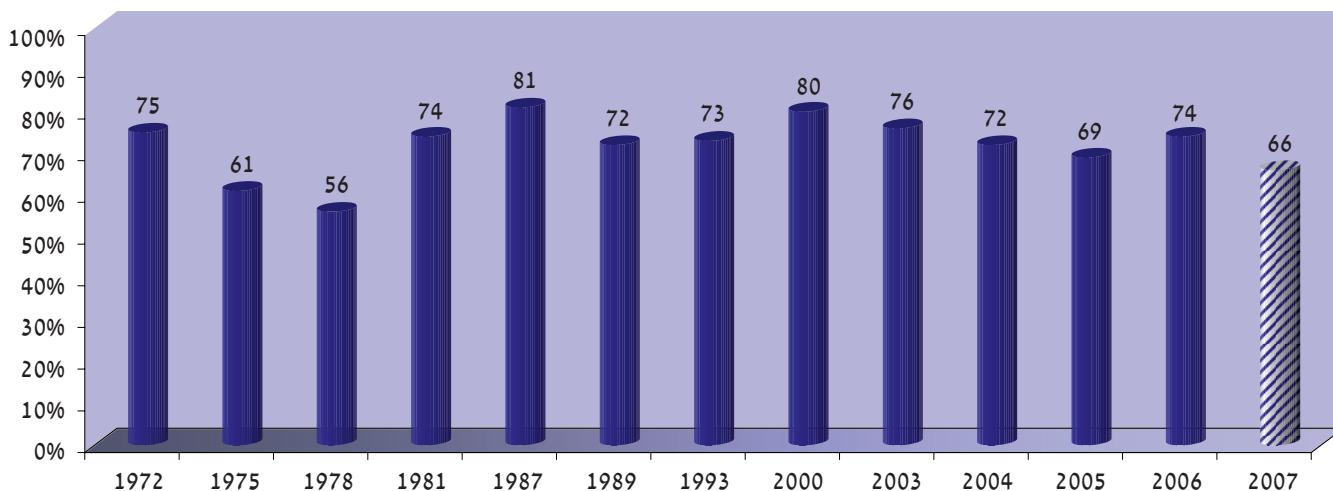
'האם לדעתך ממשלת ישראל צריכה לדאוג לכך שהחיים במדינה יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?'
בהחלט ואולי כן (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



81 ש' לוי, ח' לוינסון וא' כ"ץ, אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל 2000, ירושלים: מרכז גוטמן, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2002.

תרשים 42

יחסים בין דתיים ללא דתיים, 2007-1972
 לא טובים או לא טובים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



4. השטע בין עולים לבין ותיקים

האידיאולוגיה הציונית החזיקה מראשיתה בתפיסה שארץ ישראל תיבנה מגלי מהגרים יהודים שיבואו אליה. עיקרון זה יושם בנאמנות רבה, אולם בד בבד התגלו מתחים וסתירות בהגשמתו. באתוס של קיבוץ הגלויות ובמדיניות כור ההיתוך, אשר שאפו לאינטגרציה ולהטמעת העולים במבנה חברתי והתרבותי, התגלו תופעות לא מעטות של ניכור הדדי, למשל רגשות קיפוח מצד העולים או תחושת אישייכות מצד הוותיקים. הפערים בין הרצוי לבין המציאות היום יומית הקשו על קליטת העולים החדשים והבליטו את הפיצול והפילוג בין הקבוצות. העלייה הגדולה, מעשרות ארצות וממאות קהילות, הביאה עמה גם תמורות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, ואלה השפיעו על מערכת היחסים בין העולים לבין הוותיקים והגיעו לא אחת לידי מתחים ומאבקים.

עוד בדקנו אם יש מתאם בין מידת הדתיות של אדם (על פי הגדרתו העצמית), לבין הערכתו את היחסים בין דתיים לחילונים. כאן ניכרת מגמה ברורה: ככל שהאדם דתי יותר, כך הוא מעריך את היחסים עם החילונים כטובים יותר. 70% מהחילונים מעריכים שהיחסים בין הקבוצות אינם טובים, לעומת 30% המעריכים אותם כטובים; 66% מהמסורתיים מעריכים את היחסים בין הקבוצות כיחסים שאינם טובים; מקרב הדתיים 56% סוברים כי היחסים אינם טובים, ואילו 47% מהחרדים מגדירים את היחסים בין דתיים ללא דתיים כיחסים לא טובים. נתונים אלה מצביעים על המגמה המוכרת שקבוצת המיעוט תופסת את המצב כטוב יותר ומאיים פחות מקבוצת הרוב.⁸²

לסיכום, אף על פי שלדעת רוב הציבור היחסים בין שתי הקבוצות אינם טובים, ניכר בהם שיפור. נוסף על כך רוב הציבור מעוניין שהמדינה תבטיח שהחיים יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית.

C. Gordon, 'Mutual Perception of Religious and Secular Jews in Israel', *Journal of Conflict Resolution* 33 (1989), 82 pp. 632-651

כ־860,000 עולים ממדינות חבר העמים.⁸⁴ עולים אלה הגדילו את אוכלוסיית המדינה ב־35.35%.⁸⁵ שלא כבעליות הקודמות, לאוכלוסיית העולים הנדונה יש כמה מאפיינים ייחודיים: המניעים לעלייתם טמונים בחשש מאנטישמיות ובמשברים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים במדינות חבר העמים שלאחר הקומוניזם.⁸⁶ שיעורם של בעלי המקצועות המדעיים והאקדמיים גבוה, אך במקרים רבים העולים החדשים שייכים למעמד החברתי-כלכלי הנמוך בחברה הישראלית, הגדרה החופפת במידת מה את השסע המעמדי. רבים מקרב העולים החדשים חילונים בהשקפת עולמם, ויש בהם לא מעטים שאינם יהודים על פי ההגדרות ההלכתיות. העלייה של שנות התשעים בולטת גם בשיעור גבוה של בני זוג לא יהודים ושל משפחות חד-הוריות. לפיכך בצד הבעיות הכלכליות והדתיות הניצבות לפני העולים, מתעוררות בקרבם תחושות קיפוח חברתי וכלכלי לא מעטות.

גם את הקשיים בקליטת יהודי אתיופיה בשנות השמונים ובראשית שנות התשעים של המאה שחלפה ואת יחסה האמביוולנטי של מדינת ישראל לעולים מאתיופיה יש לבחון על רקע כל האמור לעיל. ספקות באשר ליהדותם הביאו לכך שהחלת חוק השבות התאפשרה רק אחרי פסיקתו של הרב עובדיה יוסף ב־1973 (אז הרב הראשי הספרדי) שיהודי אתיופיה הם יהודים לכל דבר ויש לפעול להעלאתם ארצה.⁸⁷ ב־1975 הוחלט להחיל עליהם את חוק השבות, ומ־1981 ואילך החלו להגיע לארץ עולים מאתיופיה. בשנות השמונים עלו לישראל כ־17,000 יהודים,⁸⁸ כ־6,700 מהם במבצע משה (נובמבר 1984-ינואר 1985). בשנות התשעים באו ארצה עוד כ־45,000 עולים מאתיופיה, כ־14,000 מהם במבצע שלמה (מאי 1991).

גלי העלייה הגדולים בעשור הראשון למדינה יצרו מפנה דמוגרפי באוכלוסייה היהודית. כמיליון עולים הגיעו ארצה עד שנת 1960 – מחציתם מארצות האסלאם ומחציתם מאירופה.⁸³ אוכלוסיית העולים הייתה גדולה בהרבה מהאוכלוסייה הקולטת. מקורות המתח בין עולים לוותיקים נטועים אפוא, בין השאר, בתקופת 'היישוב', אז רווחה התפיסה של שלילת הגלות. המתח אף החריף עם גל העליות ממדינות האסלאם בראשית שנות החמישים. נוסף על בעיות ההסתגלות של העולים הרבים לא היה אפשר להתעלם מההבדלים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים ביניהם לבין האוכלוסייה הוותיקה. הרקע התרבותי של העולים, שהיה שונה מבחינות רבות מזה של תושבי הארץ, הביא להדבקת תווית שלילית לעולים, בעיקר מארצות האסלאם. הזהות הקולקטיבית הישראלית-ציונית ראתה בסמלים, בנורמות, בערכים ובדפוסי ההתנהגות השונים של העולים משום סתירה מהותית למימוש הזהות הלאומית ולכינונה של תרבות ישראלית. סתירה זו העלתה אל פני השטח גם פחדים מפני הסמלים שהעולים הביאו עמם מארצות מוצאם ונטייה לדחות את הסמלים הללו. תנועת העבודה, שייצגה את הזהות הקולקטיבית, אף ראתה במספרם הרב של העולים איום פוליטי. ואכן, ככל שהעולים השתלבו בחברה הישראלית הם הפכו לכוח פוליטי של ממש, הן במסגרת המפלגות הקיימות הן במסגרת גופים פוליטיים עצמאיים.

בחלוף השנים התפוגגו המתחים הללו. אך על רקע העלייה ממזרח אירופה בשלהי שנות השמונים וראשית שנות התשעים של המאה שחלפה עולה מחדש לדיון ציבורי שאלת היחסים בין העולים לבין הוותיקים. בשנים 1990-2005 עלו לישראל 1,100,000 עולים, מהם

83 שנתון סטטיסטי לישראל, 2006 (לעיל הערה 55), לוח 4.2, עמ' 238.

84 שם, לוח 4.4, עמ' 241.

85 ב־1990 מנתה האוכלוסייה היהודית בישראל כ־3,947,000 נפש, וב־2006 – כ־5,313,800. ראו שם, לוח 2.1, עמ' 86.

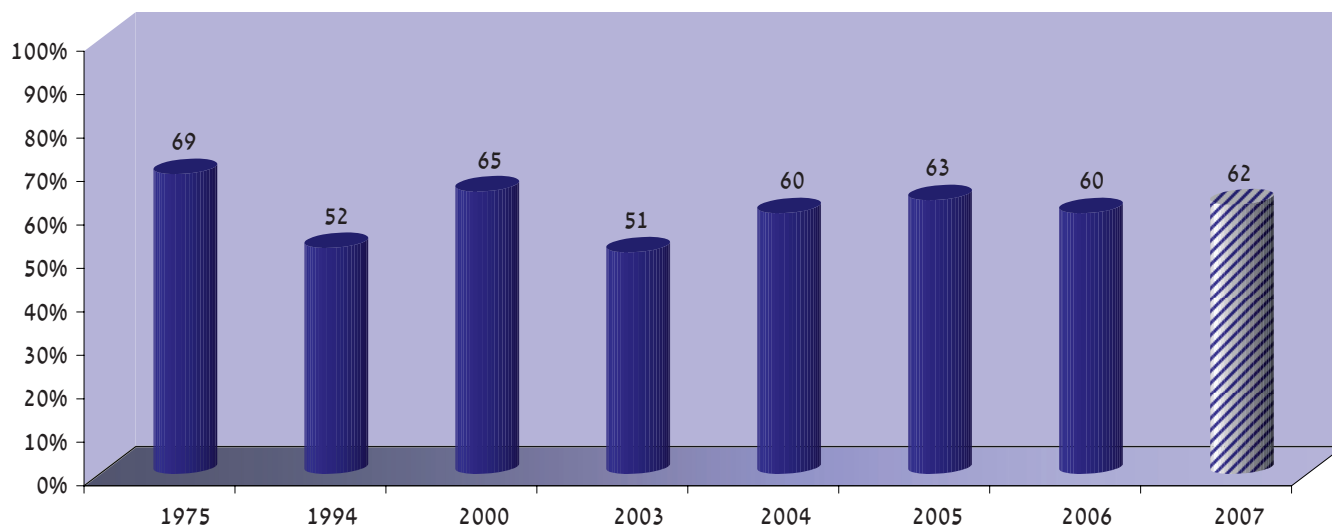
86 יש מקום להניח שמדובר במניעים פרמטטיים ולא אידאולוגיים. ראו ת' הורוביץ וא' לשם, 'יוצאי ברית המועצות במרחב התרבותי בישראל', בתוך: מ' סיקרון וא' לשם (עורכים), **דיוקנה של עלייה**, ירושלים: מאגנס, 1998, עמ' 299.

87 השאלות בדבר כשרות יהדותם של העולים מאתיופיה עודן מעיבות על העלאתם של בני שבט הפלשמורה לישראל.

88 שנתון סטטיסטי לישראל, 2006 (לעיל הערה 55), לוח 4.4, עמ' 241.

תרשים 43

יחסים בין עולים חדשים לבין ותיקים, 1975–2007
לא טובים ולא טובים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



בבחינת התשובות בסקר 2007 על היחסים בין עולים לבין ותיקים על פי ארץ מוצאם של הנשאלים עולה תמונה דומה: עיבוד הנתונים אינו מצביע על הבדלים ניכרים בין תשובותיהם של ילידי ישראל, ילידי אירופה ואמריקה ('אשכנזים'), ילידי אסיה-אפריקה ('מזרחים') או יוצאי חבר העמים ('רוסים'). 64% מהנשאלים בני עדות המזרח מדווחים על יחסים רעים בין העולים לבין הוותיקים, ו-60% מהעולים מחבר העמים מדברים על יחסים שאינם טובים. מדובר בפער קטן המלמד על תפיסה כללית הרווחת בציבור.

5. השע העדתי

הדיון בשאלת השע העדתי עולה בכל פעם מחדש על סדר היום הציבורי. שורשיו בעליות של סוף שנות הארבעים וראשית שנות החמישים, אז החלה להתפתח ההבחנה הדיכוטומית בין יוצאי מדינות אירופה ואמריקה ('מערבים' או 'אשכנזים'), לבין יוצאי מדינות אסיה ואפריקה ('מזרחים' או 'ספרדים'). הספרות המחקרית הרחיבה בנושא, ועל כן לא נרחיב את

בכמה מאפיינים דמו העולים מאתיופיה לרבים מהעולים מארצות האסלאם בשנות החמישים. רובם עסקו בארץ מוצאם בחקלאות, והם באו בלי הכשרה מקצועית וטכנולוגית מתאימה למציאות בישראל של שנות השמונים והתשעים. גם רמת השכלתם הייתה על פי רוב נמוכה. על אלה נוספה סוגיית שיכונם ביישובי קבע ופיזורם במגורים ארעיים (קרוונים) בערים ובשכונות נחשלות. שינויים במבנה המשפחה הפטריארכלי, ובעיקר ירידה בתפקידו של האב כמפרנס עיקרי במשפחה, הוסיפו על הקשיים החברתיים שהעולים ניצבו לפניהם. כל אלה יצרו בעיות השתלבות וגררו ביקורת רבה על מדיניות הקליטה.⁸⁹

המעקב האקדמי אחר השע בין עולים חדשים לבין ותיקים התחיל בשנים 1974-1975. בהתחשב במגבלות הנתונים העומדים לרשותנו, ההשוואה מלמדת שלא חל בו כמעט שום שינוי (תרשים 43 לעיל). על פי סקר הדמוקרטיה 2007, 62% מהיהודים מגדירים את היחסים לא טובים או לא טובים כלל. לשם השוואה: ב-2003 ציינו 51% מהנשאלים כי היחסים אינם טובים.

89 ד' הכהן (עורכת), **קיבוץ גלויות: עלייה לארץ ישראל – מיתוס ומציאות**, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 1998.

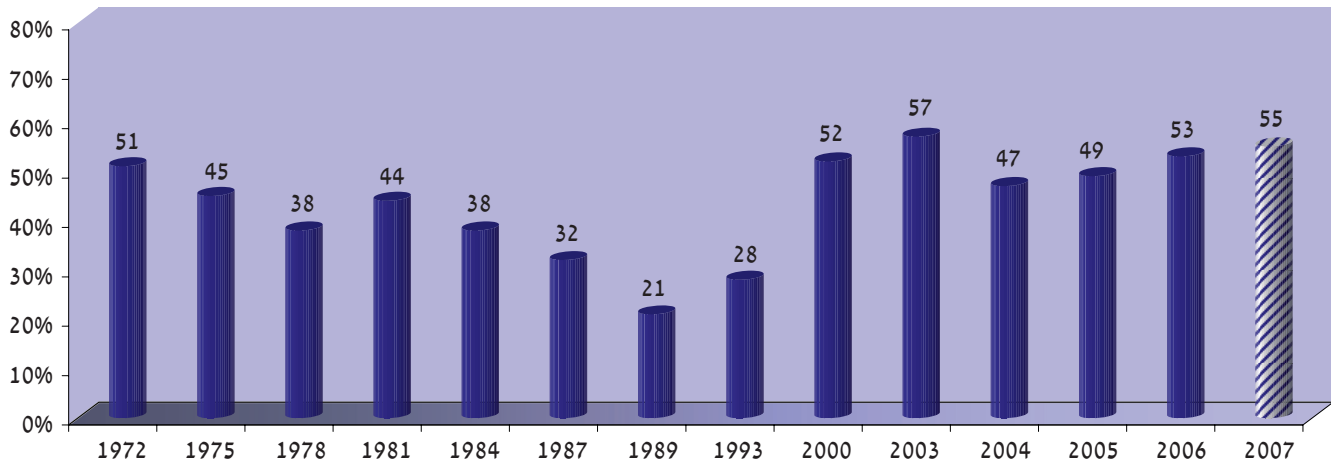
ומבליטה את הבדלי התרבות אשר שררו בין עולים לבין ותיקים באותה עת כשורשי הפערים והמתחים בין הצדדים.⁹¹ משותפת לשתי הגישות ההכרה שקליטת העלייה בשנות החמישים יצרה משקעים הניכרים עד ימינו – בחינוך, בתרבות ואף בהתנהגות הפוליטית. אם כן, בבדיקת השסע העדתי מתברר כי לא חל שיפור של ממש. אדרבה, הנתונים מצביעים דווקא על הרעה. שיעור הנשאלים היהודים הסבורים שהיחסים בין אשכנזים למזרחים אינם טובים או אינם טובים כלל עומד ב-2007 על 55%. זהו הנתון השני בחומרתו זה 30 שנה. תרשים 44 להלן מראה שבמשך השנים העריכו פחות ממוחצית היהודים את היחסים בין אשכנזים למזרחים כיחסים לא טובים. המצב היה במיטבו ב-1989, אז חשבו רק 21% מן היהודים שהיחסים העדתיים אינם טובים. בהקשר זה יש לציין את המהפך הפוליטי בשנת 1977, שהעלה לשלטון את הליכוד. אז קיבל השסע העדתי ביטוי פוליטי. הציבור כיום מעריך כי מאז חלה הרעה בתבנית היחסים במוקד חיכוך זה.

הדיון בכך במסגרת זו.⁹⁰ ברצוננו לבחון את החשיבות החברתית והפוליטית של השסע ואת תבנית היחסים בין הקבוצות.

שתי גישות מרכזיות משמשות בניתוח מערכת היחסים בין עולים לוותיקים ובין ספרדים לאשכנזים: הגישה התרבותית וגישת יחסי הכוח. גישות אלה נחלקות לסוגיות רבות, אולם אין ויכוח על שקליטת העלייה מארצות האסלאם בשנות החמישים הביאה למיסודו של השסע העדתי בחברה הישראלית. גישת יחסי הכוח מתמקדת במערכת יחסי העצמה שנוצרה בין הוותיקים לעולים. מדיניות 'כור ההיתוך' של הממסד לא התחשבה בתכונותיהם של העולים כקהילות תרבותיות בעלות זהות עצמית. גישת יחסי הכוח מדגישה את הזלזול, ההתנשאות והאפליה שהפגין הממסד בקליטת העלייה בשנות החמישים, ואלה הביאו להתפתחות הקונפליקט בין המזרחים לאשכנזים. הגישה התרבותית, לעומת זאת, מדגישה את משקלם של התנאים האובייקטיביים ושל הנסיבות ההיסטוריות בתחומי הכלכלה וההשכלה

תרשים 44

יחסים בין אשכנזים למזרחים, 1972–2007
לא טובים ולא טובים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



90 ראו למשל, ד' הכהן, 'עלייה וקליטה', בתוך: א' יער וז' שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**, א, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2001, עמ' 365-486; מ' ליסק, **העלייה הגדולה בשנות החמישים: כישלוננו של כור ההיתוך**, ירושלים: מוסד ביאליק, 1999.

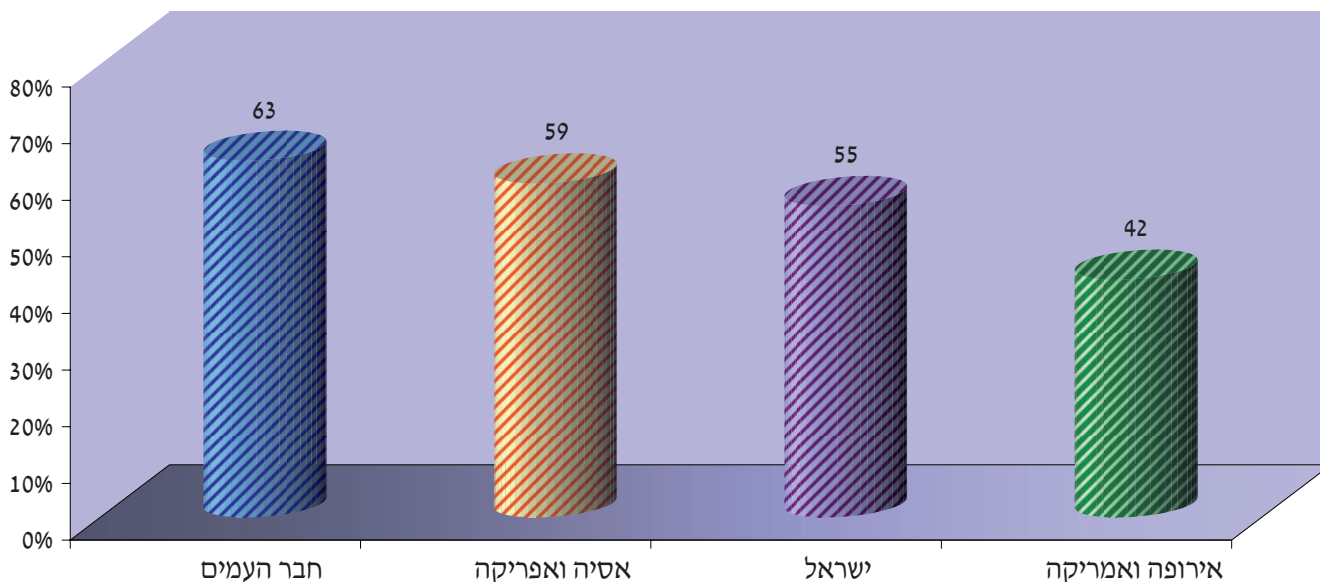
91 ס' סמוחה, 'העדתיים היהודיים בישראל כתופעה ממשית ומתמשכת', בתוך: ג' אבוטבול, ל' גרינברג ופ' מוצפי-האלר (עורכים), **קולות מזרחיים: לקראת שיח מזרחי חדש על החברה והתרבות בישראל**, תל אביב: מסדה, 2005, עמ' 157-164.

השסע. 55% מילידי ישראל העריכו את היחסים כבעייתיים, ואילו יוצאי חבר העמים מדגישים אף יותר את חולשת היחסים בין אשכנזים למזרחים: 63% מהם ציינו בתשובותיהם כי היחסים בין שתי הקבוצות אינם טובים. הפער בין העולים מחבר העמים לילידי אירופה ואמריקה גדול אף יותר ועומד על 21% (תרשים 45).

ניתוח היחסים בין האשכנזים למזרחים ב-2007 על פי ארצות מוצאם של הנשאלים מעלה תמונה דומה: לעומת 42% מקרב הנשאלים ילידי אירופה ואמריקה המגדירים את היחסים בין אשכנזים למזרחים יחסים לא טובים, הרי 59% מקרב יוצאי אסיה ואפריקה מחזיקים באותה דעה. מדובר בפער של 17% בין שתי הקבוצות, והוא מלמד על הניגוד העמוק בתפיסת

תרשים 45

יחסים בין אשכנזים למזרחים על פי ארץ מוצא
לא טובים ולא טובים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



ד. לכידות חברתית בישראל

שיהיו מוכנים לפשרות הרבה יותר מכפי שמייחסים להם היהודים. נתון זה תואם את העובדה המתגלה בתרשים 31 לעיל, שהשסע היהודי-ערבי במדינה נחשב לחמור בחמשת השסעים הרווחים בישראל.

יש פער גדול בין הערכת נכונותם של ערביי ישראל להתפשר לבין המצב כפי שהוא מצטייר בעיני היהודים. עובדה זו מחזקת את חשיבותם של הפערים הרבים בין ערבים ליהודים ושל הסטראוטיפים הרבים הבונים את תפיסת האחר ביצירת השסע ובגיבוש המדיניות, כלפיו. בסכסוכים רבים מוצאים שהקבוצה החזקה, שהיא הרוב, תולה בקבוצה השנייה, במיעוט, את מקור הבעיה, ואילו קבוצת המיעוט אינה חשה כך. הן מן הבחינה ההגיונית הן מן הספרות המקצועית עולה כי במידה שהקבוצות יכירו טוב יותר זו את זו, יתרחב הבסיס לגישור ולפשרה.⁹³

ניתוח הערכת הנכונות לפשרות למען חיים על בסיס משותף – על פי הגדרתו העצמית של כל אדם ועל הרצף ימין-שמאל – מצביע על הבדלים בין שמאל לימין. ככל שהאדם שמאלני יותר, כך נמוכה יותר הערכתו את נכונותם של אנשי הימין לפשרות. ולהפך: ככל שהאדם ממקם את עצמו בצד הימני יותר של המפה הפוליטית, כך הוא מעריך שנכונותם של אנשי הימין לפשרות גדולה יותר. במה שנוגע לנכונותם של אנשי השמאל לפשרות, לא ניכרת מגמה כלשהי. לדעת אנשים מכל קצות הקשת הפוליטית, הם מוכנים לפשרות במידה רבה (תרשים 48 להלן). ועם זה קיימים הבדלים בהערכת הנכונות לפשרות של אנשי השמאל יחסית לאנשי הימין, כפי שאפשר לראות בתרשים 46 לעיל. אנשי השמאל נמנים עם הקבוצות אשר נכונותן לפשרות מוערכת במידה רבה יותר בעיני כלל האוכלוסייה (69%), לעומת אנשי הימין, הנמנים עם הקבוצות אשר נכונותן לפשרות מוערכת במידה מעטה יותר בעיני כלל האוכלוסייה (47%).

עד כה סקרנו את מידת האמון החברתי ואת השסעים החברתיים, המצביעים על חולשה בחברה הישראלית. בחלק זה נתמקד במצב הלכידות החברתית בישראל ובתחושת השייכות לקהילה בארבע נושאים מרכזיים: (1) תפיסת המוכנות לפשרות; (2) זהות והגדרה עצמית; (3) תרומה לחברה: צה"ל והביטחון; (4) תחושת השייכות למדינה.

1. תפיסת המוכנות לפשרות

אחד המדדים החשובים לבחינת הלכידות החברתית הוא מידת נכונותן של קבוצות בחברה לפשרות. בסקר הדמוקרטיה 2007 נשאלה השאלה 'באיזו מידה מוכנים חברי קבוצה מסוימת לפשרות בנושאים החשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?'. מדובר במדגם של יהודים וערבים. מן הנתונים עולה כי רוב הציבור מעריך שאנשי השמאל, החילונים והיהודים יהיו מוכנים לפשרה כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן יחד. ואילו במה שנוגע לאנשי הימין, לדתיים ולערבים – פחות ממחצית הנשאלים העריכו שהם יהיו מוכנים לפשרות (תרשים 46 להלן). יש לזכור כי מדובר בקבוצות שגודלן אינו שווה, והפער ניכר במיוחד בין קבוצות היהודים והערבים: שיעור היהודים כשלושה רבעים מכלל האוכלוסייה ומהמדגם, ושיעור הערבים – כרבע.⁹² נוסף על כך קבוצת החילונים גדולה בהרבה מזו של הדתיים, וקבוצת הימין גדולה מזו של השמאל.

שתי הקבוצות – היהודים והערבים – מעריכות במידה דומה את נכונותם של היהודים לפשרות (71% ו-68%, בהתאמה). מניתוח תשובותיהם של היהודים והערבים על נכונותם של הערבים לפשרות עולים פערים: בעוד ש-38% מהיהודים סבורים כי ערביי ישראל מוכנים לפשרות, 83% מערביי ישראל מעידים על עצמם שהם מוכנים לפשרות (תרשים 47 להלן). הערבים מעריכים

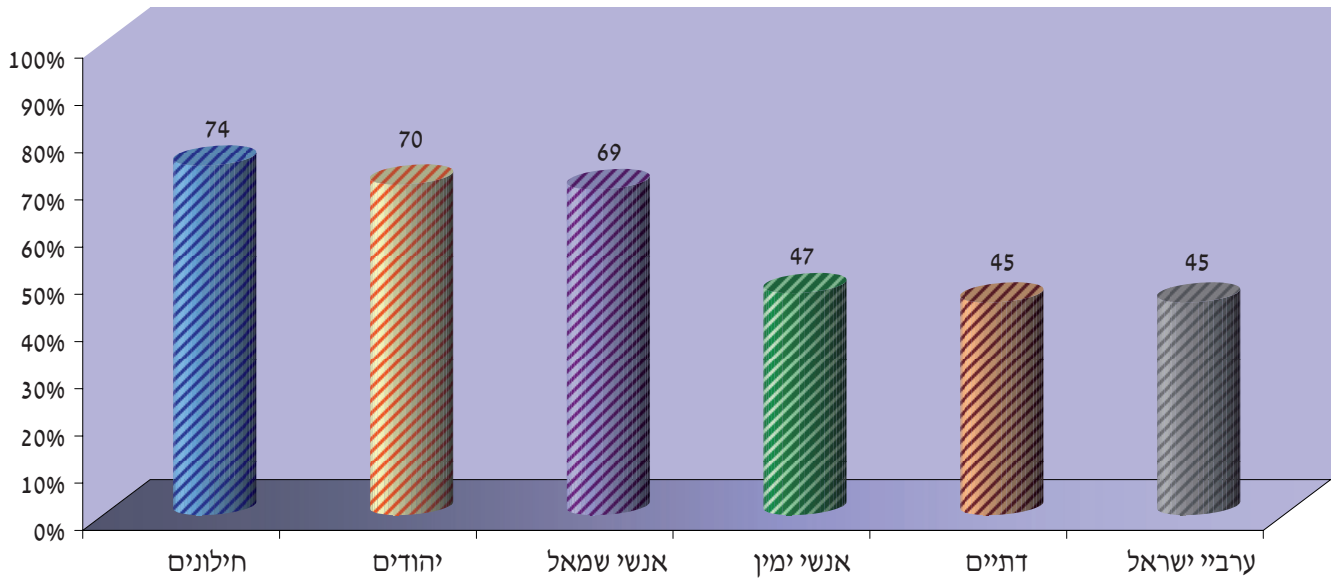
92 שנתון סטטיסטי לישראל, 2006 (לעיל הערה 55), לוח 2.1, עמ' 86.

93 H. C. Kelman, 'Group Processes in the Resolution of International Conflicts: Experiences from the Israeli-Palestinian Case', *American Psychologist* 52 (1997), pp. 212-220

תרשים 46

מוכנות לפשרות

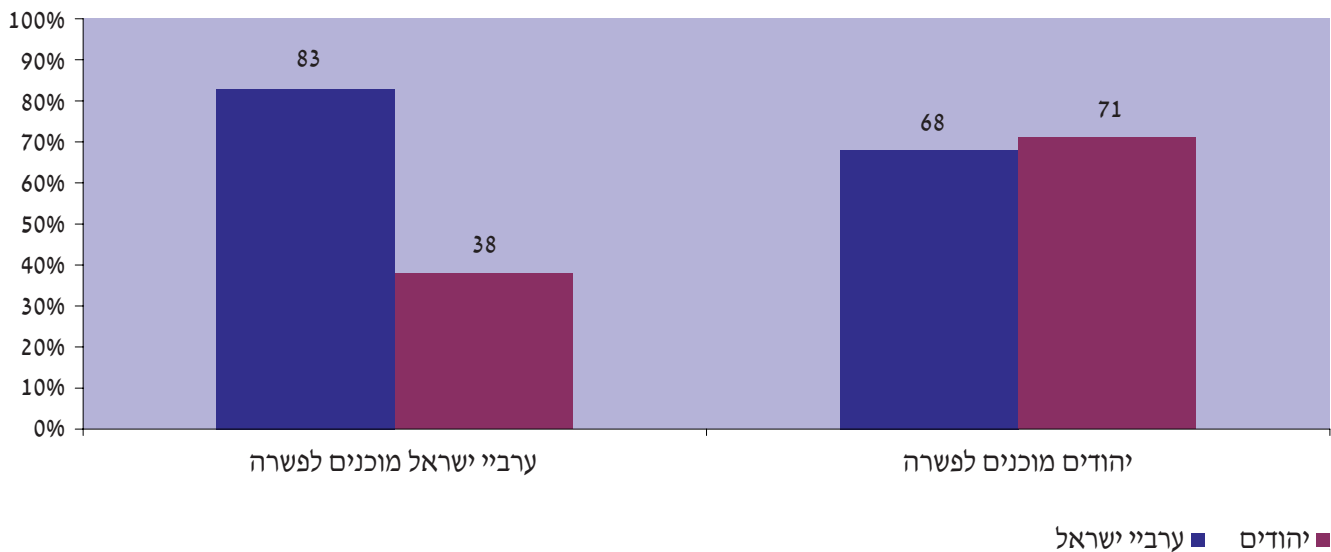
'באיזו מידה לדעתך אנשי הקבוצה מוכנים לפשרה בנושאים חשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?'
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



תרשים 47

מוכנות לפשרות על פי לאום

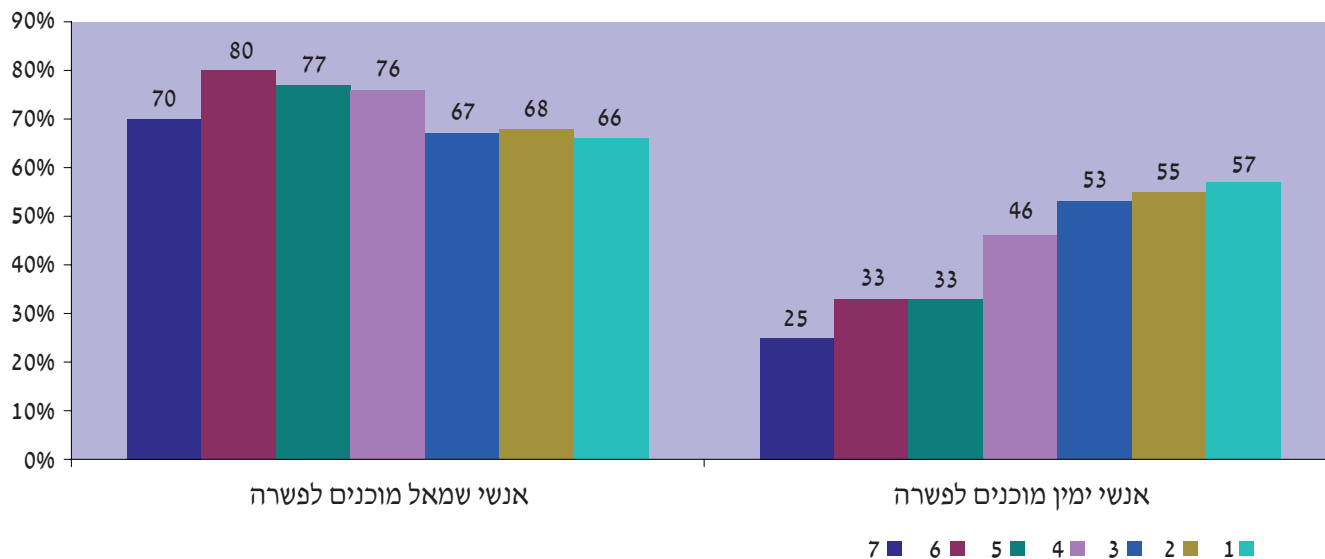
'באיזו מידה לדעתך אנשי הקבוצה מוכנים לפשרה בנושאים חשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?'
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



מוכנות לפשרות על פי הגדרה עצמית על רצף ימין-שמאל*

'באיזו מידה לדעתך אנשי הקבוצה מוכנים לפשרה בנושאים חשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?'

1 = ימין; 7 = שמאל; במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



* התפלגות התשובות נעשתה כך ש-100% הם הנשאלים שהגדירו את עצמם על הרצף ימין-שמאל. האחוזים המופיעים בתרשים הם שיעור הנשאלים שמדורגים, למשל, כ-1 ואשר השיבו שחברי קבוצה מסוימת מסכימים לפשרות במידה רבה או במידה מסוימת.

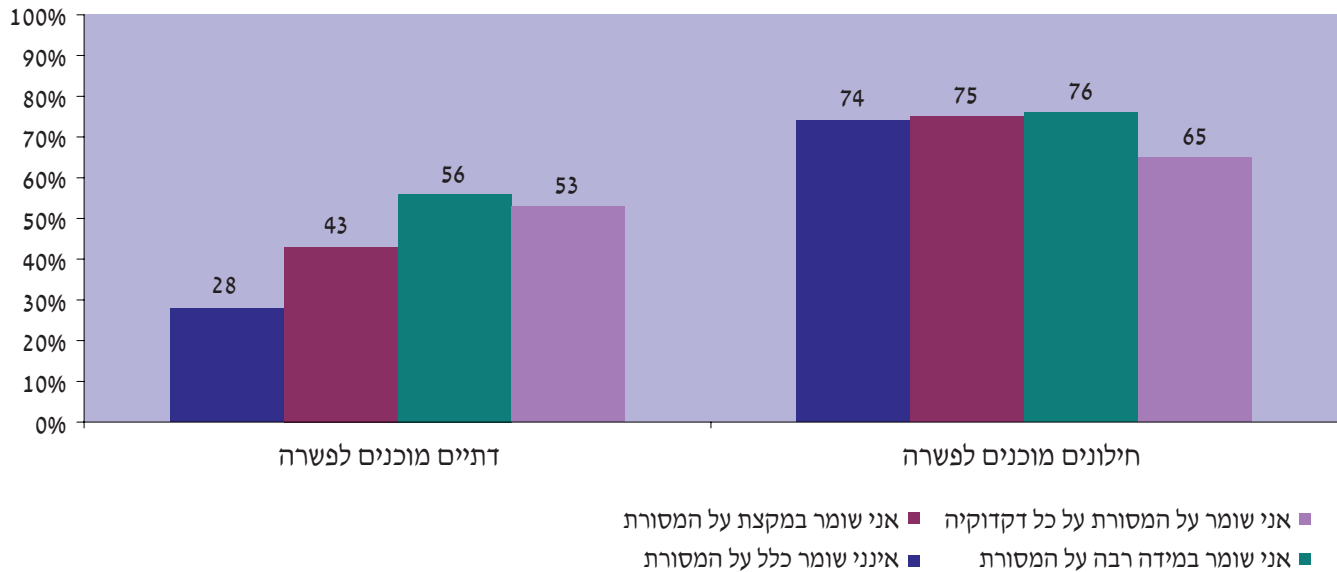
אפשר ללמוד מן הנתונים על הערכתם של ערביי ישראל את נכונותם לפשרות, והוא הדין באנשי הימין ובשומרי המסורת המובהקים. במילים אחרות, ערביי ישראל מעריכים את עצמם כמוכנים לפשרות הרבה יותר מכפי שמעריכים אותם היהודים, אנשי הימין מעריכים את עצמם כמוכנים לפשרות יותר מכפי שמעריכים אותם אנשי השמאל בנושא זה, ושומרי המסורת מעריכים את נכונות הדתיים לפשרות כגבוהה מן הנכונות שמייחסים להם מי שאינם שומרי מסורת. נראה, אם כן, שהיעדר ההיכרות ההדדית בין הקבוצות הוא הגורם העיקרי לנתוני ההערכות השליליות בדבר המוכנות לפשרות שמייחסים חברי קבוצה אחת לאחרת. המסקנה היא אפוא שכלל שתגבר ההיכרות ההדדית, כך תיווצר לכידות גדולה יותר.

בחינה אחרת של הנכונות לפשרות נעשתה על פי מידת הקרבה לדת ועל פי שיוכם הפוליטי של הנשאלים. תרשים 49 שלהלן מבליט שהחילונים נחשבים למי שמוכנים לפשרות יותר מהאחרים. שומרי המסורת על כל דקדוקיה העריכו פחות מאחרים את מידת מוכנותם של החילונים לפשרות, אך עדיין מדובר בנתון גבוה (65%). מכל האמור לעיל עולות שתי מסקנות עיקריות: הראשונה היא שלדעת כלל הציבור, שלוש קבוצות – יהודים, חילונים ואנשי שמאל – מוכנות להתפשר יותר כדי לאפשר לכולם לחיות על בסיס משותף, בניגוד לערבים, לדתיים ולאנשי הימין. המסקנה השנייה היא שהנכונות לפשרות שמייחסים אנשי כל קבוצה לעצמם רבה יותר מאושמייחסים להם בני הקבוצות האחרות. כך

תרשים 49

מוכנות לפשרות על פי מידת השמירה על המסורת*

'באיזו מידה לדעתך אנשי הקבוצה מוכנים לפשרה בנושאים חשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?'
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)



* התפלגות התשובות נעשתה כך ש-100% הם הנשאלים שהגדירו את עצמם על פי מידת השמירה על המסורת. האחוזים המופיעים בתרשים הם שיעור הנשאלים שמדורגים, למשל, כ'אני שומר במקצת על המסורת' ואשר השיבו שחברי קבוצה מסוימת מסכימים לפשרות במידה רבה או במידה מסוימת.

2. זהות והגדרה עצמית

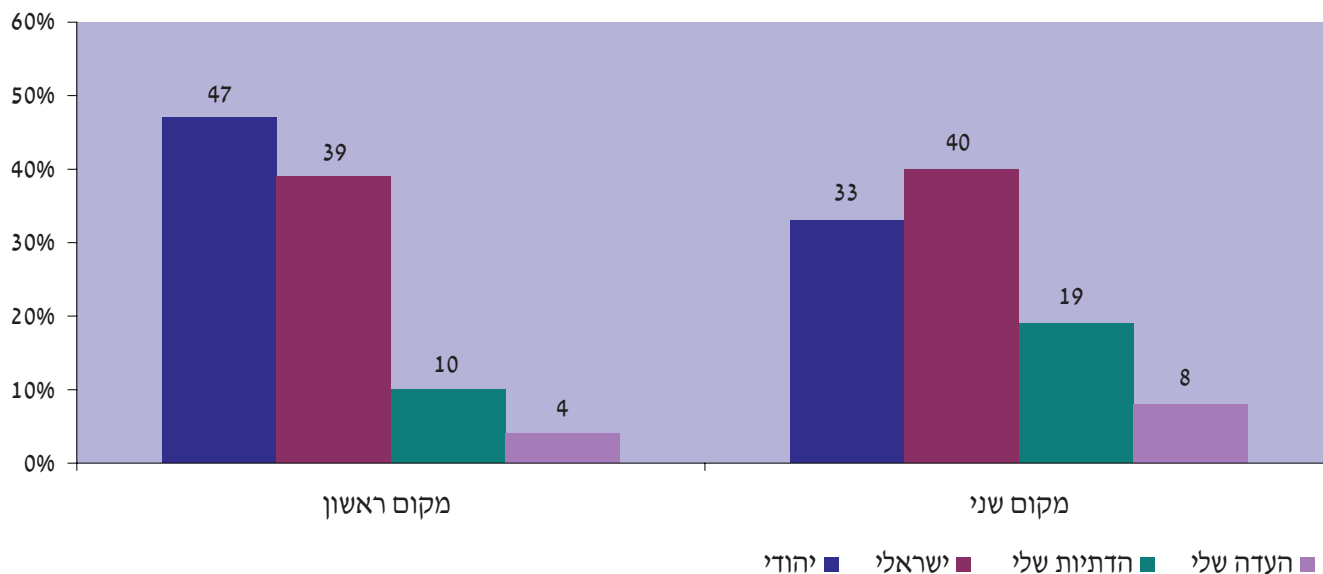
רואים את עצמם היהודים כישראלים; כחמישית מן האוכלוסייה היהודית מגדירה את עצמה על פי הדת; חלק לא מבוטל באוכלוסייה היהודית אינו מגדיר את עצמו לא כיהודי ולא כישראלי, אף על פי שאלה ההגדרות שהציבור היהודי הציב במקומות הראשונים. ההגדרה העצמית של הציבור היהודי נבחנה גם על פי מידת הדתיות. בתרשים 51 שלהלן נמצא כי 78% מהחרדים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה יהודים; 73% מהדתיים רואים את עצמם תחילה כיהודים; 55% מהמסורתיים הגדירו כך את עצמם; רק 34% מהחילונים מזהים את עצמם בראש ובראשונה כיהודים. איש מהחרדים אינו מגדיר את עצמו ביזווי הראשון כישראלי. אבל 16% מהדתיים, 35% מהמסורתיים ו-49% מהחילונים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה ישראלים.

בבחינת הלכידות במדינת ישראל בדקנו כיצד אזרחי המדינה מגדירים את עצמם. מטרת הבדיקה היא להעריך מהו המכנה המשותף הגדול ביותר בין חברי קבוצות נבדלות, ואיזו זהות מגדירה את אזרחי המדינה באופן הטוב ביותר. ככל שנמצא שההגדרה העצמית של הנשאלים דומה או זהה, נעריך שהמכנה המשותף ביניהם גדול יותר; ככל שיגדלו הפערים ותסתמן שונות גדולה יותר, נסיק שהמכנה המשותף קטן יותר. קיומו של מכנה משותף רחב יכול להיות סמן ללכידות.

מן הנתונים עולה כי 47% מהנשאלים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה 'יהודים'; 39% מגדירים את עצמם 'ישראלים'. עדתיות ודתיות זוכות בעיני הנשאלים להערכה נמוכה בהגדרתם העצמית הראשונה של היהודים (תרשים 50 להלן). במקום השני (39%)

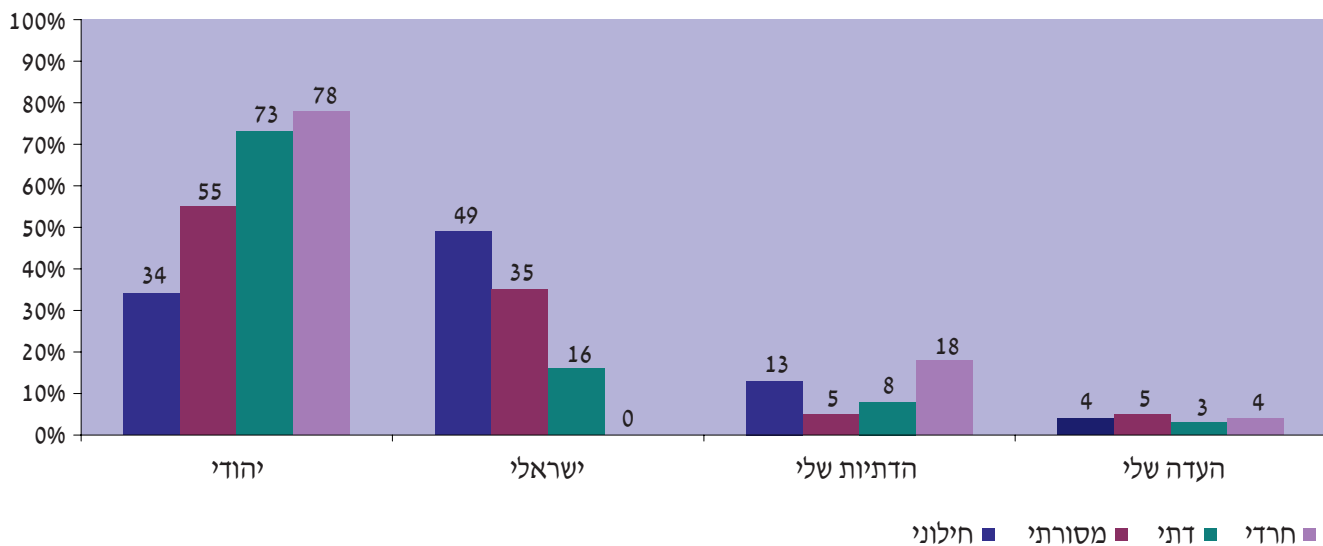
תרשים 50

הגדרה עצמית של זהות
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



תרשים 51

הגדרה עצמית (מקום ראשון בלבד) של זהות לפי שיוך עצמי לזרם דתי
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



שאינן מכנה משותף רחב לכלל האוכלוסייה. הדבר עולה גם מהגדרת הזהות העצמית של בני הזרמים השונים באוכלוסייה היהודית וגם מהפערים בתחומים שפורטו קודם לכן בין היהודים לבין הערבים. ההגדרות השונות באשר לזהותם של אזרחי המדינה מציגות תמונה פולרליסטית למדי, אך זוהי גם תמונה של שסעים עמוקים וחוסר לכידות חברתית.

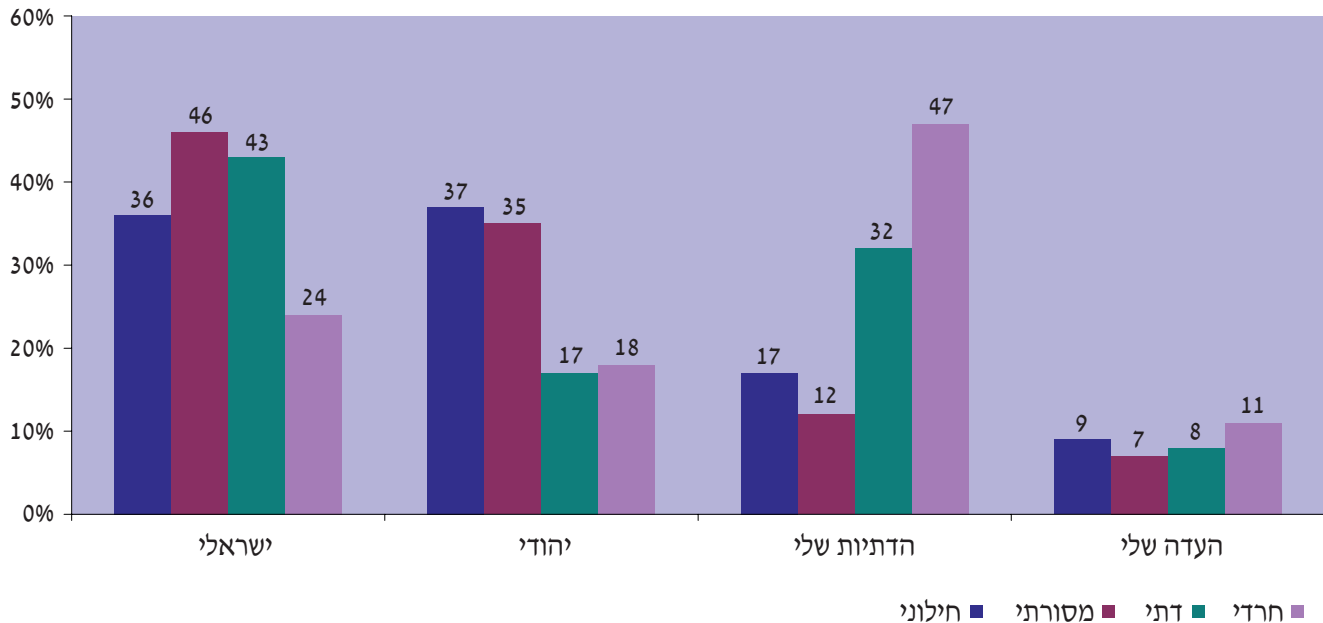
3. תרומה לחברה: צה"ל והביטחון

במדינת ישראל הקשר בין הצבא לחברה הוא קשר מיוחד. מקובל לראות בחברה הישראלית 'אומה במדים', שבה מטושטשים הגבולות בין הצבא לחברה. נסיבות היסטוריות ואיומים חיצוניים העניקו לצבא תפקיד משמעותי בחברה. משום כך סוציולוגים רבים רואים בפוליטיקה ובחברה הישראלית ישויות מיליטריסטיות, שבה החשיבה הצבאית – ולא האזרחית – היא המאפיינת את תהליכי קבלת ההחלטות ואת התרבות הפוליטית.⁹⁴

אשר למקום השני במדרג ההגדרה העצמית: 24% מהחרדים מגדירים את עצמם בעדיפות השנייה ישראלים, לעומת 43% מהדתיים, 46% מהמסורתיים ו-36% מהחילונים. התשובה 'הדתיות שלי' בלטה בעדיפות השנייה בקרב החרדים: 47% מהם מגדירים את עצמם על פי קריטריון זה, המרכזי בעיניהם יותר מההגדרה 'ישראלים'. הדתיים מגדירים את עצמם על פי מידת דתיותם בשיעור של 32%, המסורתיים בשיעור של 12%, והחילונים – בשיעור של 17% (תרשים 52 להלן). בבחינת הגדרתם העצמית של ערביי ישראל עולה כי הם מזהים את עצמם בראש ובראשונה כערבים (45%). 24% מן הנשאלים הגדירו את עצמם בראש ובראשונה פלסטינים, 19% מהם הגדירו את עצמם על פי דתם, ו-12% ראו עצמם בעדיפות הראשונה כישראלים. במקום השני הגדירו עצמם 39% מהנשאלים הערבים כפלסטינים, 33% כערבים ו-14% על פי דתם ו-14% על פי ישראליותם (תרשים 53 להלן). בחינת הגדרתם העצמית של אזרחי המדינה מראה

תרשים 52

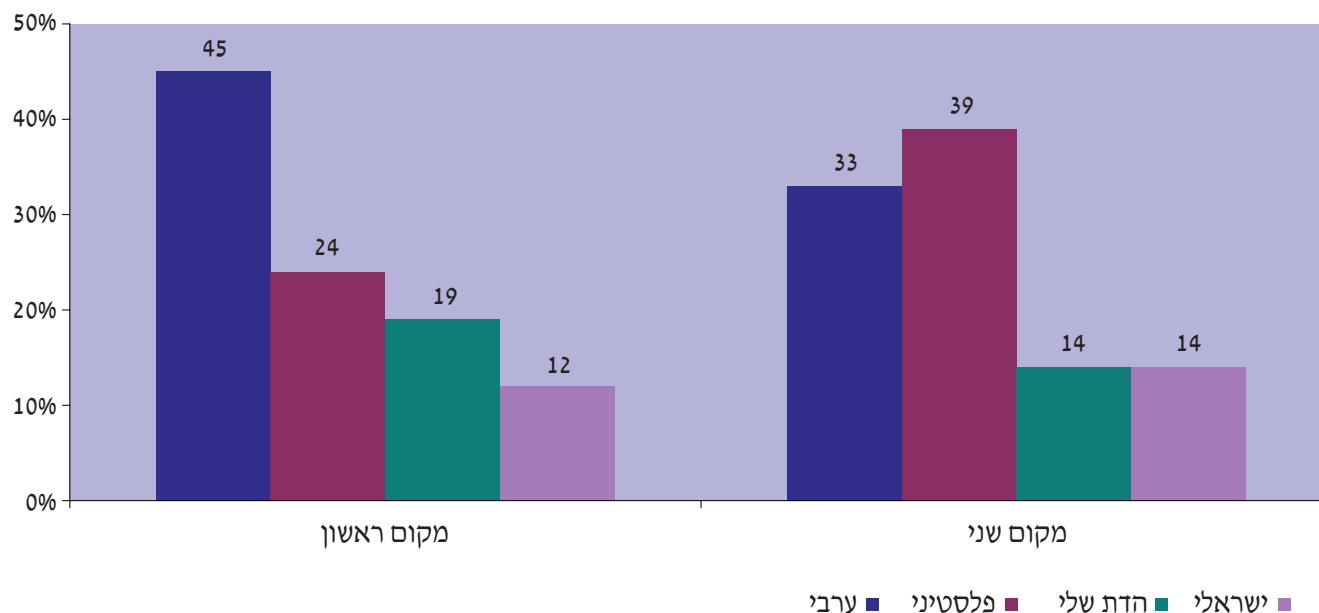
הגדרה עצמית (מקום שני בלבד) של זהות לפי שיוך עצמי לזרם דתי (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



94 להרחבה ראו 'לוי, צבא אחר לישראל: מיליטריזם חומרני בישראל, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2003; U. Ben-Eliezer, *The Making of Israeli Militarism*, Bloomington: Indiana University Press, 1998

תרשים 53

הגדרה עצמית – ערביי ישראל
(מדגם בקרב ערביי ישראל בלבד; באחוזים)



נכללה בסקר הדמוקרטיה 2007, והיא מופיעה גם בסקרי דעת קהל בין-לאומיים רבים. 70% מכלל האוכלוסייה מדווחים שיהיו נכונים להתגייס לצה"ל, ו-30% מצהירים שיתנגדו להתגייס למלחמה. מקרב המדגם היהודי בלבד 79% מצהירים כי יהיו נכונים להילחם למען המדינה במקרה של מלחמה. בסקר בין-לאומי של ה-ISSP שנערך ב-2004⁹⁵ ניצבה ישראל במקום הראשון: 78.6% מהנשאלים הצהירו שהם נכונים להילחם למען המדינה בעת הצורך (תרשים 54 להלן).

'אילו היית עומד/ת כעת לפני גיוס לצה"ל, כיצד היית נוהג/ת?' – 36% היו רוצים לשרת כחיילים ביחידות קרביות, 30% היו משאירים את ההחלטה בדבר שירותם הצבאי בידי צה"ל, 18% מצהירים כי היו מנסים להתחמק מהשירות הצבאי, ו-16% היו מתגייסים לתפקידים עורפיים או תומכי לחימה. גם בשאלה היפותטית על בן העומד להתגייס לצה"ל הייתה התפלגות התשובות דומה. נתונים אלה מחזקים את הדיווח שרמת

ישראל נבדלת ממדינות אחרות במערב בכך שצבאה תופס מקום מרכזי לא רק בחיי הפרט והמשפחה, אלא גם בחיי החברה. הצבא הוא מוסד מרכזי בחברה, מאחר שהוא נתפס כגוף המבטיח את הקיום הלאומי. הוא מקבל את חלק הארי ממשאבי המדינה ו-9% מהתוצר המקומי הגולמי. שיקולים של ביטחון לאומי שולטים בכל שטחי החיים, וגם בהחלטות הנוגעות לתכנון תשתיות יש מרכיבים נכבדים של ביטחון.⁹⁵ אי-אפשר לנתק את קשרי הגומלין בין הצבא לחברה. אבל בשנים האחרונות, יותר מבעבר, הצבא נתון לביקורת מצד גורמים שונים בחברה, בהם ארגוני מתאה וסירוב, וישנה גם מתאה פנים-צבאית.

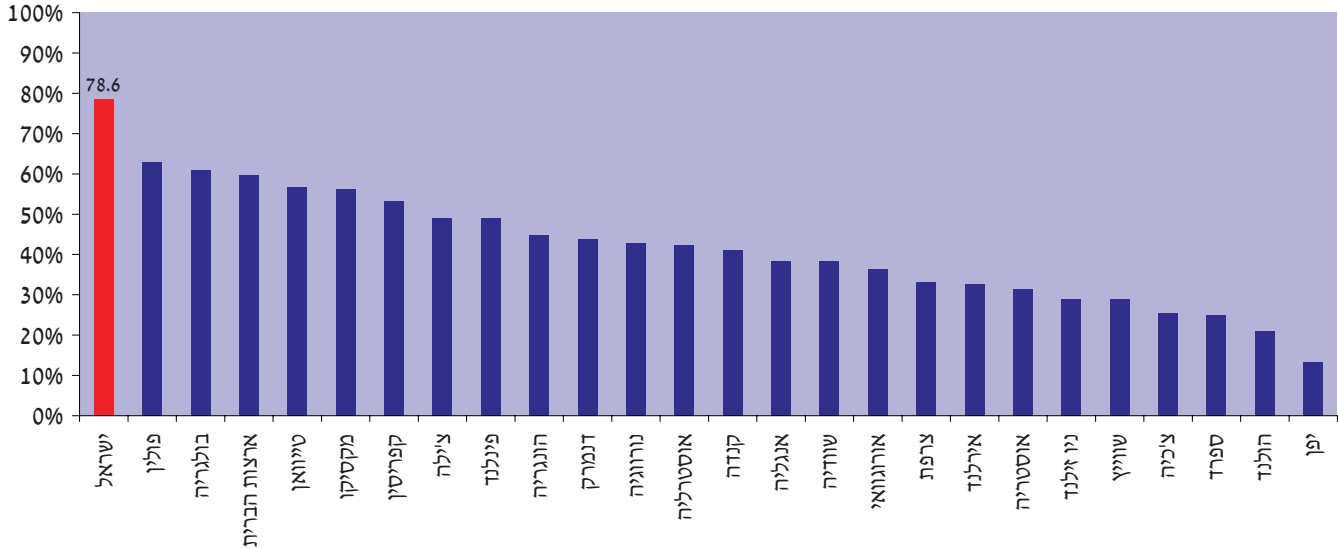
בעבר נהגה הנורמה של חובת שירות בצה"ל ואי-השתמשות, אבל עם השנים היא נחלשה. בה בעת חשוב לומר שהמוטיבציה בישראל לשרת בצבא בזמן מלחמה גבוהה מאוד בקנה מידה בין-לאומי. אם תפרוץ מלחמה, האם תהיה נכון להילחם למען המדינה? – שאלה זו

95 להרחבה ראו ס' סמוחה, 'האם ישראל מערביית?', בתוך: א' כהן, א' ברפאל, א' בראלי וא' יער (עורכים), **ישראל והמודרניות למשה ליסק בויבלו**, שדה בוקר: מכון בגוריון לחקר ישראל, עמ' 49-83.

96 מכון ISSP (לעיל הערה 48).

תרשים 54

שירות בצבא בהשוואה בין-לאומית
'באיזו מידה חשוב בעיניך להיות מוכן לשרת בצבא?'
חשוב בעיניי להיות מוכן לשרת בצבא



לעבר, והנתונים מלמדים על יחס מורכב. מעריכים שהנוער אלים יותר (58%), שומר פחות על החוק (51%), מאמין פחות בשוויון בין יהודים לערבים (48%) ומאמין פחות בעקרונות דמוקרטיים (41%). אין ספק שהאמון של הציבור הרחב, הבוגר, בבני הנוער נמוך. (תרשים 55 להלן). יש בכך פרדוקס, שכן הציבור הבוגר הזה מורכב מהורי בני הנוער ומסביהם וסבותיהם. הנוער הוא בבואה של הציבור כולו, והערכה שלילית של ערכיו צריכה להעלות על סדר היום את סוגיית הנחלתם של ערכים מדור לדור.

הדיונים על תקציב הביטחון מעוררים מדי שנה פולמוס רחב. ביקורת ציבורית מושמעת על ההתנהלות הפזרנית של הצבא, על הוצאות השכר הגבוהות ועל תשלומי הפנסיה המופרזים. רבים טוענים שתקציב הביטחון בכללו בא על חשבון נושאים כגון חינוך, בריאות, תשתיות ותעסוקה.

המוטיבציה של המתגייסים לצבא נשארה גבוהה.⁹⁷ נציין שהנתון הבינלאומי מתייחס לכלל אזרחי ישראל, והוא כולל את ערביי ישראל ואת החרדים, אשר ברובם הגדול אינם מתגייסים לצבא. כלומר, המוטיבציה לשרת בצבא עודנה גבוהה, אם כי אינה כוללת את כל אזרחי המדינה.

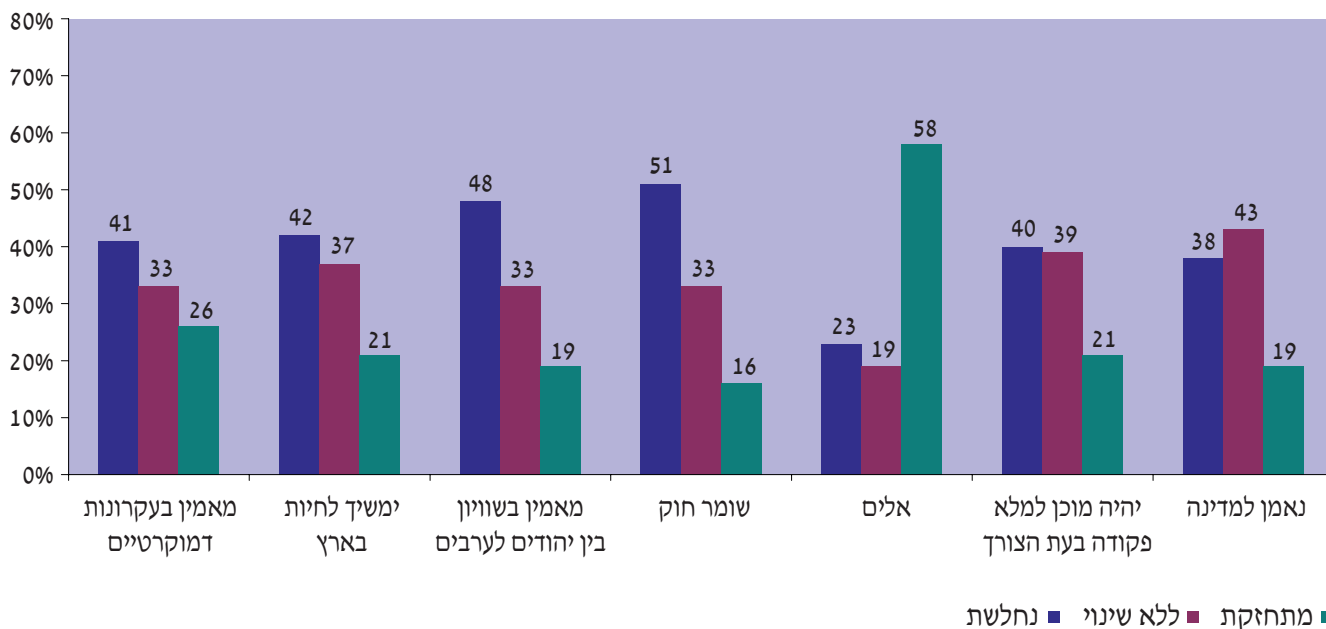
לנשאלים הוצגה השאלה הזאת: 'האם בני הנוער כיום מוכנים לעשות מה שצריך כדי להבטיח את ביטחון המדינה?'. 52% מהציבור מעריכים שהנוער מוכן לעשות היום פחות מבעבר, ואילו 17% מעריכים כי בני הנוער מוכנים לעשות יותר מבעבר. 24% מעריכים כי נכונות בני הנוער לעשות לביטחון המדינה נותרה כשהייתה.

התמונה העולה מהנתונים מורכבת. למרות הנכונות הגבוהה לשרת בצבא בהשוואה בינלאומית, הציבור חש שהנוער 'של היום' שונה מהנוער 'של פעם'. המשיבים התבקשו להעריך מספר תכונות אצל בני הנוער ביחס

97 להרחבה ראו א' אריאן, פ' בן-נון ושי' ברנע, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004, כולל סקר עמדות הנוער, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004.

תרשים 55

**הערכת תכונות אצל בני הנוער
(באחוזים)**



נבחנת על פני זמן ניכרת מגמת ירידה ברורה: ב-1986 ציינו 48% מן היהודים כי הם מוכנים לשלם יותר מסים, ב-2001 עמד שיעור המוכנות על 33%, וב-2007 נרשמה ירידה ל-29%. שאלה אחרת מלמדת על מגמה דומה: 'האם לדעתך רוב הציבור בישראל מוכן או לא מוכן שיעלו בארץ את המסים, כך שהם ישלמו יותר מסים והכסף יוקדש לצורכי ביטחון?'. ב-2007 סברו רק 12% מהנשאלים היהודים כי רוב הציבור בישראל מוכן לכך. על השאלה 'האם מוצדק, או לא מוצדק, לקצץ בשירותים חברתיים כדי להגדיל את תקציב הביטחון?' השיבו 18% מקרב היהודים כי זו פעולה מוצדקת, לעומת 82% שסברו שאין היא מוצדקת. עוד נבדקה הערכת הציבור לשינויים בתקציב הביטחון. ב-2007 סבורים 44% שיש להגדיל את התקציב, 43% סבורים שיש להשאירו כמות שהוא, ורק 13% גורסים שיש להקטין.

מנגד עומדות דרישות מערכת הביטחון לתוספות תקציביות על רקע האיומים הביטחוניים והאסטרטגיים והעלויות השוטפות. ב-2006 עמד תקציב הביטחון של ישראל לשנת 2007 על 50.6 מיליארד שקל והיה כ-17% מתקציב המדינה.⁹⁸ הוא נשען על שני מקורות: 70% באים מתקציב המדינה (בכלל זה כ-2.5 מיליארד דולר מהכנסות עצמיות של מערכת הביטחון), וכ-30% מקורם במענק ובסיוע ביטחוני מארצות הברית (העומד על כ-2.4 מיליארד דולר ב-2007).⁹⁹ בסקר הדמוקרטיה 2007 הוצגו שאלות אחדות על לתקציב הביטחון. הראשונה הייתה 'האם את/ה מוכן/ה, או לא מוכן/ה שיעלו את המסים כך שגם את/ה תשלם יותר מסים, והכסף יוקדש לצורכי ביטחון?'. מהתשובות עולה כי 29% מקרב היהודים מוכנים לשלם יותר מסים למען תקציב הביטחון. אך כאשר השאלה

98 התקציב אינו כולל את תקציב המוסד, השב"כ, מג"ב, פיקוד העורף והסיוע לתעשיות הביטחוניות. צ' זרחיה, 'תקציב הביטחון אושר להצבעה: 50.6 מיליארד שקל', **הארץ**, 31 בדצמבר 2006.

99 **תקציב המדינה 2007**, אגף התקציבים, www.mof.gov.il/budget2006/fbudget.htm

4. תחושת השייכות למדינה

בצד הנתונים הרבים המורים על מתחים ושסעים חברתיים, יש מדדים המלמדים על תחושת שייכות ולכידות בישראל. מדדים אלה מצטרפים לדיון באמון החברתי, בתרומה לחברה ובנכונות לפשרות, והם מלמדים על מידת הלכידות במדינה. כאמור, השסעים בחברה הישראלית רבים ועמוקים, אך המדדים הנבחנים בפרק זה מציגים לכידות מסוימת בחברה.

גאוה בישראליות

על השאלה 'עד כמה את/ה גאה בהיותך ישראלי/ת?' השיבו 77% מהנשאלים שהם גאים על היותם ישראלים (47% גאים מאוד, ו-30% גאים למדי). 33% הנתרים אינם כה גאים בהיותם ישראלים או אינם גאים כלל.

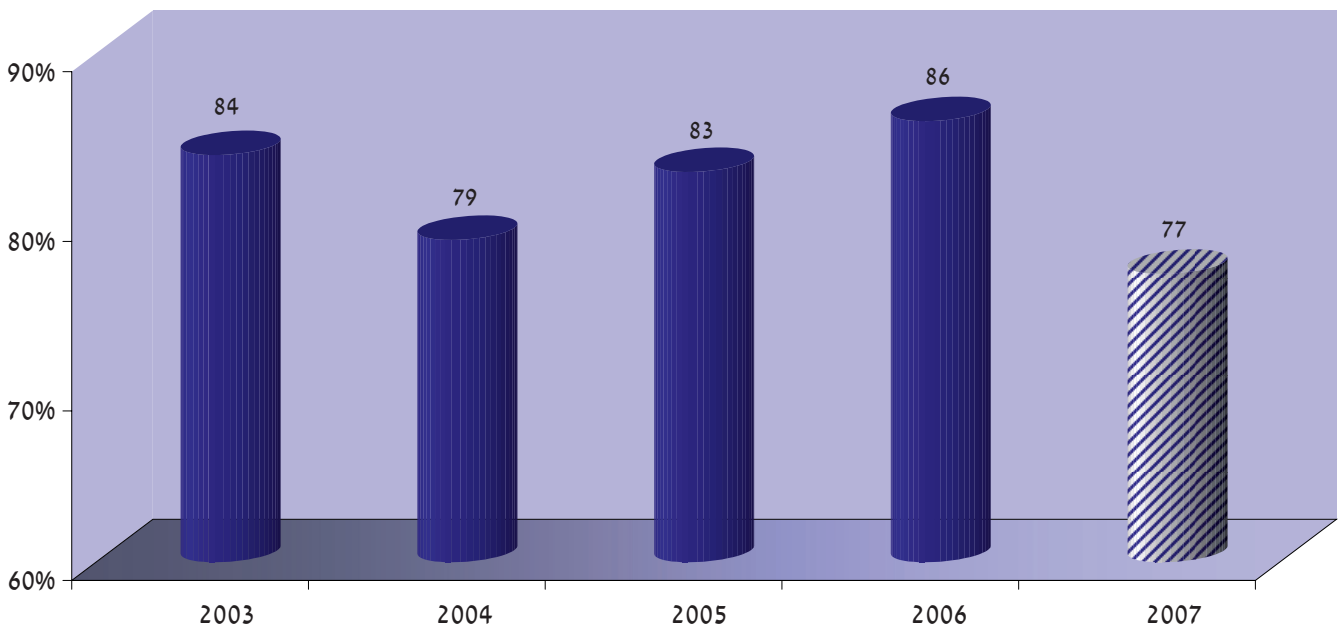
ממדיה של תחושת הגאוה הזאת מרתקים במיוחד לנוכח הנתונים שהוצגו בתיאור השסעים ובקשר להבעת האי-אמון במקצת המוסדות בישראל. עם זאת ראוי לציין כי בחמש השנים האחרונות ניכרת שחיקה בגאוותם של הנשאלים על היותם ישראלים (תרשים 56 להלן). גאוות היהודים על היותם ישראלים גבוהה בהרבה מזו של ערביי ישראל: רק 31% מקרב הערבים גאים על היותם ישראלים, לעומת 85% מהיהודים.

בסוגיית הגאוה יש הבדלים מהותיים בין חילונים, מסורתיים, דתיים וחרדים. שיעור החילונים הגאים על היותם ישראלים עומד על 83%, השיעור בקרב המסורתיים הוא 89%, ובקרב הדתיים – 90%. אפילו 70% מקרב החרדים השיבו שהם גאים על היותם ישראלים (תרשים 57 להלן).

תרשים 56

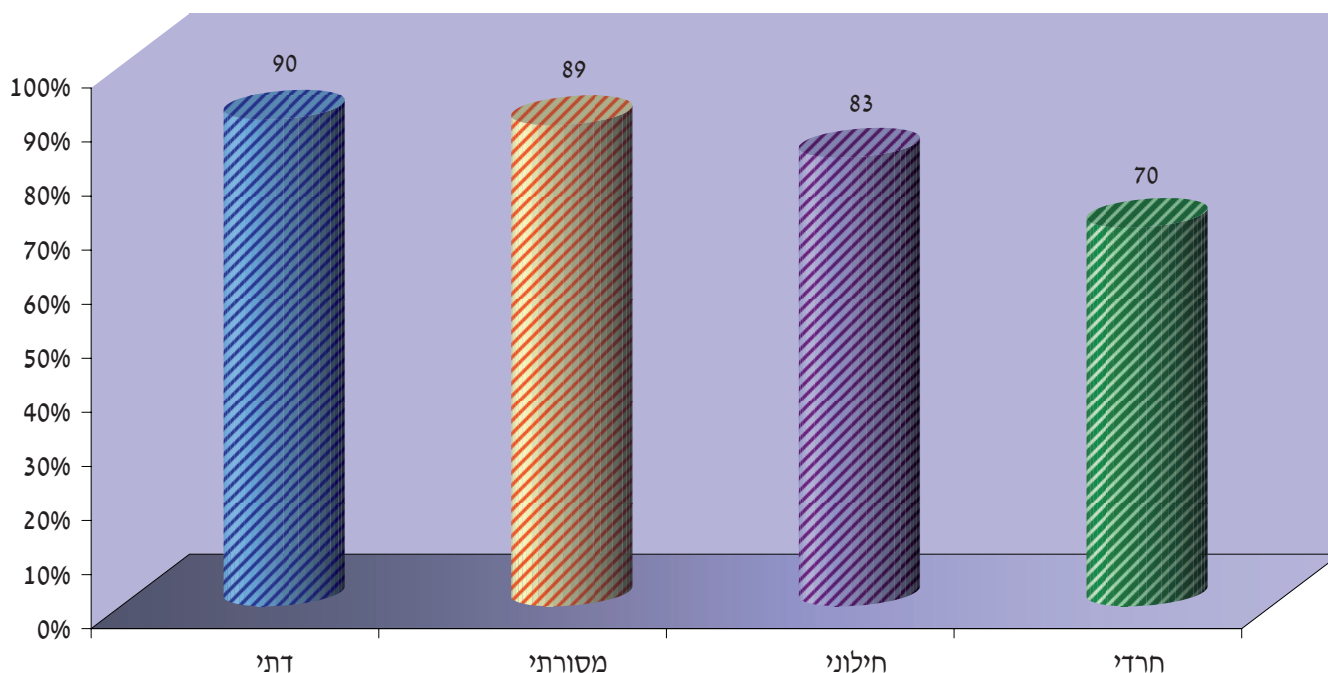
שייכות לקהילה בישראל, 2003-2007

'עד כמה את/ה גאה בהיותך ישראלי/ת?'
גאה וגאה מאוד (באחוזים)



תרשים 57

גאווה בישראליות על פי הגדרה עצמית של דתיות
 גאה (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



שייכות לקהילה היהודית ולמדינת ישראל

הסקר ביקש לברר אם הציבור מרגיש את עצמו חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל ובעיותיה. ב־2007 השיבו 59% מהנשאלים שהם מרגישים שייכות רבה ורבה מאוד למדינה, ו־15% העידו על תחושת שייכות מעטה ומעטה מאוד (תרשים 58 להלן). בנתונים אלה ניכרת ירידה של ממש בשנים האחרונות. בין שהסברים לכך טמונים במעבר מקולקטיביזם לאינדיווידואליזם,¹⁰⁰ בין שהם נובעים מאכזבת הציבור מתוצאות מלחמת לבנון השנייה, ובין שמקורם בגורמים אחרים – בכל מקרה הנתונים אינם מעודדים. אמנם רוב הציבור בישראל עדיין רואה את עצמו חלק מהמדינה ובעיותיה, אך

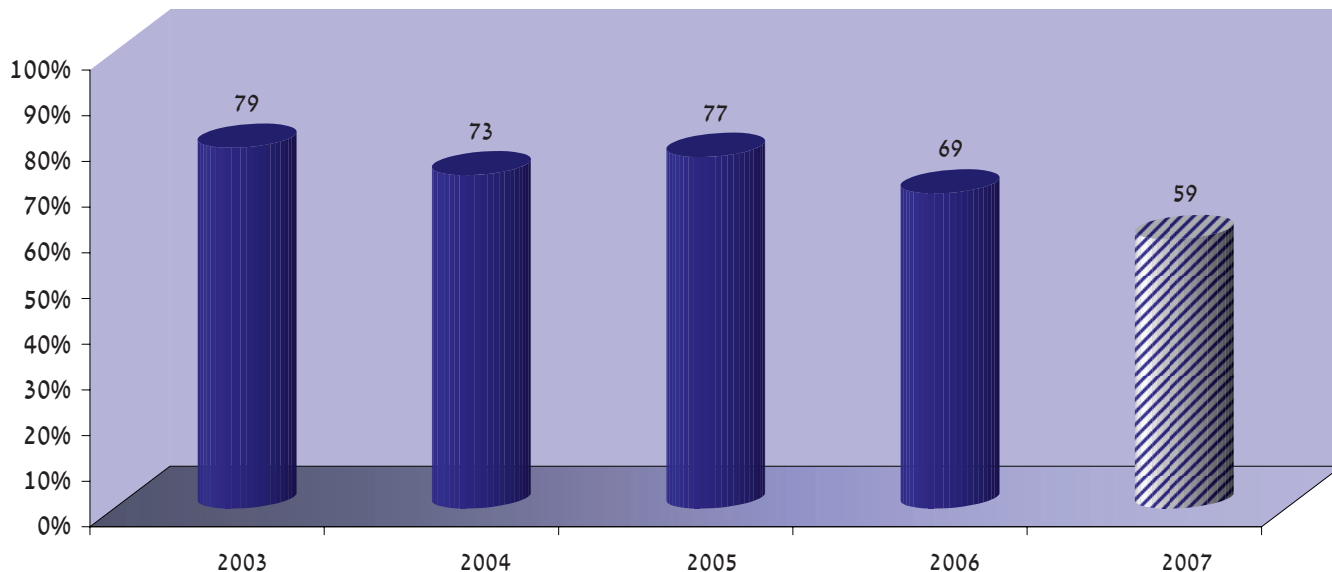
השחיקה בתחושת השייכות ניכרת בנתונים. בסקר הדמוקרטיה 2007 הוצגו כמה שאלות הנוגעות לקהילה היהודית בארץ ובעולם. שאלה אחת הייתה 'האם את/ה מרגישה את עצמך חלק בלתי נפרד מהעם היהודי בעולם?'; השנייה הייתה 'האם את/ה חושבת שיש ליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף?'. התשובות על שאלות אלו מעידות על זיקה רבה ויציבה בין יהדות ישראל ליהדות התפוצות: 94% חשים את עצמם חלק מהקהילה היהודית בעולם, ו־68% סבורים שיש להם גורל משותף עם יהודי הגולה. נתונים אלה שונים אך במעט מנתוני השנים הקודמות (תרשים 59 להלן).¹⁰¹

100 ע' אלמוג, פרידה משרוליק, חיפה: אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן, 2004, עמ' 19-33.
 101 אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

תרשים 58

שייכות לקהילה בישראל, 2003-2007

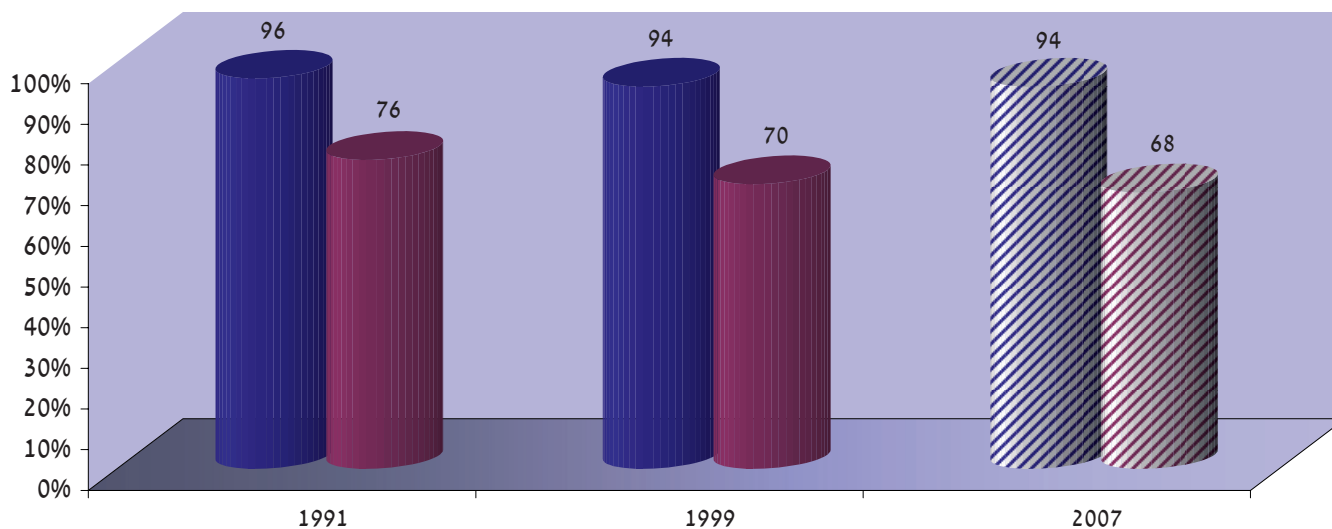
'עד כמה אתה/מרגיש/ת את עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה?'
מרגיש/ה חלק במידה רבה ובמידה רבה מאוד (באחוזים)



תרשים 59

תחושת שייכות לקהילה היהודית, 2007-1991

מרגיש/ה חלק מהעם היהודי בעולם
יש ליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף*
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

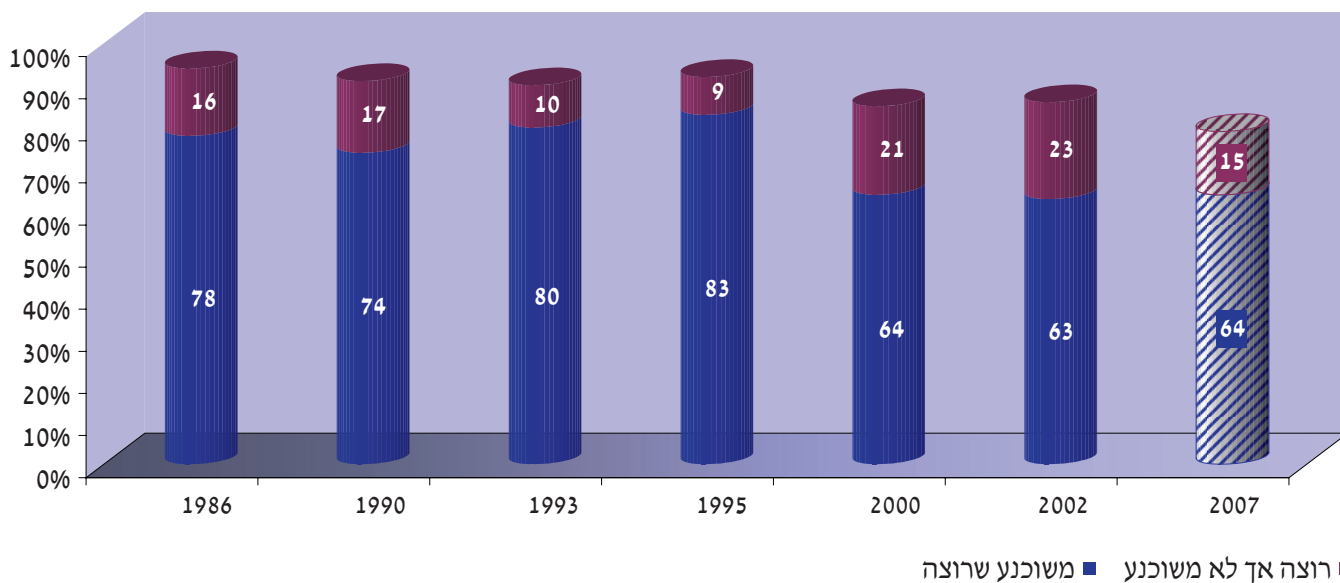


■ יש ליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף* ■ מרגיש חלק מהעם היהודי בעולם

* הנתונים לשתי השאלות לשנים 1991 ו-1999 לקוחים מתוך: ש' לוי, ח' לוינסון וא' כ"ץ, יהודים ישראלים: דיוקן, ירושלים: קרן אבי חי והמכון הישראלי לדמוקרטיה, 2002, נספחים א5, א6.

תרשים 60

'האם את/ה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?', 1986–2007
משוכנע/ת שרוצה ורוצה אך לא משוכנע/ת (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



במידה מסוימת, במידה רבה ובמידה רבה מאוד מדינת ישראל תמשיך להתקיים חרף הקשיים והמשברים. עוד שאלנו את מי שהביעו ספקות מקרב המדגם היהודי באשר לרצונם לחיות בארץ, מהו הגורם העיקרי המעורר את הספקות הללו. בסקר הדמוקרטיה 2007 הצביעו 40% מהנשאלים על המצב הביטחוני כעל הגורם המעורר בהם ספקות, 36% השיבו כי זהו המצב הכלכלי, 14% התייחסו למצב החברתי, ורק 3% הסבירו את הרגשתם במעמד הדת במדינה ובנטיות האנטי דמוקרטיות של המשטר שלה. לפנינו שינוי לעומת סדר הגורמים כפי שעלה מממצאי 1986 ו-2003 (תרשים 61 להלן). ב-1986 היה המצב הכלכלי הגורם שעורר את הספקות הגדולים ביותר (73%), וכך גם ב-2003 (52%). לעומת זאת המצב הביטחוני ב-1986 היה בעל חשיבות שולית: רק 14% הצביעו על אפשרות זו כגורם העיקרי המעורר את רצונם לחיות בארץ, לעומת 35% ב-2003. נתוני 2007 מראים היפוך בגורמים: המצב הביטחוני נתפס כגורם המעורר את הרצון לחיות בישראל בעתיד.

רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק

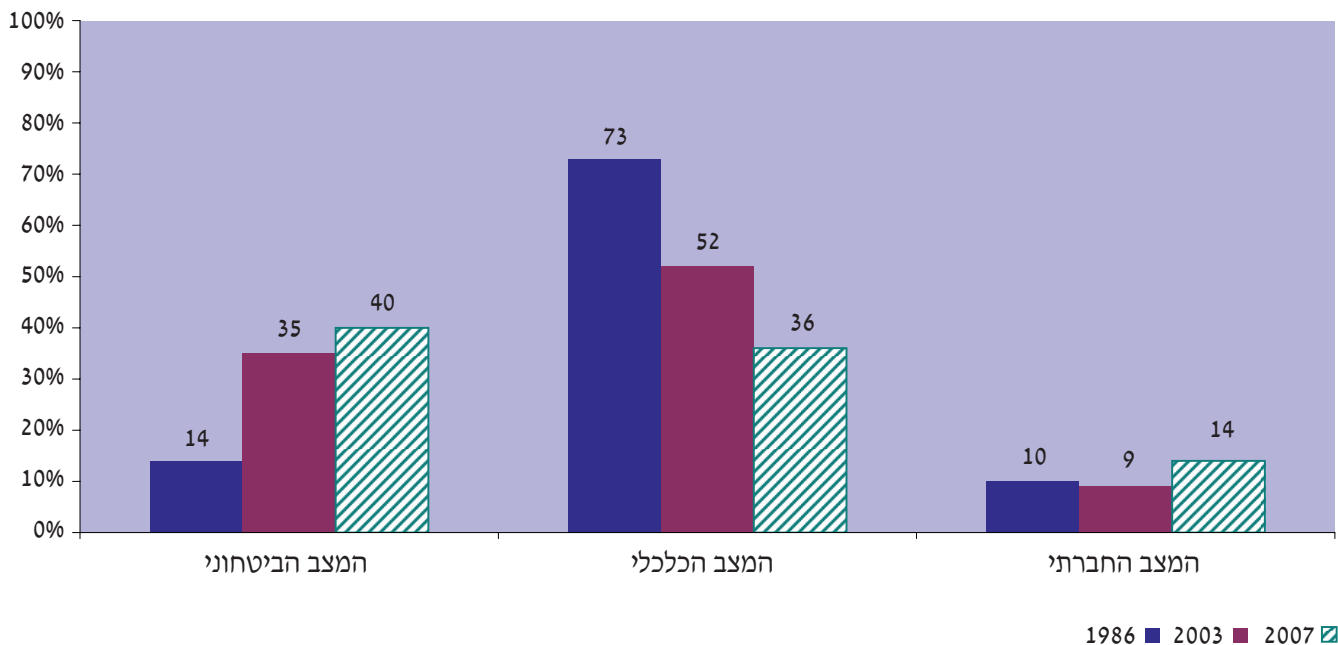
יותר משהישראלים גאים באזרחותם הם רוצים לחיות בישראל ומשוכנעים בכוונתם לעשות כן בעתיד. משנת 1986 ואילך מוצגת בסקרים השאלה 'האם את/ה רוצה, או לא רוצה, לחיות בארץ בעתיד הרחוק?'. בתרשים 60 שלהלן מוצגים נתוני התשובה 'משוכנע/ת שרוצה' ו'רוצה אך לא משוכנע/ת'. בשנת 2007 השיבו 64% שהם משוכנעים ברצונם לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 15% רוצים אך אינם משוכנעים, ו-8% משוכנעים שאינם רוצים בכך. בהשוואה לשנים האחרונות חלה ירידה בשיעור האזרחים המשוכנעים ברצונם להישאר בארץ, אך עדיין התמונה הנפרשת בעשרים השנים האחרונות מציגה רוב גדול המשוכנע שהוא רוצה להישאר ולחיות בארץ. על אף הבעיות הרבות, המצב הביטחוני הקשה, המצב הכלכלי והחברתי, רוב הציבור עדיין מביע רצון להתגורר בישראל. בסקר נשאלה גם שאלה בעניין הערכת האזרחים את כושר עמידותה של מדינת ישראל והאמונה בהמשך קיומה. רוב גדול (84%) סבור כי

וכך גם הרצון להמשיך להתגורר בארץ בטווח הארוך. יש לציין כי חלה ירידה בשיעור המשוכנעים להישאר בישראל, אך עדיין מדובר ברוב האוכלוסייה היהודית. המדדים שנבחנו באשר לתחושת השייכות לקהילה בישראל מצביעים אפוא על ירידה, ובכל זאת הם מורים על תחושה חזקה של רצון להשתייך למדינת ישראל.

לסיכום, רוב הציבור בישראל 2007 גאה בהיותו ישראלי, אם כי ניכרת ירידה של 9% לעומת אשתקד. כמו כן רוב הציבור חש את עצמו חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל ובעיוותיה, אך גם כאן ניכרת ירידה של 10% לעומת שנת 2006. תחושת השייכות לקהילה היהודית בעולם בקרב האוכלוסייה היהודית במדינה גבוהה,

תרשים 61

'מהו הגורם העיקרי המעורר ספקות בקשר לרצון לחיות בארץ?', 1986-2007*
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)



* על שאלה זו יש במקור חמש תשובות. האפשרויות הנוספות על התשובות המוצגות הן מעמד הדת במדינה ונטיות אנטי דמוקרטיות. בכל אחת מן השנים המוצגות מסתכמים הנתונים של שתי התשובות הללו ב-3% לכל היותר, ולכן אין הם מוצגים בתרשים. מסיבה זו סכום התשובות אינו מגיע ל-100%.

בבד עם תחושות הניכור, המתח והתרופפות הקשרים החברתיים אפשר לזהות גם צדדים אחרים: הגאווה בישראליות והנכונות להילחם למען המדינה מראות לכידות חברתית מסוימת על אף המשברים שפקדו את המדינה לאחרונה.

מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007 מעריך את איכות התפקוד והביצוע של הדמוקרטיה בישראל. המחקר משווה את מצבה של ישראל במשך השנים ועושה השוואה בין לאומית עם 35 מדינות דמוקרטיות אחרות. התרשימים הרבים וההשוואות שהוצגו כאן מציגים את פניה ורבדיה המרובים של הדמוקרטיה הישראלית ומנסים לאתר את נקודות החוזק והתורפה שלה, הן בעיניהם של מכוני מחקר בין לאומיים הן על פי עמדות הציבור בישראל. מצבה של הדמוקרטיה הישראלית ב-2007 בהשוואה בין לאומית, כפי שהוא משתקף בראי המדדים, שונה במובנים מסוימים מזה שהוצג במדד 2006. מתברר כי בהשוואה ההיסטורית חל שיפור במצבה של ישראל ב-9 מתוך 20 המדדים שעודכנו, ב-5 מהם נרשמה הרעה, וב-6 אחרים נותר המצב כשהיה בשנת 2006. אולם בהשוואה הבין לאומית ישראל טרם הצליחה לסגל לעצמה את מאפייני הדמוקרטיה המהותית, ובמדדים רבים היא מוערכת בתחתית מדרג המדינות.

הדמוקרטיה הישראלית איננה בבחינת דבר מובן מאליה. אמנם הציבור מפגין לכידות לא מבוטלת לנוכח האיומים מחוץ ומבית, אך השבר ההולך וגדל באמון במוסדות השלטוניים ובמנהיגות הפוליטית באשר ליכולתם להנהיג ובאשר לטוהר המידות שלהם מצביע על בעיה של לגיטימציה חמורה. רגשות כאלה עשויים להאיץ תהליכים שמחלישים את הדמוקרטיה, כגון הימנעות מהשתתפות בבחירות, חוסר נכונות לתרום למען החברה והמדינה ואפילו אי-ציות לחוקים או דחייתם כלא לגיטימיים. התנהגויות מעין אלו עלולות לפגוע בחוסנה של החברה הישראלית ובכושר עמידתה בשנים הבאות.

מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007 מניב מסקנה מדאיגה: הדמוקרטיה הישראלית שרויה במשבר עמוק, ושביעות הרצון של הציבור בישראל מאופן תפקודה נפגמה מאוד בשנה החולפת. בחמש השנים האחרונות גוברת תחושת האכזבה מממוסדות השלטון בכלל ומההנהגה בפרט. עמדות אלו הן ביטוי למשבר ההולך ומעמיק בין הציבור לבין המערכת הפוליטית בישראל. בשעה שאמונו של הציבור בבעלי התפקידים והמוסדות הייצוגיים מעורער, מתברר כי בקיומם של מוסדות דמוקרטיים פורמליים אין די כדי להבטיח תחושה של תמיכה במשטר וסיפוק ממנו.

גם הנתונים הנוגעים ליחסים הבין אישיים משקפים תמונה של היעדר אמון, מחסור בהדדיות וכן קשרים בין קבוצתיים לקויים. רבים סבורים שענייני הפרט חשובים מענייני המדינה, השסעים והמתחים בין הקבוצות אינם מצטמצמים, ושיעורם של המשוכנעים שיחיו בארץ בטווח הארוך נמצא אף הוא בירידה. סקר הדמוקרטיה 2007 מבליט מחדש שהשסעים החברתיים בישראל עמוקים מאוד, והיחסים בין הקבוצות המרכיבות את החברה אינם במגמה של שיפור.

הדמוקרטיה בישראל לוקה בבעיות רבות, שרובן אינן חדשות: אישוויון חברתי, עוני, מתחים בין דתות ולאומים. כל אלו עושים אותה נזילה ביותר ונתונה לשינויים דרמטיים. ועם זאת סקר הדמוקרטיה הישראלית 2007 מבליט את העובדה שהרגשת השייכות לקהילה והלכידות החברתית עודן מושרשות. שיעורים גבוהים מן הנשאלים היהודים, אף כי נמוכים מבעבר, גאים בהיותם ישראלים וחשים את עצמם חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל ומן הקהילה היהודית בעולם. רוב הציבור אף מאמין בהמשך קיומה של מדינת ישראל בעתיד הרחוק, גם לנוכח המשברים. נתונים אלו מלמדים שלמרות השסעים החברתיים העמוקים וחרף בעיותיה הרבות של ישראל, הציבור עדיין רוצה להמשיך ולחיות במדינה, הוא מרגיש שייך אליה ואפילו מוכן להילחם ולהקריב למענה. לשון אחר, בד

נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003-2007¹

| 1. ההיבט המוסדי | | | | | | |
|---|--------|------|------|-------|------|--------------------------|
| שם המדד | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | שינוי ביחס להערכה אחרונה |
| 1. אחריותיות אנכית (3-1 = בחירות לא מוסדרות) | 3 | - | 3 | - | - | - |
| 2. אחריותיות אופקית (6-0 = מעורבות רבה של הצבא) | 3 | 3 | 2.5 | 2.5 | 2.5 | = |
| 3. מדד הסטייה מעקרון היחסיות (100-0 = יחסיות מושלמת) | 2.55 | - | - | 2.72 | - | - |
| 4. דומיננטיות מפלגתית 100-100 * מספר המושבים בבית התחתון (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה) | 300 | 315 | 324 | 413.8 | - | - |
| 5. רמת המגבלות על הרשות המבצעת ליישם מדיניות (7-1 = סמכות בלתי מוגבלת) | 7 | - | 7 | - | - | - |
| 6. היקף המגבלות על הרשות המבצעת לשנות מדיניות (1-0 = היעדר מגבלות) | 0.7864 | - | - | - | - | - |
| 7. שיעור ההצבעה בבחירות הארציות (100-0 = הצבעה מלאה) | 67.8 | - | - | 63.5 | - | - |
| 8. שיעור ההצבעה מכלל האזרחים הרשומים בפנקס הבחורים (100-0 = הצבעה מלאה) | 74.4 | - | - | 70.8 | - | - |
| 9. שיעור ההצבעה בבחירות המקומיות (100-0 = הצבעה מלאה) | 57.4 | 50 | - | - | - | - |
| 10. מדד תפיסת השחיתות (TI) (10-0 = שחיתות רבה) | 7.3 | 7 | 6.4 | 6.3 | 5.9 | ↓ |
| 11. מדד השחיתות (ICRG) (6-0 = שחיתות רבה) | 3 | 4 | 3 | 3 | 3 | = |
| 12. ייצוגיות ואחריותיות (WB) (100-0 = אחריותיות גבוהה) | 65.7 | 62.3 | 66.7 | - | - | ↑ |
| 13. שליטה בשחיתות (WB) (100-0 = שליטה גבוהה) | 82.4 | 78.4 | 73.9 | - | - | ↓ |
| 14. איכות הבקרה (WB) (100-0 = בקרה גבוהה) | 76.4 | 76.4 | 75.2 | - | - | ↓ |
| 15. ממשל אפקטיבי (WB) (100-0 = יכולת משילות גבוהה) | 80.9 | 86.1 | 78.0 | - | - | ↓ |

| 2. היבט הזכויות | | | | | | |
|--|--------|--------|--------|--------|-------|--------------------------|
| שם המדד | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | שינוי ביחס להערכה אחרונה |
| 1. מידת התחרותיות של ההשתתפות 5-1 (1 = דיכוי פעילות אופוזיציונית) | 5 | - | 5 | - | - | - |
| 2. חופש העיתונות 100-0 (0 = חופש מלא) | 30 | 27 | 28 | 28 | 28 | = |
| 3. מדד לפגיעה בזכויות אדם 5-1 (1 = שמירה על זכויות אדם) | 4 | - | - | - | - | - |
| 4. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש 100,000-0 (0 = מעט אסירים) | 132 | 143 | 172 | 180 | 158 | ↑ |
| 5. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים 100,000-0 (0 = מעט אסירים) | 173 | 189 | 252 | 265 | 295 | ↓ |
| 6. מדד החוק והסדר 6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר) | 5 | 5 | 5 | 5 | 5 | = |
| 7. חופש הדת 7-1 (1 = חופש מלא) | 3 | - | - | - | - | - |
| 8. מדד גיני להכנסות פנויות ² 1-0 (0 = שוויון מלא) | 0.3685 | 0.3799 | 0.3878 | 0.3874 | - | ↑ |
| 9. מדד גיני להכנסות כלכליות ² 1-0 (0 = שוויון מלא) | 0.5265 | 0.5234 | 0.5255 | 0.5224 | - | ↑ |
| 10. מדד החופש הכלכלי ³ 100-0 (100% = חופש כלכלי רב) | 64.0 | 63.1 | 63.8 | 66.7 | 68.4 | ↑ |
| 11. מדד התפתחות מגדרי 1-0 (0 = היעדר שוויון) | 0.891 | 0.900 | 0.906 | 0.911 | 0.925 | ↑ |
| 12. מדד העצמה מגדרי 1-0 (0 = היעדר שוויון) | 0.596 | 0.612 | 0.614 | 0.622 | 0.656 | ↑ |
| 13. אפליה פוליטית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה) | 3 | - | 3.5 | - | - | - |
| 14. אפליה כלכלית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה) | 3 | - | 3.5 | - | - | - |
| 15. אפליה תרבותית של המיעוט 12-0 (0 = היעדר אפליה) | 1 | - | 0 | - | - | - |
| 16. שלטון החוק (WB) 100-0 (100% = שליטה רבה) | 75.5 | 73.1 | 73.4 | - | - | ↑ |

| 3. היבט היציבות והלכידות | | | | | | |
|---|-------|------|--------|-------|------|--------------------------|
| שם המדד | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | שינוי ביחס להערכה אחרונה |
| 1. חילופי שלטון מספר חילופי השלטון בשנים 1996-2006 | 5 | - | 5 | 4 | - | - |
| 2. מדד איי-השלמת קדנציה 100-0 (100% = כהונה מלאה) | 77.42 | - | - | 82.22 | - | - |
| 3. מדד משוקלל לקונפליקט פוליטי 0-אינסוף (0 = היעדר קונפליקט) | 3,100 | - | 10,462 | - | - | - |
| 4. מתיחות על רקע דתי 0-6 (0 = מתיחות רבה) | 2 | 3 | 2.5 | 2.5 | 2.5 | = |
| 5. מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני 0-6 (0 = מתיחות רבה) | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | = |
| 6. יציבות פוליטית (WB) 0-100 (100% = יציבות רבה) | 10.8 | 11.3 | 14.2 | - | - | ↑ |

- 1 הממדים שעודכנו השנה הם המדדים שמופיעים בהם חצים או סימן שוויון.
- 2 המדד פורסם בינואר 2007, והוא נכון לשנת 2006. בנתוני מדד ג'יני נכללת אוכלוסיית מזרח ירושלים, שלא כבמדדים הקודמים.
- 3 הסולם שונה בשנת 2007, והנתונים המוצגים כאן הם הנתונים שדיווח עליהם מכון Heritage.

נספח 2: סקר מדד הדמוקרטיה 2007
לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2006-2003
 (כלל המדגם; באחוזים)

| 1. ההיבט המוסדי | | | | | | |
|-----------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--|---|
| כללי 2007 | כללי 2006 | כללי 2005 | כללי 2004 | כללי 2003 | השאלות בסקר | תכונות במדד |
| | | | | | | א. תפיסת המימוש של עקרון האחראיות (accountability) |
| 30 | 38 | 42 | 38 | 38 | באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים) | פעולות הנבחרים בזיקה להעדפות העם |
| | | | | | | ב. השתתפות פוליטית |
| | | | | | | 1. מידת ההשתתפות הפוליטית: |
| 82 | 82 | 81 | 79 | 87 | כל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? (בכל יום או כמה פעמים בשבוע) | מתעדכנים בפוליטיקה |
| 56 | 67 | 65 | 64 | 69 | באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח) | משוחחים על פוליטיקה |
| | | | | | | 2. תפיסת מימוש ערך ההשתתפות הפוליטית: |
| 34 | 38 | 37 | 49 | 40 | האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות השתתפות האזרחים בפוליטיקה מבמדינות אחרות? (יותר) | הערכת מידת ההשתתפות |
| 24 | 27 | 31 | 18 | 20 | באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (יכולים) | תחושת השפעה |
| | | | | | | ג. ייצוגיות |
| 56 | 61 | 61 | - | 67 | באיזו מידה יחסי הכוחות בכנסת מבטאים לדעתך את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (מבטאים) | |
| | | | | | | ד. טוהר מידות בממשל |
| 15 | 10 | 11 | 15 | 15 | מה לדעתך חשוב יותר למנהיגי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה? (המדינה כולה) | עמדה ביחס לשחיתות אישים בשלטון |
| 18 | 14 | 22 | 15 | 11 | האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות מבמדינות אחרות? (פחות) | תפיסת היקף השחיתות בישראל |

| 2. היבט הזכויות | | | | | | |
|-----------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--|--|
| כללי 2007 | כללי 2006 | כללי 2005 | כללי 2004 | כללי 2003 | השאלות בסקר | תכונות במדד |
| | | | | | | א. זכויות פוליטיות ואזרחיות |
| | | | | | | עמדות על זכויות פוליטיות ואזרחיות |
| 78 | 86 | 79 | - | 83 | לכל אדם צריכות להיות אותן הזכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות (מסכים) | |
| 54 | 61 | 64 | 60 | 63 | יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים) | חופש דת |
| 36 | 39 | 33 | 40 | 27 | האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או אחרות? (פחות) | תפיסות באשר למימוש הזכויות בישראל במבט השוואתי |
| 21 | 19 | 24 | 17 | 15 | וחופש ביטוי? (פחות) | |
| | | | | | | ב. זכויות חברתיות וכלכליות |
| 59 | 59 | 58 | 60 | 54 | בקשר למבנה החיים הכלכליים בארץ: האם אתה תומך יותר בגישה סוציאליסטית או בגישה קפיטליסטית? (סוציאליסטית) | תמיכה במדיניות חברתית-כלכלית |
| 72 | 84 | 80 | 88 | 82 | אין מספיק שוויון חברתי וכלכלי בארץ (מסכים) | הערכת מימוש הזכויות בתחום החברתי והכלכלי |
| | | | | | | ג. שוויון למיעוטים |
| 30 | 41 | 44 | 45 | 38 | באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לכל אחד מהדברים הבאים: צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים (תומך) | נכונות לשוויון זכויות בין יהודים לערבים |
| 50 | 60 | 59 | 64 | 53 | קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה (תומך) | |
| 34 | 29 | 34 | 23 | 26 | צריך הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה כמו החזרת שטחים (מתנגד) | |
| 45 | 38 | 50 | 41 | 43 | על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ (מתנגד) [יהודים בלבד] | |
| 55 | 54 | 56 | 64 | 55 | ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים (מסכים) | תפיסת קיום השוויון בפועל |

| 3. היבט היציבות והלכידות | | | | | | |
|--|---|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| תכונות במדד | השאלות בסקר | כללי 2003 | כללי 2004 | כללי 2005 | כללי 2006 | כללי 2007 |
| א. שביעות רצון מן השלטון | מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי? (לא טוב) | 63 | 54 | 35 | 40 | 50 |
| | מה דעתך על הדרך שבה מטפלת הממשלה בבעיות שישנן כיום במדינה? (לא טובה) | 78 | 78 | 67 | 74 | 86 |
| ב. הערכת היציבות בישראל | | | | | | |
| | לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל היא יציבה או לא יציבה? (לא יציבה) | 63 | - | 46 | 53 | 60 |
| ג. מחאה והתנגדות | | | | | | |
| התנגדות לאלימות | בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות (מסכים) | 82 | 78 | 82 | 82 | 74 |
| ד. אמון במוסדות | | | | | | |
| מידת אמון במוסדות השונים | באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים? המפלגות (נותן אמון) | 32 | 27 | 22 | 22 | 21 |
| | ראש הממשלה (נותן אמון) | 53 | 45 | 48 | 43 | 21 |
| | התקשורת (נותן אמון) | 49 | 51 | 50 | 44 | 45 |
| | פרקליטות המדינה (נותן אמון) | 58 | 66 | 60 | 51 | 45 |
| | בית המשפט העליון (נותן אמון) | 70 | 79 | 72 | 68 | 61 |
| | המשטרה (נותן אמון) | 66 | 66 | 57 | 44 | 41 |
| | נשיא המדינה (נותן אמון) | 68 | 73 | 65 | 67 | 22 |
| | הכנסת (נותן אמון) | 52 | 46 | 40 | 33 | 33 |
| | צה"ל (נותן אמון) | 84 | 86 | 78 | 79 | 74 |
| | הממשלה (נותן אמון) | 55 | 41 | 42 | 39 | 31 |
| המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית | מי שומר טוב יותר על הדמוקרטיה הישראלית – ראש הממשלה, או בית המשפט העליון, או הכנסת, או אמצעי התקשורת? | | | | | |
| | ראש הממשלה | 18 | 9 | 15 | 15 | 14 |
| | בית המשפט העליון | 42 | 47 | 48 | 47 | 39 |
| | הכנסת | 14 | 14 | 13 | 13 | 13 |
| | אמצעי התקשורת | 26 | 30 | 24 | 25 | 34 |

| 3. היבט היציבות והלכידות – המשך | | | | | | |
|---|---|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| תכונות במדד | השאלות בסקר | כללי 2003 | כללי 2004 | כללי 2005 | כללי 2006 | כללי 2007 |
| ה. אמון חברתי | באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים, או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך) | 29 | 33 | 44 | 26 | 31 |
| ו. שסעים חברתיים | האם לדעתך היחסים בין דתיים ללא דתיים במדינה טובים או לא טובים? (טובים) [יהודים בלבד] | 24 | 28 | 31 | 26 | 34 |
| | והיחסים בין אשכנזים למזרחים? (טובים) [יהודים בלבד] | 43 | 53 | 51 | 47 | 45 |
| | ובין ערביי ישראל לבין יהודים? (טובים) | 11 | 16 | 11 | 14 | 13 |
| | ובין עולים חדשים לוותיקים? (טובים) [יהודים בלבד] | 49 | 40 | 37 | 40 | 38 |
| | בין עשירים לעניים? (טובים) | 25 | 24 | 19 | 20 | 22 |
| הערכת רמת המתיחות בין קבוצות בישראל לעומת למדינות אחרות | האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה מבמדינות אחרות? (פחות) | 7 | 15 | 20 | 15 | 24 |
| ז. שייכות לקהילה | | | | | | |
| גאוה להשתייך לישראל | עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי? (גאה) | 84 | 79 | 83 | 86 | 77 |
| רצון להישאר בארץ | האם אתה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק? (רוצה) | 88 | 87 | 89 | 90 | 80 |
| מרגיש חלק מישראל ובעיותיה | באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ומבעיותיה? (מרגיש) | 79 | 73 | 77 | 69 | 59 |

| 4. דמוקרטיה – תמיכה ושביעות רצון | | | | | | |
|-----------------------------------|---|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| תכונות במדד | השאלות בסקר | כללי 2003 | כללי 2004 | כללי 2005 | כללי 2006 | כללי 2007 |
| תמיכה בדמוקרטיה | מספר מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים (לא מסכים) | 44 | 42 | 43 | 40 | 31 |
| שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית | באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (לא מרוצה) | 49 | 55 | 51 | 54 | 66 |

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. הנתונים מייצגים את שתי הקטגוריות ה'גבוהות' ביחס לדמוקרטיה בשאלות שיש בהן ארבע או חמש קטגוריות (כלומר 1-2 או 3-4 או 4-5), ואת הקטגוריה הגבוהה בשאלות שבהן יש שתיים או שלוש קטגוריות (כלומר 1 או 2 אם השאלה דיכוטומית, ו'1 או 3 אם בשאלה יש שלוש קטגוריות).
3. מופיעות רק שאלות שנשאלו בפברואר 2007 ולפחות בעוד שלוש מארבע השנים האחרות.
4. כאשר נשאלה השאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים לצד השאלה.
5. גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.8.
6. גודל המדגם ב־2006: 1,204; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.8.
7. גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.8.
8. גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.9.
9. גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -3.1.
6. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 3: התפלגות סקר הדמוקרטיה, פברואר 2007 (באחוזים)

1. איך מצב הרוח שלך בימים אלה?
 1. טוב כל הזמן או כמעט כל הזמן 16
 2. טוב רוב הזמן 42
 3. לפעמים טוב, לפעמים לא טוב 31
 4. לא טוב רוב הזמן, לא טוב כמעט כל הזמן 11

2. האם אתה מודאג בימים אלה?
 1. תמיד 11
 2. כמעט תמיד 15
 3. לעתים קרובות 19
 4. לפעמים 35
 5. כמעט אף פעם או אף פעם לא 20

3. האם אתה חושב שתוכל להסתגל למצב הקיים?
 1. אני בטוח שאסתגל 24
 2. אני חושב שאסתגל 55
 3. אני חושב שלא אוכל להסתגל 14
 4. אני בטוח שלא אוכל להסתגל 7

5. כללית, איך אתה מעריך את מצב בריאותך בזמן האחרון?
 1. טוב מאוד 27
 2. טוב / די טוב 49
 3. לא כל כך טוב 17
 4. לא טוב 5
 5. כלל לא טוב 2

| 5 | 4 | 3 | 2 | 1 | |
|------------------|--------------------|--------------|-----------|----------------|--|
| בדרך לא טובה כלל | בדרך לא כל כך טובה | בדרך די טובה | בדרך טובה | בדרך טובה מאוד | |
| 37 | 36 | 17 | 7 | 3 | 6. כיצד לדעתך ממלא ראש הממשלה את תפקידו? |
| 50 | 30 | 13 | 5 | 2 | 7. ושר הביטחון? |
| 29 | 32 | 26 | 10 | 3 | 8. ושר האוצר? |

9. מה מן הגורמים הבאים הוא הגורם העיקרי, לדעתך, המעורר ספקות בקשר לרצון לחיות בארץ אצל אותם האנשים שמתעוררים בהם ספקות אלו?

- | | |
|----|-------------------------------|
| 38 | 1. המצב הביטחוני |
| 38 | 2. המצב הכלכלי |
| 14 | 3. המצב החברתי |
| 2 | 4. עליית נטיות אנטי-דמוקרטיות |
| 2 | 5. מעמד הדת במדינה |

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים למשפטים הבאים:

| 4 מסכים בהחלט | 3 | 2 | 1 בכלל לא מסכים | |
|---------------------|----|----|-----------------------|--|
| 32 | 23 | 24 | 21 | 10. [לא לערבים] הערבים לא יגיעו לרמה התרבותית של היהודים |
| 31 | 20 | 22 | 27 | 11. [לא ליהודים] היהודים גזענים |

12. האם אתה חושב שתהיה עוד מלחמה עם ארצות ערב בשנים הבאות?

- | | |
|----|-----------------------------------|
| 18 | 1. כן, בשבועות או בחודשים הקרובים |
| 39 | 2. כן, אולי בעוד שנה-שנתיים |
| 17 | 3. כן, אולי בעוד 3 עד 5 שנים |
| 5 | 4. כן, אולי בעוד 6 עד 10 שנים |
| 3 | 5. אולי רק בעוד 10 שנים או יותר |
| 8 | 6. לא תהיה עוד מלחמה עם ארצות ערב |
| 10 | 7. לא יודע |

13. אם תפרוץ מלחמה, האם תהיה נכון להילחם למען המדינה?

- | | |
|----|-------|
| 70 | 1. כן |
| 30 | 2. לא |

14. בקשר לשטחים המוחזקים על ידי ישראל מאז מלחמת ששת הימים: מהו הוויתור הגדול ביותר שלדעתך יש לעשות כדי להגיע לשלום?

- | | |
|----|---|
| 12 | 1. לוותר על כל השטחים האלה כדי להגיע להסכם שלום |
| 9 | 2. לוותר כמעט על כל השטחים, עם תיקונים קטנים בלבד |
| 16 | 3. לוותר על חלק מהשטחים |
| 16 | 4. לוותר רק על חלק קטן מהשטחים |
| 46 | 5. לא לוותר על שום שטח |

15. אילו היית עומד כעת לפני גיוס לצה"ל, כיצד היית נוהג?

- 18 1. הייתי משתדל להתחמק מהשירות בצה"ל
- 16 2. הייתי מתגייס לצה"ל, אבל רק בתפקיד של גיובניק (תפקיד לא קרבי)
- 30 3. הייתי מתגייס ומשאיר לצה"ל לקבוע עבורי את סוג התפקיד
- 23 4. הייתי מתגייס ומבקש לשרת כחייל קרבי
- 13 5. הייתי מתגייס ומתנדב ליחידה קרבית מובחרת

16. אילו היית הורה לבן העומד להתגייס לצה"ל, מה היית ממליץ לו לעשות?

- 17 1. לנסות להתחמק מהשירות
- 21 2. להתגייס, אך לנסות לשרת בתפקיד לא קרבי
- 27 3. להתגייס ולהשאיר לצה"ל לקבוע עבורו את סוג התפקיד
- 23 4. להתגייס ולבקש לשרת כחייל קרבי
- 12 5. להתגייס ולהתנדב ליחידה קרבית מובחרת

17. עד כמה אתה סומך או לא סומך על הצהרות הדרג הצבאי הבכיר בענייני ביטחון?

- 9 1. סומך בהחלט
- 30 2. די סומך
- 37 3. לא כל כך סומך
- 24 4. כלל לא סומך

| 5 | 4 | 3 | 2 | 1 | |
|--------------|----------|----------------|-------|------------|---|
| לא מדאיג כלל | לא מדאיג | לא כל כך מדאיג | מדאיג | מדאיג מאוד | |
| 2 | 5 | 14 | 36 | 43 | 18. באיזו מידה מדאיג אותך מצבה של ישראל? |
| 3 | 5 | 10 | 28 | 55 | 19. באיזו מידה מדאיגות אותך פעולות טרור וחבלה ברחבי הארץ? |
| 6 | 11 | 17 | 30 | 36 | 20. באיזו מידה מדאיג אותך כושר הלחימה של צה"ל במקרה ששוב תפרוץ מלחמה? |

21. עד כמה אתה סומך או לא סומך על הצהרות הדרג המדיני בענייני ביטחון?

- 5 1. סומך בהחלט
- 24 2. די סומך
- 41 3. לא כל כך סומך
- 30 4. כלל לא סומך

22. מהי מידת אמונתך בכושר עמידתה וקיומה של מדינת ישראל בעתיד?

- | | | |
|----|----------------|----|
| 1. | אמונה רבה מאוד | 25 |
| 2. | אמונה רבה | 30 |
| 3. | אמונה מסוימת | 29 |
| 4. | אמונה מועטה | 11 |
| 5. | כלל לא מאמין | 5 |

23. [לא לערבים] האם אתה רואה את עצמך כציוני?

- | | | | | | | | | | | | |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|----|----|-----------|---|
| 1. | בהחלט כן: | 45 | 2. | כן: | 37 | 3. | לא: | 14 | 4. | בהחלט לא: | 2 |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|----|----|-----------|---|

24. [לא לערבים] האם אתה מרגיש שאתה חלק מהעם היהודי בעולם?

- | | | | | | | | | | | | |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|---|----|-----------|---|
| 1. | בהחלט כן: | 55 | 2. | כן: | 39 | 3. | לא: | 5 | 4. | בהחלט לא: | 1 |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|---|----|-----------|---|

25. האם לדעתך יש ליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף?

- | | | | | | | | | | | | |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|----|----|-----------|---|
| 1. | בהחלט כן: | 28 | 2. | כן: | 41 | 3. | לא: | 25 | 4. | בהחלט לא: | 6 |
|----|-----------|----|----|-----|----|----|-----|----|----|-----------|---|

26. מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה – האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?

- | | | |
|----|--|----|
| 1. | האינטרסים של המדינה חשובים הרבה יותר | 25 |
| 2. | האינטרסים של הפרט והאינטרסים של המדינה חשובים באותה מידה | 36 |
| 3. | האינטרסים של הפרט חשובים הרבה יותר | 39 |

27. באיזו מידה, לדעתך, קיימת בישראל שחיתות?

- | | | |
|----|--------------|----|
| 1. | בכלל לא | 1 |
| 2. | במידה מועטה | 6 |
| 3. | במידה מסוימת | 18 |
| 4. | במידה רבה | 75 |

28. האם ההכנסה שיש כיום למשפחתך מספיקה לכם לרוב הצרכים?

- | | | |
|----|------------------------------|----|
| 1. | בהחלט מספיקה לכל הצרכים | 16 |
| 2. | מספיקה לרוב הצרכים | 40 |
| 3. | מספיקה לחלק מהצרכים ולחלק לא | 22 |
| 4. | לא מספיקה לרוב הצרכים | 22 |

29. יש אומרים שעכשיו צריך לדרוש מאנשים בישראל שיהיו מוכנים לויתורים רבים ולהורדת רמת החיים שלהם (שיקנו פחות דברים, ישלמו יותר מסים וכו'). האם אתה מסכים לזה?

- | | | |
|----|--|----|
| 1. | כן, בהחלט האנשים צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים | 11 |
| 2. | אולי צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים | 16 |
| 3. | אולי לא צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים | 16 |
| 4. | לא, בהחלט אין האנשים צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים | 57 |

30. לאור המצב הנוכחי, האם יש לך הרגשה שהממשלה דורשת ממך באופן אישי:

- | | | |
|----|----------------------|----|
| 1. | יותר מדי ויתורים | 47 |
| 2. | ויתורים במידה הנכונה | 39 |
| 3. | פחות מדי ויתורים | 14 |

31. האם לדעתך יש לקצץ את תקציב הביטחון, להשאירו כמות שהוא או להגדיל אותו?

- | | | |
|----|--------|----|
| 1. | להגדיל | 44 |
| 2. | להשאיר | 43 |
| 3. | להקטין | 13 |

32. האם מוצדק או לא מוצדק לדעתך לקצץ בשירותים חברתיים (כמו שירותי בריאות וחינוך) כדי להגדיל את תקציב הביטחון?

- | | | |
|----|----------------|----|
| 1. | מוצדק בהחלט | 3 |
| 2. | מוצדק | 15 |
| 3. | לא מוצדק | 49 |
| 4. | בהחלט לא מוצדק | 33 |

33. האם אתה מוכן או לא מוכן שיעלו בארץ את המסים כך שגם אתה תשלם יותר מסים, והכסף יוקדש לנושא ביטחון?

- | | | | |
|----|----------|----|-------------|
| 1. | מוכן: 27 | 2. | לא מוכן: 73 |
|----|----------|----|-------------|

34. האם לדעתך רוב הציבור בישראל מוכן או לא מוכן שיעלו בארץ את המסים כך שהוא ישלם יותר מסים, והכסף יוקדש לנושא ביטחון?

- | | | | |
|----|----------|----|-------------|
| 1. | מוכן: 12 | 2. | לא מוכן: 88 |
|----|----------|----|-------------|

35. באיזו מידה אתה נותן אמון ברמטכ"ל?

- | | | |
|----|------------------|----|
| 1. | בכלל אין לי אמון | 25 |
| 2. | במידה מועטה | 23 |
| 3. | במידה מסוימת | 31 |
| 4. | במידה רבה | 21 |

36. האם אתה חבר או משתתף בפעילות בארגון חברתי כלשהו הפועל לרווחת הכלל?

- | | | |
|----|----|----|
| 1. | כן | 19 |
| 2. | לא | 81 |

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים הבאים:

| 5 | 4 | 3 | 2 | 1 | |
|-------------|-------|---------|----------|----------------|---|
| מסכים בהחלט | מסכים | לא בטוח | לא מסכים | בהחלט לא מסכים | |
| 21 | 23 | 17 | 21 | 18 | 37. כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל אתה צריך להיות מושחת |
| 27 | 30 | 18 | 17 | 8 | 38. אישירות בצבא נתפס על ידי כהשתמטות |
| 13 | 23 | 19 | 25 | 20 | 39. יש לאסור על נואם לבטא בפומבי ביקורת חריפה |
| 5 | 10 | 12 | 30 | 43 | 40. אני רואה בשירות הצבאי בזבוז זמן |
| 7 | 17 | 14 | 30 | 32 | 41. גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים |

42. יש ויכוח אם בני הנוער היום מוכנים לעשות מה שצריך כדי להבטיח את ביטחון המדינה. מה דעתך: האם היום בני הנוער פחות מוכנים מבעבר, יותר מוכנים, או כמו שהם היו בעבר?

- | | |
|----|----------------------|
| 49 | 1. פחות מוכנים מבעבר |
| 21 | 2. יותר מוכנים |
| 23 | 3. כמו שהם היו |
| 7 | 4. לא יודע |

לדעתך, האם במשך השנים כל אחת מהתכונות הבאות הולכת ומתחזקת או הולכת ונחלשת בקרב בני הנוער בישראל?

| 3 | 2 | 1 | |
|-------|-----------|--------|-------------------------------------|
| נחלשת | ללא שינוי | מתחזקת | |
| 41 | 33 | 26 | 43. מאמין בעקרונות דמוקרטיים |
| 40 | 39 | 21 | 44. יהיה מוכן למלא פקודה בעת הצורך |
| 42 | 37 | 21 | 45. ימשיך לחיות בארץ |
| 48 | 33 | 19 | 46. מאמין בשוויון בין יהודים לערבים |
| 51 | 33 | 16 | 47. שומר חוק |
| 23 | 19 | 58 | 48. אלים |
| 38 | 43 | 19 | 49. נאמן למדינה |

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים למשפטים הבאים:

| 4 מסכים בהחלט | 3 | 2 | 1 בכלל לא מסכים | |
|---------------------|----|----|-----------------------|--|
| 43 | 21 | 16 | 20 | 50. איאפשר לתת אמון בערבים [לערבים: ביהודים] |
| 51 | 23 | 13 | 13 | 51. בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות |
| 41 | 33 | 16 | 10 | 52. הערבים [היהודים] נוטים להתנהגות אלימה |
| 21 | 22 | 30 | 27 | 53. [לא לערבים] הערבים לא אינטליגנטים |

54. באיזו מידה לדעתך אנשים בארץ מוכנים לפשרה בנושאים החשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?

| | |
|----|-----------------|
| 16 | 1. במידה רבה |
| 49 | 2. במידה מסוימת |
| 27 | 3. במידה מועטה |
| 8 | 4. כלל לא |

מה לגבי כל אחת מהקבוצות הבאות: באיזו מידה לדעתך אנשי הקבוצה מוכנים לפשרה בנושאים חשובים להם כדי להגיע לבסיס מוסכם שיאפשר לכולם לחיות כאן ביחד?

| 4 כלל לא | 3 במידה מועטה | 2 במידה מסוימת | 1 במידה רבה | |
|-------------|------------------|-------------------|----------------|-----------------|
| 26 | 29 | 29 | 16 | 55. ערביי ישראל |
| 7 | 22 | 47 | 24 | 56. יהודים |
| 22 | 33 | 30 | 15 | 57. דתיים |
| 22 | 31 | 33 | 14 | 58. אנשי ימין |
| 5 | 21 | 51 | 23 | 59. חילונים |
| 9 | 22 | 35 | 34 | 60. אנשי שמאל |

61. הרבה מדברים על שמאל וימין בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על פני רצף שמאל-ימין כש־1 הוא הכי בימין ו־7 הוא הכי בשמאל?

| | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|----|---|----|---|----|---|----|---|----|---|
| 7 | 7 | 4 | 6 | 11 | 5 | 26 | 4 | 14 | 3 | 13 | 2 | 25 | 1 |
|---|---|---|---|----|---|----|---|----|---|----|---|----|---|

62. האם לדעתך ממשלת ישראל צריכה או לא צריכה לדאוג לכך שהחיים הציבוריים במדינה יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?

| | |
|----|---|
| 32 | 1. בהחלט מתפקידה לדאוג לכך |
| 29 | 2. אולי צריכה לדאוג לכך |
| 22 | 3. אינני חושב שעל הממשלה לדאוג לכך |
| 17 | 4. בשום אופן אין המדינה צריכה לדאוג לכך |

63. באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת הדתית?

- | | |
|----|-------------------------------------|
| 18 | 1. אינני שומר כלל על המסורת |
| 43 | 2. אני שומר במקצת על המסורת |
| 30 | 3. אני שומר במידה רבה על המסורת |
| 9 | 4. אני שומר על המסורת על כל דקדוקיה |

64. האם במהלך השירות הסדיר או במילואים שירת בשטחים?

- | | |
|----|-----------------|
| 21 | 1. כן |
| 42 | 2. לא |
| 35 | 3. לא שירת בצבא |
| 2 | 4. מסרב |

הערות

- 1 כל הממצאים מובאים באחוזים, מקרב כלל הציבור הישראלי; ההתפלגויות לקוחות מתוך התשובות התקפות (valid) בלבד.
- 2 הסקר נערך בפברואר 2007, בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (גיל 18 ומעלה), היהודית והערבית. המדגם כלל 1,203 נשאלים שרואיינו בטלפון בשפות עברית, ערבית ורוסית. עבודת השטח בוצעה על ידי מכון 'מחשוב' בהנהלת ד"ר רחל ישראלי. טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% היא $\pm 2.8\%$. במהלך הראיונות הובטח ייצוג שווה לנשים ולגברים, וכן ננקטו הצעדים הדרושים כדי להבטיח ייצוג הולם של המגזר החרדי ושל העולים מחבר העמים.
- 3 כאשר השאלה נשאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים בצד השאלה.
- 4 השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 4: לוח אירועים, ינואר 2006–מאי 2007

הרשות המבצעת
הרכב ממשלת ישראל ה-31, נכון ליום 1 במאי 2007

| משרד | שר | סיעה |
|---------------------------------|------------------|---------------|
| ראש הממשלה | אהוד אולמרט | קדימה |
| המשנה לראש הממשלה | שמעון פרס | קדימה |
| שרת החוץ וממלאת מקום ראש הממשלה | ציפי לבני | קדימה |
| שר הביטחון | עמיר פרץ | עבודה-מימד |
| שר האוצר | אהוד אולמרט | קדימה |
| שר המשפטים | דניאל פרידמן | אינו חבר כנסת |
| שר הפנים | רוני בר-און | קדימה |
| שר התחבורה והבטיחות בדרכים | שאל מופז | קדימה |
| שר התעשייה, המסחר והתעסוקה | אליהו ישי | ש"ס |
| שר התקשורת | אריאל אטיאס | ש"ס |
| שרת החינוך | יולי תמיר | עבודה-מימד |
| שר הבריאות | יעקב בן-זרי | גיל |
| השר לביטחון הפנים | אבי דיכטר | קדימה |
| שר התיירות | יצחק אהרונוביץ | עבודה-מימד |
| שר החקלאות ופיתוח הכפר | שלום שמחון | עבודה-מימד |
| שר המדע, התרבות והספורט | ראלב מגאדלה | עבודה-מימד |
| השר לענייני אסטרטגיה | אביגדור ליברמן | ישראל ביתנו |
| השר להגנת הסביבה | גדעון עזרא | קדימה |
| השר לענייני גמלאים | רפי איתן | גיל |
| השר לקליטת עלייה | זאב בויס | קדימה |
| שר הרווחה והשירותים החברתיים | יצחק הרצוג | עבודה-מימד |
| שר הבינוי והשיכון | מאיר שטרית | קדימה |
| השר לתשתיות לאומיות | בנימין בן-אליעזר | עבודה-מימד |
| שר בלי תיק | יעקב אדרי | קדימה |
| | יצחק כהן | ש"ס |
| | משולם נהרי | ש"ס |
| סגן שר הביטחון | אפרים סנה | עבודה-מימד |

שינויים פרסונליים בממשלה

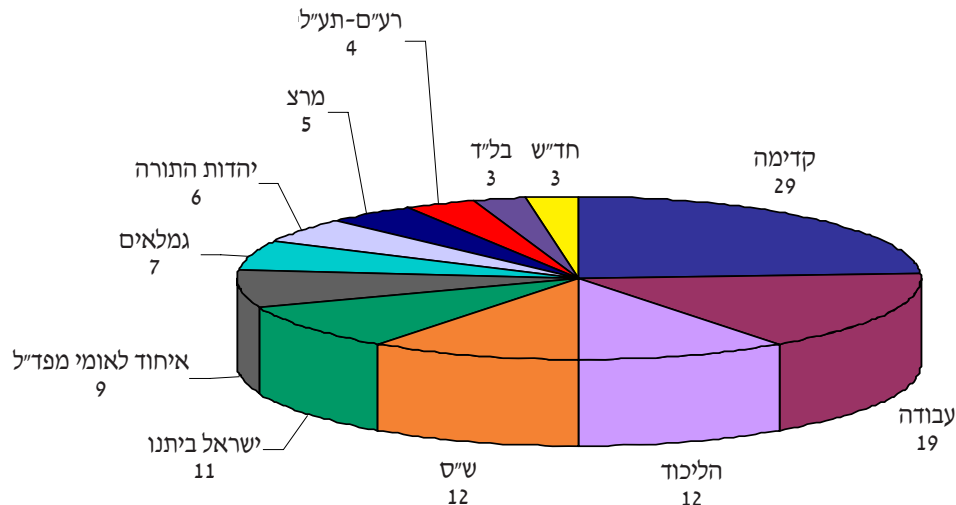
| | |
|--|------------------|
| הממשלה ה־31 מושבעת. | 4 במאי 2006 |
| שר המשפטים חיים רמון (קדימה) מתפטר מהממשלה על רקע הגשת כתב האישום נגדו בגין חשד בביצוע מעשה מגונה ללא הסכמה בחיילת. ראש הממשלה אהוד אולמרט ממנה את השר מאיר שטרית (קדימה) לממלא מקומו הזמני של שר המשפטים, עד לסיום משפטו של השר חיים רמון. ציפי לבני (קדימה) ממונה לשרת המשפטים. | 22 באוגוסט 2006 |
| אביגדור ליברמן (ישראל ביתנו) מצטרף לממשלה כשר לענייני אסטרטגיה. שר המדע, התרבות והספורט אופיר פז־פינס (עבודה) מתפטר מהממשלה בעקבות צירוף סיעת ישראל ביתנו לממשלה. הוא מכנס מסיבת עיתונאים ואומר: 'איני יכול להשלים עם מצב בו בממשלה יושב שר המטיף לגזענות'. הכנסת מאשרת את מינויו של ראלב מג'אדלה (עבודה-מימד) לשר בלי תיק בממשלה. | 29 בנובמבר 2006 |
| דניאל פרידמן (שאיננו חבר כנסת) ממונה לשר המשפטים במקום ציפי לבני, שכיחנה כשרת המשפטים באופן זמני. | 30 באוקטובר 2006 |
| השר יצחק הרצוג מועבר מתפקיד שר התיירות לתפקיד שר הרווחה. השר ללא תיק ראלב מג'אדלה (עבודה) ממונה לשר המדע, התרבות והספורט. שר האוצר אברהם הירשזון (קדימה) משעה עצמו לשלושה חודשים עקב החקירה נגדו בחשד למעילה. את מקומו ממלא אהוד אולמרט. | 30 באוקטובר 2006 |
| השר בלי תיק איתן כבל (עבודה-מימד) מתפטר מהממשלה כמחאה על דברים שפורסמו בדוח הביניים של ועדת וינוגרד. | 29 בינואר 2007 |
| | 5 בפברואר 2007 |
| | 21 בפברואר 2007 |
| | 22 באפריל 2007 |
| | 1 במאי 2007 |

הרשות השופטת

7 בספטמבר 2006 נשיאת בית המשפט העליון, השופטת דורית ביניש, מחליפה את השופט אהרן ברק.

הרשות המחוקקת

חלוקת הכוחות בכנסת ה־17 לאחר בחירות 2006



תאריכים מרכזיים, ינואר 2006 – מאי 2007

| ינואר 2006 | |
|--------------------|---|
| 9 | כנסת חבר הכנסת אברהם (בייגה) שוחט (העבודה) מתפטר מהכנסת, לאחר תקופת כהונה רצופה של 18 שנים. |
| 12 | מפלגות בחירות מקדימות במפלגת שינוי. מועצת המפלגה בוחרת את חבר הכנסת יוסף (טומי) לפיד לעמוד בראש הרשימה. אחריו ברשימה מדורג, במפתיע, רון לוינטל, הגובר על חבר הכנסת אברהם פורז. |
| 12 | מפלגות בחירות מקדימות במפלגת הליכוד. חבר הכנסת משה כחלון מפתיע כאשר נבחר ראשון בבחירות המקדימות. אחריו נבחרים חברי הכנסת גלעד ארדן וגדעון סער. חבר הכנסת כחלון מוצב במקום השלישי ברשימת הליכוד לכנסת, אחרי בנימין נתניהו וסילבן שלום, שמקומם משוריין. |
| 15 | ממשלה היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז קובע כי ממלא מקום ראש הממשלה אהוד אולמרט לא יוכל למנות לפני הבחירות את שמעון פרס, את דליה איציק ואת חיים רמון (כולם מקדימה) לשרים בממשלת המעבר. |
| 15 | כנסת חברי הכנסת שמעון פרס ודליה איציק (קדימה) מתפטרים מהכנסת. למחרת (ב־16 בינואר 2006) גם חבר הכנסת חיים רמון (קדימה) מגיש את התפטרותו מהכנסת. |
| 16 | מפלגות בחירות מקדימות במפלגת מרצ. חבר הכנסת חיים אורון זוכה במקום הראשון בבחירות המקדימות ומוצב במקום השני ברשימת המפלגה לאחר היו"ר יוסי ביילין. |
| 16 | כנסת חבר הכנסת בנימין נתניהו, יו"ר הליכוד, ממונה לתפקיד יושב ראש האופוזיציה במקומו של חבר הכנסת עמיר פרץ (עבודה). |
| 17 | בחירות בחירות מקדימות במפלגת העבודה. במקום הראשון בבחירות המקדימות נבחר חבר הכנסת יצחק הרצוג. הוא מוצב במקום השני ברשימה אחרי היו"ר עמיר פרץ. במקום השני והשלישי נבחרים בבחירות המקדימות חבר הכנסת אופיר פז־פינס ופרופ' אבישי ברוורמן, שלא היה חבר כנסת קודם לכן. |
| 25 | מפלגות חבר הכנסת יוסף (טומי) לפיד (שינוי) מודיע על פרישתו מהחיים הפוליטיים ומתפקיד יו"ר שינוי. |
| 31 | מפלגות ממלא מקום ראש הממשלה אהוד אולמרט מציג את רשימת מפלגת קדימה לקראת הבחירות לכנסת ה־17. |
| פברואר 2006 | |
| 2 | שחיתות היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז מחליט להעמיד לדין את השר צחי הנגבי (קדימה) בשל חלקו בפרשת המינויים הפוליטיים במשרד לאיכות הסביבה. על פי כתב האישום, הנגבי היה מעורב בעברות של מרמה והפרת אמונים, שוחד בחירות, שבועת שקר ועדות שקר. |
| 8 | כנסת הכנסת מאשרת את הקמתה של ועדת חקירה פרלמנטרית לחקירת העימותים האלימים בעמונה, שבהם נפצעו יותר מ־200 שוטרים ומתנחלים. בהחלטה תומכים 37 חברי כנסת (נציגי הליכוד, ש"ס, האיחוד הלאומי, המפד"ל ואגודת ישראל), מתנגדים לה 32 חברי כנסת (נציגי קדימה, העבודה, מרצ והמפלגות הערביות). |
| 7 | מפלגות פורשי מפלגת שינוי מקימים מפלגה חדשה, שבראשה עומד אברהם פורז. שם המפלגה החדשה: 'חץ', מפלגה חילונית־ציונית. |

פברואר 2006 – המשך

- 13 שחיתות** חברת הכנסת נעמי בלומנטל מורשעת בבית משפט השלום בתל אביב בעברות של מתן שוחד בחירות, שיבוש הליכי משפט והזדחנה בחקירה הידועה בשם 'פרשת סיטי טאואר'.
- 14 שחיתות** עונש של תשעה חודשי מאסר בפועל, תשעה חודשי מאסר על תנאי וקנס על סך 300,000 ש"ח נגזר על חבר הכנסת עומרי שרון בעקבות הרשעתו בפרשת עמותות הקש. השופטת עדנה בקנשטיין מותחת בגזר הדין ביקורת חריפה על עומרי שרון, אך דוחה את ביצוע גזר הדין בחצי שנה בשל מחלתו של אביו, אריאל שרון.

מרס 2006

- 1 בחירות** מרכז הליכוד משנה את שיטת הבחירה של מועמדי המפלגה לכנסת. במסגרת השינוי המרכז מנהיג את שיטת הבחירות המקדימות לבחירת מועמדי המפלגה.
- 7 בחירות** תחילת שידורי תעמולת הבחירות ברדיו ובטלוויזיה.
- 16 בחירות** תחילת ההצבעות לכנסת ה-17 בנציגויות ישראל בחו"ל. סך כל בעלי זכות הבחירה בנציגויות בחו"ל: כ-4,500 מצביעים.
- 19 בחירות** פרסום רשימות המועמדים לבחירות לכנסת על ידי ועדת הבחירות המרכזית.
- 28 בחירות** הבחירות לכנסת ה-17. 5,014,622 בעלי זכות בחירה בישראל.
- 29 בחירות** פרסום התוצאות הראשונות של הבחירות: קדימה – 29 מנדטים; העבודה-מימד – 19 מנדטים. ירידה של ממש באחוזי ההשתתפות בבחירות 2006: 63.5% מבעלי זכות הבחירה משתתפים בבחירות, ירידה של כ-5% ביחס למערכת הבחירות של 2003.

אפריל 2006

- 6 בחירות** פרסום התוצאות הסופיות של הבחירות לכנסת ה-17.
- 6 ממשלה** לאחר סבב פגישות והתייעצות עם נציגי הסיעות החדשות בכנסת הנשיא משה קצב מטיל על אהוד אולמרט (קדימה) להרכיב את הממשלה.
- 17 כנסת** הכנסת ה-17 מושבעת.
- 23 כנסת** חבר הכנסת אוריאל רייכמן (קדימה) מתפטר לאחר שלא מונה לשר החינוך. את מקומו בכנסת תופס שי חרמש (קדימה).

מאי 2006

- 4 ממשלה** הממשלה ה-31 בראשותו של אהוד אולמרט מושבעת בכנסת.
- 4 כנסת** מאושר מינוי דליה איציק (קדימה) ליו"ר הכנסת. איציק היא האישה הראשונה מאז הקמת המדינה המכהנת בתפקיד זה.
- 30 כנסת** חבר הכנסת מנחם בר-ששון (קדימה) ממונה ליו"ר ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

יוני 2006

- 5 ממשלה** השרים חיים רמון ורוני בר-און (קדימה) ממונים לנציגי הממשלה בוועדה למינוי שופטים.
- 6 כנסת** הכנסת מאשרת את חוק ההסדרים לשנת התקציב 2006.
- 21 אישים** פורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית לאומית. שר האוצר אברהם הירשזון (קדימה): 'מנסים לפגוע בי ובמשפחתי'.

| | |
|---------------------|---|
| יולי 2006 | |
| 8 | נשיא המדינה העיתונאי אמנון אברמוביץ' חושף בחדשות ערוץ 2 כי הנשיא משה קצב נפגש עם היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז והתלונן לפניו על ניסיון סחיטה מצד עובדת לשעבר במשרדו. |
| 12 | מלחמת לבנון השנייה התלקחות צבאית בצפון. שני חיילי צה"ל נחטפים בידי חזבאללה. מלחמת לבנון השנייה פורצת. |
| 29 | אישים פרשת רמון: היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז מקפיא חלק מסמכויותיו של שר המשפטים חיים רמון (קדימה) עקב החקירה נגדו בגין חשד להטרדה מינית. |
| אוגוסט 2006 | |
| 14 | מלחמת לבנון השנייה הפסקת האש נכנסת לתוקפה, ובעקבותיה מופסקת הלחימה בדרום לבנון. |
| 15 | שחיתות היועץ המשפטי מני מזוז מחליט להגיש כתב אישום נגד חבר הכנסת צחי הנגבי (קדימה), יו"ר ועדת חוץ וביטחון של הכנסת ולשעבר השר לאיכות הסביבה, בפרשת המינויים הפוליטיים במשרד לאיכות הסביבה. |
| ספטמבר 2006 | |
| 14 | בית המשפט העליון השופטת דורית בייניש מושבעת לנשיאת בית המשפט העליון. |
| אוקטובר 2006 | |
| 22 | ממשלה הממשלה מאשרת את הצעת חבר הכנסת אביגדור ליברמן (ישראל ביתנו) למשטר נשיאותי ערב כניסתה של ישראל ביתנו לקואליציה. |
| 30 | ממשלה השר אופיר פז-פינס (עבודה) מודיע על התפטרותו לאחר שהממשלה החליטה לצרף אליה את סיעת ישראל ביתנו. |
| נובמבר 2006 | |
| 20 | כנסת חבר הכנסת נתן שרנסקי (הליכוד) עוזב את הכנסת. את מקומו תופס חיים כץ (הליכוד). |
| דצמבר 2006 | |
| 14 | מפלגות מרכז מפגלת העבודה קובע את מועד הבחירות לראשות המפלגה: 28 במאי 2007. |
| 31 | אישים סאדם חוסיין, לשעבר שליט עיראק, מוצא להורג בתלייה בעיראק. |

ינואר 2007

| | | |
|----|--------------------|--|
| 1 | משטר | ועדת מגידור מגישה את מסקנותיה לנשיא המדינה. בהמלצות: 60 חברי כנסת ייבחרו ב־17 אזורים רב־נציגיים (2-5 נציגים) ויתר 60 חברי הכנסת ייבחרו בשיטה הארצית הקיימת. |
| 2 | אישים | מת טדי קולק, לשעבר ראש עיריית ירושלים במשך 28 שנים, בגיל 95. ב־4 בינואר מובא למנחות בחלקת גדולי האומה. |
| 2 | שחיתות | פרשת השחיתות ברשות המסים. מעצרים של חשודים רבים, בכללם מנהל רשות המסים גקי מצא ומנהלת לשכת ראש הממשלה שולה זקן. |
| 3 | תקציב | תקציב המדינה לשנת 2007 עובר בכנסת בקריאה שנייה ושלישית. גובה התקציב עומד על 295.4 מיליארד ש"ח. |
| 7 | מפלגות | אהוד ברק (עבודה) הודיע על כוונתו להתמודד בבחירות לראשות מפלגת העבודה במאי 2007. |
| 9 | בחירות | בקריאה שלישית מתקבלת הצעת חוק האוסר על פרסום סקרים מיום שישי שלפני הבחירות. |
| 10 | ממשלה | יור מפלגת העבודה עמיר פרץ מחליט למנות את חבר הכנסת ראלב מגאדלה לשר השביעי של מפלגת העבודה – שר המדע. מגאדלה הוא השר הערבי הראשון בממשלת ישראל ב־59 שנות קיומה של המדינה. |
| 16 | אישים | נפטר חבר הכנסת יורי שטרן (1949-2007; ישראל ביתנו). כיהן בכנסת בשנים 1996-2007. |
| 16 | בחירות | בחירות לראשות העירייה בגבעתיים. ראובן בן שחר, מועמד קדימה, זוכה בחירות לאחר שנים של ראש עירייה מטעם מפלגת העבודה. |
| 17 | צה"ל | ראש המטה הכללי, רב אלוף דן חלוץ, מודיע לראש הממשלה ולשר הביטחון על התפטרותו. |
| 23 | כנסת | דוד רותם (ישראל ביתנו) נכנס לכנסת במקום חבר הכנסת יורי שטרן ז"ל. |
| 25 | נשיא המדינה | ועדת הכנסת מאשרת את בקשת הנשיא לנבצרות זמנית. |
| 29 | ממשלה | הכנסת מאשרת ברוב גדול (59 בעד, 23 נגד, 2 נמנעים) את מינוי חבר הכנסת ראלב מגאדלה (עבודה) לשר בלי תיק. |
| 31 | אישים | חבר הכנסת חיים רמון (קדימה) מורשע בבית משפט השלום בעברה של מעשה מגונה. |

פברואר 2007

| | | |
|----|--------------|---|
| 4 | צה"ל | הממשלה מאשרת את המינוי של ראש המטה הכללי ה־19 של צה"ל – גבי אשכנזי. חילופי התפקידים צפוי ב־14 בפברואר 2007. |
| 7 | ממשלה | פרופ' דניאל פרידמן ממונה לשר המשפטים. פרידמן אינו חבר בשום מפלגה ואינו חבר כנסת. |
| 18 | ממשלה | הממשלה מאשרת: חוק טל יוארך עוד בחמש שנים. |
| 18 | משטרה | בעקבות פרסום דוח ועדת זיילר המפכ"ל רב ניצב משה קראדי מודיע על התפטרותו מהמשטרה. השר לביטחון הפנים מודיע על מינוי יעקב גנות למפכ"ל הבא ועל מינוי ניצב מיקי לוי לסגן המפכ"ל. |
| 21 | כנסת | ועדת חוקה, חוק ומשפט מאשרת את הצעת חוק חבר כנסת מחליף (החוק הנורווגי). |
| 22 | ממשלה | שר התיירות יצחק הרצוג (עבודה) מודיע שהוא מסכים לוותר על תיק התיירות ולעבור לכהן כשר הרווחה. השר בלי תיק ראלב מגדלה (עבודה) מקבל את תיק המדע והספורט במסגרת סבב חילופי התיקים. |

פברואר 2007 – המשך

| | | |
|-------------------|--------------|--|
| 25 | כנסת | חבר הכנסת דני נווה (ליכוד) מתפטר מהכנסת. את מקומו תופס יולי אדלשטיין (ליכוד). |
| 25 | שחיתות | פרשת התארים של חברת הכנסת אסתר ינה טרטמן (ישראל ביתנו): טרטמן עמדה להתמנות לשרת התיירות במקום השר יצחק הרצוג (עבודה). היא ויתרה על מועמדותה בעקבות פרסומים בכלי התקשורת על אידיוק במידע שמסרה בנוגע לתארים האקדמיים שברשותה. |
| מרס 2007 | | |
| 1 | כלכלה | מתפרסם הנתון הזה: ב־2006 האבטלה בישראל ירדה לרמה הנמוכה ביותר בעשור האחרון ועמדה על שיעור של 7.7% מכוח העבודה האזרחי. |
| 15 | ראש הממשלה | ראש הממשלה אהוד אולמרט: 'אני ראש ממשלה לא פופולרי, אבל אני כאן כדי לעבוד'. |
| 27 | משטרה | נציב שירות בתי הסוהר, רב גונדר יעקב גנות, מסיר את מועמדותו לתפקיד מפכ"ל המשטרה. |
| אפריל 2007 | | |
| 10 | משטרה | השר לביטחון הפנים אבי דיכטר החליט למנות את ניצב דודי כהן למפכ"ל המשטרה. |
| 18 | נשיא המדינה | נשיא המדינה משה קצב מבקש מוועדת הכנסת להאריך את נבצרותו הזמנית. |
| 22 | כנסת | חבר הכנסת עזמי בשארה (י"ר בל"ד) מגיש את התפטרותו מהכנסת בשגרירות ישראל בקהיר. מחליפו של בשארה: עו"ד סעיד נפאע. |
| 22 | ממשלה | שר האוצר אברהם הירשזון (קדימה) מודיע לראש הממשלה על נבצרות למשך שלושה חודשים בעקבות החקירה הפלילית והלחץ הציבורי. |
| 24 | ישראל | ישראל חוגגת את יום העצמאות ה־59. |
| 30 | ועדת וינוגרד | הוועדה לבדיקת אירועי מלחמת לבנון השנייה 2006 (ועדת וינוגרד) מגישה לממשלה את דוח הביניים, ובו ביקורת חריפה על כישלון המערכה בלבנון ועל תפקוד הדרג המדיני. |
| מאי 2007 | | |
| 1 | ממשלה | השר בלי תיק איתן כבל (עבודה) מתפטר מהממשלה בעקבות דוח הביניים של ועדת וינוגרד. חבר הכנסת אביגדור יצחקי (קדימה), יושב ראש הקואליציה, מתפטר אף הוא בעקבות פרסום הדוח. |

